

24415/
v. / 604

POŠTINA
V KRALJEVINI
JUGOSLAVIJI
PLAČANA
V GOTOVINI

ČAS

revija
leonove
družbe

letnik:
XXXI

VIII-IX
1936-37

VSEBINA: Univ. prof. Aleksander Maklecov: Zakon in rodbina v sodanji Rusiji (str. 265) //
Dr. Al. Odar: Položaj katoliške cerkve v sodobnih državah (str. 278) //
Ivo Pirkovič: O bistvu materije, energije, prostora in časa (str. 293) //
Dr. Josip Puntar: Pisma dr. Alojzija Smrekarja (str. 307) // Obzornik: Iz okrožnice
Plja XI. o komunizmu (str. 325) // Kongres za katoliško srednjo šolo
v Luxemburgu 1936 (str. 336) // Kritika jugoslovanskega konkordata (str. 341) //
Ocene (str. 346) // Zapiski (str. 354)

»Čas«, revija Leonove družbe v Ljubljani, izhaja vsak mesec razen v avgustu in septembru. Uredništvo si pridržuje pravico tuintam združiti dve številki.

Naročnina: 60 Din za Jugoslavijo, 70 Din za inozemstvo letno. Za dijake velja znižana cena 40 Din, ako se jih naroči vsaj pet na skupen naslov.

Uredništvo: Dr. Janez Fabijan, univ. prof., Ljubljana, Tyrševa c. 17/III., dr. Ivan Ahčin, glavni urednik »Slovenca«, Ljubljana, Jugoslovanska tiskarna in dr. Stanko Gogala, prof. na drž. učiteljskišči v Ljubljani.

Uprava: Ljubljana, Miklošičeva cesta 5; tel. št. 3030.

Račun pri Poštni hranilnici, podružnici v Ljubljani, št. 10.433 (lastnica računa Leonova družba v Ljubljani).

Odgovornost pred oblastjo: Prof. dr. Fabijan za uredništvo, ravnatelj Karel Čeč za Jugoslovansko tiskarno.

Ponatiskovanje razprav je dovoljeno samo s privolitvijo uredništva in z navedbo vira.

V oceno smo prejeli:

Od Jugoslovanske knjigarne v Ljubljani:

Ch. Dickens — O. Župančič, **David Copperfield**. II. del. (Le-poslovna knjižnica 25.)

E. Kastner — M. Kunčič, **Emil in detektivi** (Zbirka mladinskih spisov.)

Fr. Weiser — dr. J. Lovrenčič, **Najmlajši poročevalec**. (Zbirka mladinskih spisov.)

Franc Grivec, **Kristus v cerkvi**.

* * *

Dr. Bojan Pirc in dr. Ivo Pirc, **Zdravje v Sloveniji**. Življenjska bilanca Slovenije v letih 1921 do 1935. — Izdanje Higijenskega zavoda v Ljubljani. Str. 92 + 64 tablic. Ljubljana. 1937.

G. Papini — dr. Fr. Binički, **Povijest Kristova**. Izdao Zbor duhovne mladeži, Senj. Tisak »Tipografije« D. D. v Zagrebu. Senj. 1936.

Fr. S. Finžgar, **Zbrani spisi**. III. zvezek. (Iz modernega sveta.) Založila Nova založba v Ljubljani. Natisnila Mohorjeva tiskarna v Celju. 1937.

Fr. Finžgar, **Študent naj bo**. Založila Družba sv. Mohorja v Celju. 1937. (Cvetje in domačih in tujih logov 12.)

Dr. Dragotin Lončar, **Dr. Janko Serbec**. (Ponatisk iz »Sodobnosti«.) Ljubljana. 1937. Univerzitetna tiskarna in litografija.

Ali ste že poravnali naročnino?

Zakon in rodbina v sedanji Rusiji.

Univ. prof. Aleksander Maklecov.

Vprašanje o položaju rodbine in zakona v sodobni Rusiji spada med najzanimivejše probleme naše dobe. Literatura o tem vprašanju stalno narašča. V raznih državah Zapadne Evrope in Amerike je izšlo več temeljitih specialnih monografij o tem predmetu. V dnevnem tisku je bilo v zadnjih letih priobčenih nešteto člankov, posvečenih temu vprašanju. Razlog tiči pač v tem, da skoro povsod slišimo glasove o krizi zakonskega in rodbinskega življenja. Sovjetska Rusija pa je napravila poskus preosnove zakona in rodbine v smislu in duhu najradikalnejše socialne ideologije. Od tod je nenavadno zanimanje za ta v zgodovini človeštva še nepreizkušeni socialni eksperiment.

In vendar še danes pogrešamo popolne sintetične slike položaja rodbine in zakona v sedanji Rusiji. Temu se ni treba čuditi! Proučavanje molekularnih procesov družabnega življenja je silno težavno. Poznanje predpisov sovjetskega zakonskega in rodbinskega prava še ne odkriva globokih notranjih sprememb v strukturi rodbine. Te spremembe se dogajajo namreč v državi, kjer je politična in socialna revolucija povzročila nagel preobrat od na pol patriarhalčnih oblik rodbinskega življenja, ki so bile značilne za ruskega kmeta pred prevratom, k poskusu, oživotvoriti ekstremna načela komunistične doktrine o zakonu in rodbini.

V okviru tega članka seveda ni mogoče podati izčrpne slike rodbinskega življenja v sodobni Rusiji. Skušali bomo pač predočiti vsaj osnovne spremembe, ki jih je prinesla v tem pogledu socialna revolucija in sovjetska zakonodaja. Svoja izvajanja opiramo predvsem na sovjetske vire.

Prva etapa sovjetske zakonodaje o rodbini in zakonu se je označevala s skrajnim radikalizmom. Po besedah sovjetskega pravnika in člana komisije za preosnovo te veje zakonodaje, Goichbarga, naj bi bila ena izmed prvih nalog komunističnega ustroja nadomestitev zasebnega, individualnega skrbstva za otroke od strani staršev z državnim skrbstvom zanje in sicer dosledno in brez izjem. Organizacija državnega skrbstva za otroke mora, po besedah istega pravnika, pokazati staršem, da ima socialno skrbstvo nedvomne prednosti v primeri z zasebnim, ker le država zmore smotreno urediti to vprašanje.

Sovjetska pisateljica pedagoginja ga. Lilina označuje rodbino kot individualistično in sebično. Otroci, vzgojeni v taki družini, so antisocialni in egoistični. Zato je treba namesto domače vzgoje v okviru družine vpeljati vseskozi kolektivistično vzgojo v otroških vrtcih, šolah, otroških domovih in mladinskih klubih.

V istem smislu je pisal tudi sovjetski strokovnjak v področju rodbinskega prava Brandenburgski: »V pravi kapitalističnih držav se rodbina smatra kot osnovna družabna celica, kot hraniteljica socialnih prednosti in nakopičenih kapitalov. Proletariatu pa ni za to, da bi opiral svojo nadoblast na temelj trdnih rodbinskih celic.«

Po nazorih, značilnih za prvo dobo boljše vizma, se je rodbina tretirala kot neki atavistični ostanek kapitalističnega ustroja, ki je pri novem družabnem redu obsojen na postopno izumiranje.

Če kljub tem ideološkim težnjam sovjetska zakonodaja ni izvajala iz svojih teoretičnih premis vseh logičnih zaključkov, se to dá razložiti le s tem, da je sovjetska vlada naletela na močan odpor pri prebivalstvu, v prvi vrsti pa pri kmečkem ljudstvu. Takšen je bil v prvi dobi po prevratu odnos sovjetskih vodilnih krogov do rodbine.

Negativna ocena tradicionalnih oblik zakonske vezi pa se jasno vidi zlasti iz številnih spisov znane sovjetske feministke ge. Kolontajeve. V svoji knjigi »Nova morala in delavski razred« trdi med drugim, da nerazveznost zakona temelji na psihološko nepravilni predpostavki o neizpremenljivosti človekove psihe v teku življenja. Priklenitev žene na dom in na domače ognjišče, poudarjanje pretežnih interesov rodbine po zavrtilu ge. Kolontajeve nasprotuje osnovnemu ideološkemu geslu delovnega razreda — načelu tovariške solidarnosti.

Ista pisateljica je pred 15 leti sprožila misel o ustanovitvi posebnega fonda za vzdrževanje samskih žena, ki imajo otroke izven zakona. »To bi ustrezalo svetovnemu nazoru socialistične države, ki priznava, da je skrb za naraščaj zadeva države.« V to svrhu naj bi se pobiral poseben davek, ki bi ga plačalo vse odraslo delazmožno prebivalstvo. Ta načrt je izzval živahne ugovore celo v komunistični sredini. Ga. Ragozina je v svojem članku, priobčenem v sovjetskem tisku, pisala: »Tovarišica Kolontajeva hoče s svojim načrtom uzakoniti in pospešiti mnogoženstvo. Moški bi postal na ta način nekak orientalski lastnik harema. Celotni načrt ni ničesar drugega kot opravičilo neomejene spolne razuzdanosti.«

Uredništvo sovjetskega časopisa »Ekran«, kjer je bil objavljen načrt ge. Kolontajeve, je kljub tem ugovorom izrazil prepričanje, da bo ta načrt prej ali slej uresničen:

»Pride čas, ko bo naša država dosegla tak višek gospodarskega in kulturnega razvoja, da vprašanje o otrocih ne bo več povzročalo

skrbi ne očetu, ne materi, ker bo zanje skrbela država, ne računajoč na očeta.«

Rodbina je bila torej v smislu takrat razširjene doktrine ustanova, obsojena na popolno ukinitvev, a zakon je pomenil zgolj biološko dejstvo brez vsake religiozne in etične osnove. To je bila neka antiteza znane formule rimskega pravnika Modestina, ki je opredeljeval zakon kot *consortium omnis vitae, divini et humani iuris communicatio*.

Po tej kratki karakteristiki komunistične doktrine o rodbini in zakonu hočemo podati pregled razvoja sovjetskega zakonskega in rodbinskega prava. V svojih prvih dekretih iz l. 1917 in v svojem prvem zakonu o zakonskem in rodbinskem pravu iz l. 1918 je sovjetska vlada prav za prav sledila zgledu onih zapadnoevropskih zakonodajstev, ki so izvedla ločitev države in cerkve. Priznala je namreč kot edino zakonito obliko zakona civilni zakon (le cerkveni zakoni, sklenjeni do 20. decembra 1917 so ostali v veljavi), proglašila je popolno enakopravnost obeh zakoncev in odpravila vsako pravno razliko med zakonskimi in nezakonskimi otroki. Hkratu je zabranila posinovitev (adopcijo) otrok, sklicujoč se na to, da ta ustanova ni v skladu s komunistično ideologijo. Drugi razlog za ukinitvev adopcije je bila bojazen, da se ne bi na ta način izigravala zabranitev uporabe tuje delovne moči v zasebnem gospodarstvu. To prepoved je uvedla namreč ravno v tem času sovjetska zakonodaja.

Nadaljni važni mejnik v razvoju sovjetske družinske zakonodaje je bil zakonik (kodeks) o zakonu, rodbini in varuštvu iz l. 1926, ki je dobil obvezno moč dne 1. januarja 1927. Kot poskus uresničiti najbolj ekstremna gesla komunistične doktrine pomeni ta kodeks pravi revolucionarni prelom. V pogledu versko-cerkvenih oblik sklenitve zakona ni razlike med sovjetskimi zakoniki o zakonu iz l. 1918 in iz l. 1926. Spričo čl. 2. in 27. novega zakonika listine, ki potrjujejo sklenitev zakona po verskem obredu, kakor tudi dogovori staršev glede verskega pripadništva otrok, nimajo nobenega pravnega pomena. Revolucionarno novost zakonika iz l. 1926 pa predstavlja določba, s katero se poleg tzv. registriranega civilnega zakona uvaja in priznava še tzv. *faktični ali dejanski zakon*, t. j. izvenzakonska življenjska skupnost, ki je prosta vsake obličnosti in temelji le na skupnem življenju, morebitnem skupnem gospodinjstvu, medsebojni podpori, skupni vzgoji otrok in podobno.

Zadostuje tudi medsebojno priznanje faktičnega zakona od strani moškega in ženske, izjava obeh prizadetih, da se smatrata za zakonca, ali pa tudi kaka pismena izjava, ali proti tretjim osebam izgovorjene besede. V tem je bistvo tzv. faktičnega zakona. To je razmerje, ki ga imenujejo novejši francoski pravniki »svobodna zveza brez poroke«

(»union libre sans mariage«) ali »zakon druge vrste« (»le mariage de seconde classe«) in ki ima svojega predhodnika v rimskem konkubinatu.

Opredelitev pravnega značaja in pravnih posledic tzv. faktičnega zakona zanima pravnike tudi izven sovjetske Rusije. To vprašanje je obravnaval v zadnjem času znani francoski jurist Paul Esmein¹ v svoji razpravi p. n. »Le problème de l'union libre«. (Paris. 1936.) Pri nas je o tem problemu nedavno pisal v »Slovenskem Pravniku« univ. prof. dr. Metod Dolenc v svojem članku: »O pravnem položaju neporočenih življenjskih drugov.« V njem ugotavlja med drugim, da obstoja med pravim zakonom (brakom) in prostitucijo neko vmesno razmerje, »ki ni brak, ne prostitucija, ampak kolikor toliko trajna življenjska skupnost dveh oseb različnega spola brez poroke«.²

Poskusi sovjetskih pravnikov ugotoviti razliko med tzv. faktičnim zakonom in svobodnim ljubezenskim razmerjem so ostali brezuspešni. Popolna nedoločnost pojma dejanskega zakona je povzročila hkratu neverjetno zmešnjavo glede imovinskih pravic neporočenih zakonskih drugov in zlasti glede pravic žene in otrok do vzdrževanja. Iz sovjetskih pravnih časopisov posnemamo, da v praksi niso redki primeri, da dve ženi tožita istega moža na priznanje dejanskega zakona, ker pač z obema živi ali je vsaj z obema zaporedoma živel.

Mož in žena, ki sta enkrat imela ljubezensko razmerje, nista mogla ugotoviti, ali še živita v dejanskem zakonu ali ne. Ker po zakonu nista dolžna imeti skupnega domovališča, nobeden izmed njiju ni bil varen, da drugi iz kakršnihkoli razlogov, eventualno tudi radi izsiljevanja, ne bo zahteval priznanja že davno prekinjenega razmerja kot faktičnega zakona. Po predpisih zakonika iz l. 1926 dolžnost zakonske zvestobe vobče ni obstajala. Že omenjeni sovjetski pravnik Brandenburgski smatra to posebnost sovjetskega zakona za prednost.

Druga značilna poteza takratne sovjetske zakonodaje je obstajala v tem, da je bila možnost razveze zakona skrajno olajšana. Zakon se razdere po sporazumu obeh zakoncev ali tudi na zahtevo le enega izmed njih. V tem poslednjem primeru se drugemu zakoncu pošlje kar prepis zapisnika o razporoki. Sklenitev novega zakona je bila mogoča takoj po razvezi prejšnjega brez obveznega čakalnega roka.

Od ustanove zakona v občeveljavnem smislu besede v bistvu ni preostalo skoro ničesar. Za to ni čudno, da so nekatera sodišča zapadnoevropskih držav smatrala »sovjetski zakon« za neobstoječi zakon (*matrimonium non existens*).

Važna je bila še ena posledica, ki je izvirala iz določb sovjetske zakonodaje o zakonu. Med zakonskimi zadržki je sovjetski zakonik iz

¹ Prim.: Paul Esmein: Le problème de l'union libre. Paris. 1936. Str. 6.

² Dolenc: Sl.Pr. 1936, št. 7—8, str. 154.

l. 1926 navajal mladoletnost (pod 18. leti), slaboumnost, umobolnost in bližnje sorodstvo. Ti zadržki pa veljajo le za tzv. registrirani zakon, ne pa za tzv. dejanski zakon. Zato je po mnenju sovjetskih pravnikov bigamija in celo poligamija po sovjetski zakonodaji dovoljena. Prepovedano je le zamolčanje prej obstoječega zakona pri registraciji novega zakona.

Sovjetski kazenski zakonik ne pozna kaznivega dejanja krvoskrunstva. Če sta torej najbližja sorodnika — recimo brat in sestra — sklenila tzv. faktični zakon, nista kazniva. Prav ima znani francoski pravnik Pierre Chaplet, ki je spisal obširno delo o rodbini v Sovjetski Rusiji (*«La famille en Russie Soviétique»*), če trdi, da so krvoskrunska razmerja v sedanji Rusiji uzakonjena: *«l'inceste devient légitime»*. V Sovjetski Rusiji živeči kriminalist prof. P. Ljublinski potrjuje, da primeri krvoskrunstva tam niso redki. Hkratu pa pripominja, da se ljudstvo zgraža nad tem, da jih zakon neovirano dopušča.

Omalovaževanje splošno priznanih moralnih in kulturnih načel v sovjetski zakonodaji o zakonu je naletelo pri ljudstvu na odpor.

Karakteristično je, da so celo nekateri člani komunistične stranke nastopili zoper legalizacijo tzv. dejanskega zakona. Ob priliki razpravljanja o načrtu zakona o zakonu je vidni komunist Solc odločno zagovarjal obvezno registracijo zakona pred civilnimi uradi:

»Mi se moramo boriti zoper lahkomišno izigravanje zakona in zoper pojave spolne razuzdanosti... Ako se dejanski zakon izenači z registriranim, bo to le pospešilo spolno anarhijo«.

Član osrednjega izvršilnega odbora Sovjetske Zveze Popov, prav tako komunist, je poudarjal, da se kmetsko ljudstvo še vedno močno oprijema cerkvene poroke vprav zato, ker smatra, da zakon pač ni igrača. Zastopnik Sovjetske Gruzije Kaketilošvili je ostro grajal predpise, s katerimi je bila razveza zakona do skrajnosti olajšana. Navajal je med drugim, da so prepogosti primeri, v katerih se zakon razdere le zaradi povsem malenkostnih razprtij, pod vplivom trenutne nejevolje ali slabega razpoloženja enega izmed zakoncev. Novi zakon o zakonu ta nevzdržni položaj še poslabšuje.

Vsem tem ugovorom je komunistična doktrina stavila nasproti teorijo o nestalnosti in izpremenljivosti spolnih odnosov, ki jo je z vso gorečnostjo branila že omenjena Kolontajeva: »Manjša ustaljenost in večja prostost spolnega občevarja«, po njenih besedah, »povsem ustreza in celó neposredno izvira iz osnovnih nalog delavskega razreda... Žena delavka mora služiti predvsem svojemu razredu, a ne individualni rodbinski celici«. »V soglasju s komunističnim naukom naj bo materinstvo zaščiteno ne toliko v interesih žene same, kolikor v interesu narodnega gospodarstva.«

S svojimi ukrepi o zaščiti materinstva hoče sovjetska zakonodaja, po besedah iste pisateljice, obvarovati žensko moč pred neproduktivnim trošenjem v korist rodbine radi bolj razumnega uporabljanja v korist kolektiva.

Takšno je bilo prvotno stališče komunističnega nauka. Po tem pojmovanju imajo prednost gospodarski interesi kolektiva. Pred njimi mora stopiti v ozadje zaščita rodbine.

Ruske žene, zlasti kmetskega stanu, se niso navduševale za ta gesla. Stalnost zakonskih in rodbinskih vezi ni izgubila zanje svoje vrednosti. V tem pogledu so posebno značilni protesti žensk, ki so se udeležile razprave o zakonu in o rodbini ob priliki drugega zborovanja Vseruskega centralnega izvršilnega odbora XII. legislative. Omenjeni protesti so bili včasih po svoji zunanji obliki nekoliko naivni, toda v njih se je zrcalila prava življenjska resnica.

Preprosta kmetica Pasynkova je v svojem govoru zahtevala obvezno registracijo zakona in odločno obsojala t. zv. dejanski zakon:

»Pojem zakona je treba na nek način jasno opredeliti. Kaj se godi pri nas? . . . Nekateri moški imajo po dvajset žena: z eno je živel teden, z drugo dva, in vsaka ima od njega otroka. Za vzdrževanje otrok ni mogoče nič dobiti od njega, — saj kože mu ni mogoče sneti. Tako se postavijo otroci enostavno na cesto.«

»Kaj pa se brigajo moški,« — je vsa vznemirjena govorila kmetica Šurupova na Sibirski krajevni skupščini komunistične stranke. »Lahko se desetkrat oženijo, če hočejo. Človeku se niti toliko ne smilijo ženske kakor otroci. Po krivdi svojih očetov rastejo kakor ‚pocestna ščeneta‘.«

Povsod v Rusiji se slišijo take ženske tožbe. Nobenega dvoma ni, da ima neverjetno naraščanje otroške zanemarjenosti v sedanji Rusiji svoj izvor med drugim tudi v razpadu rodbine, ki jo je vsekakor pospeševala sovjetska zakonodaja o zakonu in rodbini.

Tožbe za vzdrževanje otrok, kakor tudi kazenska odgovornost radi neplačevanja alimentov, ki jo predvideva sovjetski kazenski zakonik, ne zaležejo mnogo. In tudi, če bi zadevni ukrepi bili še tako učinkoviti, vendar ne morejo rešiti otrok pred telesno in moralno zanemarjenostjo. Sovjetska vlada je pokazala svojo nesposobnost pri ureditvi skrbstva za sirote izza svetovne in državljanske vojne. Že spričo tega dejstva, so bili širokopotezni načrti, po katerih naj bi vsa skrb za otroke prevzela nase država, povsem utopistični in obsojeni na neuspeh.

Vsi navedeni ugovori so prišli do izraza ob presoji načrta zakona o zakonu, rodbini in varuštvu iz l. 1926. Vzlic temu je ta zakon sprejel skoro vse radikalne predloge, zoper katere so ugovarjali zlasti zastopniki kmetskega stanu, tako: tzv. dejanski zakon, možnost razžveze zakona na podlagi enostranske izjave enega od zakoncev itd.

Po podatkih ankete, ki jo je priredila komunistična akademija, se na deželi zlasti žene zavzemajo za registracijo zakona, ker vidijo v tem vsaj neko jamstvo za večjo stalnost zakonske zveze.

Kar se tiče številčnega razmerja med zakoni s cerkveno poroko, ki nima v Sovjetski Rusiji sicer nikakega pravnega učinka, in zakoni brez cerkvene poroke, je bilo na kmetih v letih pred uveljavitvijo zakona iz l. 1926 le 10 do 25% zakoncev, sklenjenih samo pred civilnimi uradi brez cerkvene poroke. Te podatke posnemamo iz uradnega poročila takratnega sovjetskega justičnega komisarja Kurskega. Iz tega sledi, da se večina kmetskega prebivalstva noče odreči tradicionalne cerkvene oblike sklenitve zakona.

Drugače je v velemestih. Tako je bilo n. pr. v istem času v Moskvi okrog 70% zakonov, sklenjenih brez cerkvenega obreda. Pri tem pa moramo upoštevati, da ima v mestih komunistična stranka vse večji vpliv kot na deželi. Prav tako ni nobena tajnost, da veljaš za politično nezanesljivega državljana, če se izve, da si bil cerkveno poročen. Niso redki tudi primeri, da se cerkveni zakon sklene skrivaj pred duhovnikom, ne da bi sploh kdo o tem zvedel.

Zanimivi so nadalje podatki o statistiki razporok. Posnemamo jih zopet iz uradnega sovjetskega vira, namreč iz Statističnega zbornika Sovjetske Zveze iz l. 1928. Ti podatki izkazujejo očitno naraščanje razporok (razvodov) zlasti v velemestih. Tako je bilo n. pr. v Leningradu l. 1920 na 1000 zakoncev 66 razporok, l. 1921 — 114, l. 1922 — 152, l. 1923 — 231, l. 1924 samo v dobi do 1. septembra — 257. Pomniti pa je treba, da so tu vštete le razveze tzv. registriranih zakonov.

Razen drugih vzrokov je vplivala v tem pogledu brez dvoma tudi takratna sovjetska zakonodaja, ki je, kakor smo videli, skrajno poenostavila postopanje zaradi razveze zakona in je dopustila razporoko celó na podlagi enostranske izjave enega izmed zakoncev.

Še drug socialno-patološki pojav je v neposredni zvezi z razpadom rodbine. To so tkzv. »zločini zaradi alimentov«, kakor jih imenuje moskovski profesor Poznyšev, ki je spisal celo knjigo o teh zločinih. Gre namreč za številne umore, ki jim je glavni nagib želja, iznebiti se dolžnosti vzdrževanja žene in otrok.

Omenili smo, da je zlohотно neplačevanje alimentov po sovjetskem kaz. zakoniku kaznivo dejanje. Toda kazenske pretnje so brez prave moči, ker gre za množinski pojav. Leninova sestra M. Uljanova navaja v sovjetskem časopisu »Izvestja« z dne 12. aprila 1936 te-le zanimive uradne podatke o številu tožb zaradi plačanja alimentov. L. 1934 je bilo vloženih nič manj kot 200.000 takih tožb, in sicer samo v območju Ruske Sovjetske republike, v Moskvi sami pa 15.265. Iz tega se vidi, da se država ne more učinkovito boriti zoper škodljive

posledice spolne razuzdanosti in zanikrnosti, ki jih je vsaj deloma zakrivila sovjetska zakonodaja o rodbini in zakonu.

Razpad rodbinskih vezi je povzročil nadalje velik porast zločinstvenosti mladoletnikov, posebno v prvih letih po prevratu. Leningradski profesor Ljubinski ugotavlja v svoji knjigi o kriminaliteti mladoletnikov v Sovjetski Rusiji, da se je število zločinov, storjenih po nedoraslih, povečalo v letih 1920—1922 7 do 8 krat v primeri z dobo pred svetovno vojno. Zločinstvenost mladoletnikov je predvsem posledica otroške zanemarjenosti, ki je v Sovjetski Rusiji zavzela doslej nezasiščen obseg. Ogromnemu številu sirot, ki so izgubili očeta med svetovno in državljansko vojno, se je pridružilo nešteto novih otrok sirot, katerih starši so poginili za časa lakote na Volgi in v Krimu.

L. 1927 je bila sovjetska vlada prisiljena popustiti in dati prvo koncesijo nujnim zahtevam življenja. Dopustila je namreč posinovitev, ki je bila prej zabranjena. Justični komisar Kurskij je opravičeval ta ukrep z naslednjimi razlogi: »Dovolili smo posinovitev, ki je bila v prejšnji zakonodaji prepovedana, ker smo prvotno mislili, da utegne država sama vzdrževati in vzgajati sirote. Življenje pa je pokazalo, da zaenkrat še ne moremo uresničiti te širokopotezne naloge.«

Proučavanje razvoja sovjetske zakonodaje o zakonu in rodbini v dobi od l. 1918 do l. 1936 upravičuje naslednje zaključke. Zaverovanost vladajoče stranke v neomejeno moč države pri preureditvi socialnega ustroja se je sčasoma močno omajala. Neizprosne potrebe življenja so prisilile vodstvo komunistične stranke, da vsaj deloma omili svoj protinaravni in utopistični radikalizem. Izkazalo se je, da država ne zmore prevzeti nase skrbstva za mladino v obsegu, kakor se je prvotno mislilo, da ne zmore nadomestiti rodbine z neko novo organizacijo kolektivističnega tipa. Spričo tega je bila sovjetska vlada primorana, da se odreče prvotnim širokopoteznim načrtom v področju zakonodaje o rodbini.

Bolj premočrtna je bila vse do l. 1936 sovjetska zakonodaja o zakonu, čeprav je vlada naletela na resen odpor od strani prebivalstva, zlasti kmečkega. Ideja o zaščiti šibkejših elementov rodbine — žene in otrok —, ki je bila slovesno proglašena v sovjetski zakonodaji, se v življenju ni uresničila. O tem pričajo žalostni položaj vprašanja o alimentaciji otrok pri razvezi zakona, ogromno naraščanje razporok, pri katerih skoro vedno trpijo žena in otroci, kakor tudi naravnost katastrofalni obseg, ki ga je zavzela otroška zanemarjenost.

Kako je vplivala socialna revolucija na notranje življenje rodbine in na odnos mlade generacije do zakona in rodbine? To vprašanje je prvi sprožil Trockij v zbirki »Vprašanje vsakdanjega življenja« (Вопросы быта). V tej zbirki so bili objavljeni odgovori delavcev na anketo, ki je vsebovala med drugim tole vprašanje:

»Dali je revolucija povzročila spremembe v rodbinskem življenju delavcev in kako je vplivala na njihove nazore o rodbini?«

Kot odgovor na zastavljeno vprašanje piše eden od udeležencev ankete, delavec Markov:

»Opozarjam na to, da nas čaka ogromna nesreča, ker smo krivo razumeli, kaj je to 'svobodna ljubezen'. Posledica tega je velikansko število zapuščenih otrok, rojenih izven zakona. Komunisti so bili mobilizirani in delavski odbor pri naši tovarni je moral vzdrževati skoro 2000 otrok. Kakor nam je svetovna vojna prinesla nebroj invalidov, tako nam bo nepravilno pojmovanje svobodne ljubezni prineslo še hujše spačke.« Drug udeleženec iste ankete, delavec Kazakov izraža dvome, da se bo posrečilo uresničiti državno vzgojo otrok. Zaenkrat je nastal iz tega le splošni nered. Isti delavec pripoveduje o notranji borbi med člani ene in iste rodbine, med zastopniki tradicionalnih in revolucionarnih nazorov. Odtod se porajajo pogostokrat neznosni prepiri, ki jim sledi razpad rodbine.

Posebno ostri konflikti nastajajo med starši in otroci. Sovjetski tisk je pred leti priobčeval številne izjave otrok, ki se odrekajo svojih staršev. Kijevski dnevnik »Proletarska prosveta« iz l. 1930 je uvedel celo posebno rubriko pod naslovom: »Otroci se odrekajo svojih očetov«. Naj navedemo par zgledov! Sin pravoslavnega duhovnika Mičugovskij izjavlja: »Moj oče je služabnik religioznega kulta. Jaz, njegov sin, sovražim v smislu nove socialistične ideologije škodljivo očetovo ideologijo. Že pred dvema letoma sem se dejanski ločil od njega. Sedaj spričo vseh delovnih ljudi izjavljam, da se za vselej ločim od njega.« Sin židovskega rabina Volf Bljahov piše: »Sem sin rabina. Zaradi težke bolezni nisem mogel do zadnjega časa pretrgati vezi z očetom. Pozivljam svojega očeta, da se javno odreče svojih pred-sodkov. Če tega ne stori, se bom odrekel njega in pretrgal vsako vez ž njim.« Podobne izjave so sovjetski časopisi v tej dobi priobčevali kar na veliko.

Navedeni pojavi so posledica skrajne politizacije življenja v Sovj. Rusiji. Ta politizacija ne prizanaša niti najbolj intimni socialni celici — rodbini. Rodbina postaja poprišče konfliktov, ki povzročajo kaj čisto njen razpad spričo nepomirljivih političnih nasprotstev v njeni sredini.

Prevrednotenje vseh moralnih vrednot v Sovj. Rusiji je povzročilo tudi svojevrstne spremembe v seksualni morali. Med mladino, ki je vstopila v komunistično naraščajniško organizacijo tzv. Komsomola, se je utrdilo naziranje, češ da so odnosi med moškim in žensko zgolj fiziološki brez vsake idealistične primesi. Ta usmerjenost komunistične mladine je zgrozila celo komuniste same, saj so starejši med njimi zrasli še v čisto drugem ozračju. Navsezadnje so vendar uvideli, da tiči v tem pojavu resna nevarnost popolne duhovne degeneracije

mladih komunističnih kadrov. Buharin v svoji knjigi »O ureditvi življenja mladine« navaja te-le besede samega Lenina:

»Nisem sicer nikak mračen asket, vendar se mi tako zvano spolno življenje naše mladine in neredko tudi odraslih pogostokrat zdi kakor neka vrsta navadne buržujske javne hiše... Vam je seveda znana slavna teorija, da je v komunistični družbi zadostiti spolnemu nagonu isto, kakor spiti kozarec vode. Ta teorija o »kozarcu vode« je naši mladini zmešala pamet. Smatram to teorijo kot protimarksistično in vrh tega kot družbi sovražno.«

Tisti, ki se zanimajo za to vprašanje, najdejo obilo gradiva v knjigah sovjetskega avtorja Gelmana »Seksualno življenje sodobne mladine« in »Seksualna vzgoja«, in v razpravah sovjetskega pedagoga L. Oršanskega.

Prof. Oršanski, ki dobro pozna življenje sovjetskih visokošolcev, ugotavlja, da je med visokošolsko mladino vse preveč takih ljubezenskih razmerij, ki trajajo le malo časa, nimajo nobene resnejše podlage ter se omejujejo le na spolno uživanje. Vse to povzroča neredko tragične konflikte v življenju mladih deklet. Oršanski vidi glavni vzrok tega žalostnega pojava v popolnem kaosu moralnih nazorov. Mladina se je oklenila gesla, da so vse ovire padle in da je vse dovoljeno.

Prof. Oršanski je večkrat nastopal s predavanji o vprašanih spolne morale na visokih šolah Leningrada in drugod. Nato je sledila debata. Vprašanja, ki jih je zastavljala mladina učenemu lektorju, zgovorno pričajo o tem, da načelna vprašanja zanimajo mladino zelo malo. Večina je hotela dobiti od predavatelja le točna navodila o tem, kako se dajo najsigurneje preprečiti nosečnost in venerične bolezni.

Odmeve teh nastrojenj prikazuje tudi sovjetsko leposlovje, zlasti dela sovjetskih pisateljev Romanova, Katajeva, Zoščenska, Ognjeva in drugih.

V znanem »Dnevniku Koste Rjabceva« sovjetskega pisatelja Ognjeva: Dijak Rjabcev in njegov prijatelj mladi delavec se razgovarjata o spolnem vprašanju. Delavec pravi: »Pri nas v tovarni takega vprašanja sploh ni. Vse je čisto enostavno. Če fantu ugaja deklica, pride k njej in reče: ti si mi všeč, hočeš, da se ljubiva? Če noče, mu obrne hrbet. Če pa hoče, mu ustreže.« — »Tako je to, prav zares?« vpraša Rjabcev. »Kajpada, prav zares, kot mož in žena.«

Sovjetski učenjak Gelmann prihaja na podlagi ankete, katere se je udeležilo 1600 dijakov in dijakinj moskovske univerze, do sledečih zaključkov: »Naša mladina nima trdne spolne morale in gre kaj rada po liniji najmanjše odpornosti, po liniji slučajne ljubezni ali pravilneje rečeno, slučajnega spolnega občevanja. Vzroke je treba iskati v stalni spremembi bivališča in v seksualnem nihilizmu, ki ne pozna nikakih omejitev v spolnem življenju in ga degradira na stopnjo zgolj telesnega

uživanja brez vsake duhovne vsebine. Ta nihilizem je tem bolj nevaren, ker se je bohotno razpasel med mladino ter ogroža interese rasne higijene«.

Splošno je znano, da se slični znaki moralne podivjanosti kažejo tudi v drugih državah Evrope in Amerike. Toda splošnim vzrokom, ki so skoro povsod izzvali padec moralnega nivoja po svetovni vojni, se v Sovjetski Rusiji pridružujejo še posebni vzroki: nezaslišano zanemarjenje duhovnih vrednot, pretvarjanje materializma v neko obvezno, skoro bi rekli religiozno dogmo in specifične tendence sovjetske zakonodaje o rodbini in zakonu.

Uradna sovjetska komunistična doktrina je skušala dokazati, da vendar obstoji načelna razlika spolne anarhije v višjih družabnih razredih kapitalističnih držav, ki so tuje in sovražne socializmu, in med sličnimi pojavi v Sovjetski Rusiji. Tako n. pr. trdi sovjetski pisatelj Gusev v svoji knjigi »Kakšna je naša mladina?« (1927), da spolna anarhija v Zapadni Evropi priča le o razpadu in gnilobi družabnih razredov, ki so obsojeni na propad, dočim pomeni isti pojav v Sovj. Rusiji le epizodo pri ustvarjanju nove, zdrave, socialistične spolne morale. Pisatelj izhaja iz nedokazljive predpostavke, da se morajo življenjski pogoji pri komunističnem ustroju avtomatično izboljšati z neko diakletično nujnostjo. Ta miselnost je vobče karakteristična za uradno komunistično doktrino. Če pa ovrže kruta resničnost optimistična prerokovanja sovjetskih oblastnikov, potem iščejo vzrok in obenem opravičilo v preživeli starorežimski malomeščanski psihologiji, v intrigah razrednih sovražnikov itd.

Svojevrstna posebnost sovjetskega režima je med drugim v tem, da vladajoča stranka in njeni voditelji brez obotavljanja žrtvujejo osnovna programatična načela komunistične doktrine, če smatrajo to za potrebno iz čisto utilitarnih in celo samo taktičnih razlogov. Od tkzv. vojaškega komunizma so prešli k bolj zmerni novi ekonomski politiki (»Nep«), nato pa k brezobzirni prisilni kolektivizaciji kmetijskih posestev. V mednarodni politiki so prvotno ostro napadali Društvo narodov in ga imenovali »roparsko gnezdo imperialistov«, nato pa je sledilo priznanje in aktivna udeležba Sovjetov v tej prej tako zaničevani mednarodni organizaciji.

Nekaj podobnega opažamo tudi v razvoju sovjetske zakonodaje o rodbini in zakonu. Po desetih letih veljave zakonika o rodbinskem in zakonskem pravu, ki je pomenil omalovaževanje rodbine in zakona, je sovjetska vlada dovolila javno diskusijo o spremembi obstoječe zakonodaje. Po navodilih od zgoraj je sovjetski tisk kar naenkrat pričel objavljati članke, ki so vsebovali najostrejšo kritiko dosedanje ureditve tega vitalnega vprašanja. Kot geslo nove družinske politike je vlada proglasila okrepitev zakonskih in rodbinskih vezi, borbo zoper

lahkomiselne razporoke in omejitve dopustne odprave telesnega plodu. Dočim je vlada še pred desetimi leti prav malo upoštevala proteste kmečkega prebivalstva zoper svojo revolucionarno družinsko politiko, je sedaj sama prevzela iniciativo glede preosnove zadevne zakonodaje v novem pravcu.

Vidni znak tega nenadnega preokreta je najnovejši sovjetski zakon z dne 27. junija 1936.

Že sam naziv omenjenega zakona jasno izpričuje njegovo tendenco: Zakon o prepovedi odprave plodu, o materialnem podpiranju porodnic, o državni podpori družinam z več otroki, o povečanju števila porodnišnic in otroških zavetišč, o poostritvi kazenske odgovornosti za opustitev dolžnosti vzdrževanja otrok in o nekaterih izpremembah v zakonodaji o razvezi zakona.

Nas zanimajo predvsem predpisi novega zakona, ki se tičejo rodbine in zakona. Čl. 27 novega zakona vsebuje tole odredbo:

»V izpremembo veljavnega zakonika o zakonu, rodbini in varstvu in radi pobijanja lahkomišelnega izigravanja rodbine in rodbinskih dolžnosti se odreja, da se morata oba zakonca radi razporoke povabiti v urad za registracijo in da mora biti vsaka razporoka zabeležena v osebnih legitimacijah, to se pravi, v potnih listih za notranji promet.«

Glasom čl. 28 istega zakona so razporoke podvržene progresivnemu obdavčenju: prva v znesku 50 rubljev, druga 150 rubljev in vsaka nadaljnja v znesku 300 rubljev.

Navedene določbe novega sovjetskega zakona kažejo vsekakor težnjo po omejitvi lahkomišelnih razporok. Pomniti pa je treba, da veljajo nanovo uvedene zakonite omejitve le za razvezo registriranih, ne pa tkzv. faktičnih zakonov. Prav tako ni odpravljena z novim zakonom z dne 27. junija 1936 možnost razporoke na podlagi enostranske izjave enega od zakoncev. Z uvedbo obveznega povabila obeh zakonskih drugov v primeru razveze v urad za registracijo hoče sovjetski zakonodavec preprečiti najbolj kričeče primere zanikrnosti, ker pri veljavi prejšnjega zakonika niso bili redki primeri, da eden od zakoncev niti vedel ni, da je njegov zakon razvezan. Večji praktičen pomen ima predpis o zabeleženju vsake razporoke v osebnih legitimacijah in progresivno obdavčenje ločitev. To je neka vrsta političnega in materialnega pritiska, ki je naperjen zoper lahkomišelnih razporok na debelo.

Nadaljnje odredbe novega zakona (čl. 29—31) se tičejo vzdrževanja otrok v primerih razveze zakona. Vzdrževalnina se odmerja takole: za enega otroka četrtnina plače, za dva — tretjina, za tri in več polovica plače razporočene zakonca. V tkzv. kolhozih, to se pravi v kolektivnih gospodarstvih, sestavljenih iz združenih kmečkih

posestev, je uprava kolhoza po novem zakoniku dolžna izplačevati zadevni del odtegljajev naravnost materi, pri kateri so otroci iz razvezanega zakona.

Kdor ne plača po sodišču odrejene vzdrževalnine, se kaznuje z zaporom do dveh let in trpi vse stroške, ki so zvezani s potrebnimi poizvedbami. V primeru s prej veljavnimi predpisi je kazen za opustitev dolžnosti vzdrževanja otrok občutno poostrena.

Končno predvideva zakon še posebne nagrade za družine s številnimi otroki.

Istočasno z novim zakonom je tudi sovjetski tisk, kot organ vladne propagande, pričel s sistematično agitacijo v duhu nove sovjetske družinske politike. Vršila so se prav tako številna zborovanja, na katerih so govorniki nastopali v zaščito trdnosti zakona in rodbine, kot novih gesel sovjetske zakonodaje.

Ta najnovejši preokret v družinski politiki sovjetske vlade ima brez dvoma svoje notranje razloge. Celih 18 let je moralo poteči, preden je vlada prišla do prepričanja, da njeni eksperimenti nad rodbino ne samo nasprotujejo potrebam in koristim moralno najbolj zdravega dela ruskega naroda, na kar se vlada skoro ni ozirala, temveč izpodkopavajo življenjsko moč prebivalstva in s tem tudi vojaško silo Sovjetske Zveze.

Kakor pred leti, tako se tudi sedaj rodbini ne pripoznava nobena samostojna duhovna in moralna vrednost, ampak se rodbina presoja predvsem kot politična zadeva. Zato imajo tudi sredstva, ki se jih poslužuje v tem pogledu sovjetska vlada, izrazito politično obeležje. Prej je vlada z odpravo skoro vseh upravičenih in smotrenih omejitev v področju matrimonialne zakonodaje ustvarila pravo pravcato spolno anarhijo. Sedaj hoče popraviti usodno napako deloma z prisilnimi policijskimi in fiskalnimi ukrepi, v prvi vrsti z davčnim pritiskom, deloma pa z obljubo denarnih nagrad rodbinam s številnimi otroki.

V vsej tej zares žalostni sliki je razveseljivo le eno dejstvo. Sovjetska zakonodaja in propaganda zoper temeljne osnove zakona in rodbine sta v zvezi s splošnimi življenjskimi pogoji v sedanji Rusiji brez dvoma vplivali na rodbino in omajali — zlasti v velemestih — njeno trdnost. V celoti pa in posebno med kmečkim prebivalstvom je ruska rodbina pokazala veliko življenjsko sposobnost in nenavadno odpornost.

Rodbina v Rusiji je omajana, vendar ni uničena. In vprav to dejstvo nam pove več kot vse subjektivne ocene in sodbe. Iz tega pa sledi, da se celo najodločnejši revolucijski napad na najglobokejše in najintimnejše osnove človeške družbe zlomi, če živijo v narodu volja do življenja, vera v srečnejšo bodočnost in v nacionalno vstajenje.

Položaj katoliške cerkve v sodobnih državah.

Dr. Al. Odar.

(Nadaljevanje in konec.)

VIII.

V cerkveno upravnem oziru spada Amerika, kakor smo videli, med redne cerkvene pokrajine, čeprav nekoliko svojevrstne, kar velja zlasti za južno Ameriko, kot je tudi bilo že omenjeno. Misijonskega ozemlja v pravem pomenu besede v Ameriki ni veliko, čeprav se dobe nekakšni ostanki misijonske organizacije skoro po celi Ameriki.

Pravo nasprotje Ameriki pa je v cerkveno upravnem pogledu Azija, ki tvori po veliki večini pravo misijonsko ozemlje. V tem največjem delu sveta moramo tudi pri našem vprašanju razlikovati dežele pod mandatom, kolonije in samostojne države. Dalje je treba omeniti zaščito misijonstva v Aziji, ki so jo nudile cerkvi evropske države bodisi z verskim protektoratom zlasti v Turčiji, pa tudi na Kitajskem in Japonskem, bodisi z meddržavnimi pogodbami. Verski protektorat in misijonski patronat sta praktično prišla ob veljavo, pač pa so še pomembne nekatere meddržavne pogodbe.

Pravni položaj katoliške cerkve je po posameznih azijskih teritorijih v kratkem naslednji.

1. Turčija. Prebivalcev ima nad 13.600.000. Katoličanov je le okrog 40.000. Radi posebnega zgodovinskega razvoja pa je v Turčiji organizacija cerkvene hierarhije zelo zapletena in razčlenjena. V evropski Turčiji imamo eno nadškofijo za Armence, en apostolski vikariat za vernike latinskega obreda in en ordinariat za katoličane bizantinskega obreda. V azijski Turčiji imajo Armenci en patriarhat, dve nadškofiji in dvanajst škofij; Kaldejci štiri škofije, latinci eno nadškofijo in Sirci dve škofiji ter tri misijone.

Turčija je že l. 1914 izjavila, da ne prizna obveznosti iz starih kapitulacij. Kljub temu pa so hotele aliirane države v mirovni pogodbi v Sèvresu z dne 10. avgusta 1920 obdržati sistem kapitulacij. Mustafa Kemal te pogodbe ni hotel priznati in nova lausanska pogodba z dne 24. julija 1923 več ne omenja kapitulacij, pač pa se je Turčija v čl. 37—44⁶⁵ zavezala, da bo verskim manjšinam pustila svobodo glede zasebnega in javnega izvrševanja kulta ter priznala enakovrnost. Ker omenjeni členi niso omenjali mednarodnopravne zaščite inozemskega misijonskega šolstva, se je na zahtevo Vel. Britanije, Francije in Italije zavezala turška mirovna delegacija s posebnim aktom, da bo država ščitila »šole, hospice in priznane karitativne ustanove, ki so delovale že pred 30. oktobrom 1914 in pripadajo

⁶⁵ Tekst pri Grentrup, Die Missionsfreiheit 41—45.

državljanom Anglije, Francije in Italije«. Državna ustava z dne 20. aprila 1924 je v čl. 2 določala, da je islam državna vera; z zakonom z dne 10. aprila 1928 je bil ta člen izmenjan.

2. **Sirija in Libanon.** V tem francoskem mandatu, ki obsega državo Sirijo, državo Libanon, državo Alanitov in državo Druzov, je v celoti nad 2,800.000 ljudi, od teh je katoličanov okrog 300.000, ki pripadajo različnim obredom. Sirski obred ima 1 patriarhat, 2 nadškofiji, 1 škofijo in 1 misijonski distrikt; melkitski obred 1 patriarhat, 4 nadškofije in 8 škofij, maronitski obred 1 patriarhat in 9 škofij, armenski obred 1 nadškofijo in 1 škofijo; latinski obred 1 apostolski vikariat.

Vrhovna načela o razmerju do vere in misijonstva vsebujejo čl. 6, odst. 2, čl. 8, odst. 1, čl. 9, čl. 10, odst. 1⁶⁶ statuta za mandat Sirije in Libanona z dne 24. junija 1922. O njih smo že zgoraj govorili. Dalje določa državna ustava Sirije z dne 14. maja 1930, da uživajo vere svobodo in enakopravnost pred zakonom (čl. 15 in 62). Državni predsednik mora biti mohamedanske vere (čl. 3). V ustavi libanonske države z dne 23. maja 1926 je zagotovljena popolna verska svoboda in enakopravnost v čl. 3, ki se glasi: »Svoboda vesti je neomejena. Radi spoštovanja do Vsemogočnega spoštuje država vse vere in jim zagotavlja in varuje svobodo delovanja, v kolikor se ne krši javni red. Prav tako zagotavlja državljanom (dobesedno skupinam ljudstva, italijansko »ai gruppi del populo«), pa naj pripadajo katerikoli veri, da bo spoštovala njihove državljanske pravice in verske interese.«⁶⁷

3. **Palestina.** Upravlja se kot angleški mandat. Prebivalcev je nad en milijon; od teh je okrog 45.000 katoličanov in sicer 23.000 latincev, 22.000 pa pripadnikov raznih vzhodnih obredov. V Palestini je en latinski patriarhat; melkiti imajo eno nadškofijo in eno škofijo. Statut za mandat Palestino z dne 24. junija 1922 zahteva v čl. 15 popolno svobodo vere in vesti, v čl. 15 pa enakopravnost. Čl. 13 in 14 statuta omenjata ureditev »svetih krajev«. Po čl. 13 je mandatar dolžan spoštovati obstoječe pravice in omogočiti svoboden dostop do teh krajev; čl. 14 pa predvideva posebno komisijo, ki naj se bavi z vprašanji glede svetih krajev⁶⁸.

4. **Transjordanija.** Je angleški mandat z okrog 300.000 prebivalci, ki so po veliki večini sami Arabci. Katoličanov latinskega obreda je okrog 5000; spadajo pa pod latinski patriarhat v Jeruzalemu. Po statutu z dne 16. aprila 1928 je islam državna vera; zagotovljena pa je svoboda vere in vesti (čl. 10).

⁶⁶ Tekst v op. 15—18.

⁶⁷ Tekst v Guida 650.

⁶⁸ O težavnem vprašanju glede svetih krajev prim. Giannini, I concordati postbellici 1929, 275—302; Grentrup, Die Missionsfreiheit 48/50.

5. **I r a k** (stara Mezopotamija). Država ima nad 2,800.000 prebivalcev; katoličanov je dobrih 73.000, od teh je 71.000 pripadnikov vzhodnih obredov, 2000 pa jih je latinskega obreda. Kaldejci imajo en patriarhat in štiri škofije, Sirci dve nadškofiji in rimski katoličani eno nadškofijo. Irak je bil do 1. 1932 pod angleškim mandatom. Po ustavi z dne 10. julija 1924 je islam državna vera; zagotovljena pa je svoboda vere in vesti ter enakopravnost pred zakonom (čl. 1 in 13). V pogodbi z Anglijo z dne 10. oktobra 1922 je bila v čl. 12 zagotovljena svoboda misijonstva.

6. **I r a n** (Perzija). Prebivalcev je okrog 10 milijonov, katoličanov je le okrog 5.800 in sicer 4.700 vzhodnih ter 1.100 zapadnih. Za kaldejski obred je ena nadškofija in ena škofija, za armenski ena škofija in za latinski obred ena nadškofija. Po državni ustavi z dne 8. oktobra 1907 je islam državna vera; svoboda vere in vesti ni zagotovljena. V trgovinski pogodbi med Italijo in Iranom z dne 5. septembra 1929 je dovoljena ena cerkev za katoliško kolonijo v Teheranu. V trgovinski pogodbi z Norveško z dne 8. maja 1930 je določeno, da morejo norveški državljani izvrševati zaseben in javen kult v Iranu, enako pa iranski državljani na Norveškem.

7. **A r a b i j a**. Za cel polotok navajajo 10 milijonov ljudi. Politično se polotok deli na naslednjih deset ozemelj: 1. Ibn Saudovo kraljestvo (c. 5 milij. prebivalcev), 2. Imanat Jemen (prebivalcev 2—3 milijone), 3. sultanat Oman (okrog pol milijona ljudi), 4. država Kuwait (preb. nad 50.000), 5. otoki Bahrain (preb. okrog 120.000), 6. Piratsko obrežje (pod britanskim protektoratom; preb. okrog 80.000), 7. šeikat Katar (pod britanskim protektoratom; prebivalcev okrog 25.000), 8. Hadramaut (obsega štiri sultanate pod britanskim protektoratom; prebivalcev okrog 120.000), 9. Aden (angleška posest, prebivalcev nad 48.000; protektorat Aden z okrog 10.000 prebivalci; Sokotra, prebivalcev okrog 12.000), 10. Velika puščava.

Arabija je za katoličanstvo zaprta dežela. Le na jugu v Adenu je en apostolski vikariat s 680 katoličani.

8. **A f g a n i s t a n**. Prebivalcev je okrog 12 milijonov. Po ustavi z dne 11. novembra 1931 je državna vera islam; indijske vere in judovska vera so priznane vere (čl. 1). Poučevanje o islamu je svobodno; drugačen verouk je prepovedan; šole morajo biti mohamedanske (čl. 21 in 22). Za katoliško vero je država zaprta.

9. **B u t a n**. Prebivalcev je okrog 300.000. Za katoliško vero je država zaprta.

10. **N e p a l**. Prebivalcev je okrog 5,600.000. Država je za katoliško vero zaprta.

11. **S i k i m** (neodvisna država med Nepalom in Butanom). Prebivalcev je okrog 110.000. Neodvisni Sikim je za krščanstvo zaprt.

L. 1929 je bila ustanovljena apostolska prefektura za Sikim, a ima sedež v indijskem delu Sikima; šteje pa nekaj tisoč vernikov.

12. T i b e t. Prebivalcev je okrog 2 milijona. Katoliškim misijonarjem je dostop v to državo, ki se je proglasila za samostojno, zaprt.

13. A n g l e š k e k o l o n i j e. Angleška Indija ima 352.000.000 prebivalcev; od teh je katoličanov okrog 3.300.000. Cerkvinih okrožij je 37 (7 nadškofij, 24 škofij, 3 apostolske prefektore in 3 misijoni). B u r m a ima prebivalcev 14 in pol milijona; katoličanov je okrog 115.000 s tremi apostolskimi vikariati in eno apostolsko prefekturo. B e l u č i s t a n ima 860.000 prebivalcev; katoličanov je 1400 in spadajo pod nadškofijo v Bombaju. C e y l o n ima 5.300.000 prebivalcev; med temi je katoličanov 417.000, ki imajo eno nadškofijo in štiri škofije.

O splošnem značaju verske politike Angležev v kolonijah smo že govorili. V Indiji zlasti skušajo biti Angleži v verskih stvareh nevtralni. Indijska ustava iz l. 1927 zagotavlja sicer v čl. 115—122 državno podporo anglikanski in škotski cerkvi; določa pa v čl. 123, da more guverner podpirati tudi ostale veroizpovedi. Po ustavi za Ceylon z dne 20. marca 1931 mora zakone potrditi britanski guverner; po instrukciji kralja Jurija V. pa zakona, ki ni versko nevtralen, ne sme potrditi.

14. F r a n c o s k e k o l o n i j e. Francoska Prednja Indija ima prebivalcev 286.000. Guverner biva v Pondichéry, kjer je tudi nadškofija. Ostale postojanke te francoske kolonije pripadajo cerkveno pod škofije onih teritorijev, kjer se nahajajo.

Francoska Zadnja Indija obsega kolonijo Končinčino in protektorate Cambogia, Tonchino, Laos in Anam. Prebivalcev ima 21.600.000; od teh je katoličanov 1.300.000. Cerkvinih distriktov je 15, namreč 14 apostolskih vikariatov in ena apostolska prefektura.

V indijskih kolonijah Francija ne aplicira zakona o ločitvi cerkve od države in ostalih kulturnobojnih zakonov; vendar pa se v državni upravi javlja laicizem.

15. H o l a n d s k a I n d i j a. Prebivalcev je nad 60 milijonov, katoličanov med njimi 400.000. Cerkvinih distriktov je 12, namreč 6 apostolskih vikariatov in 6 apostolskih prefektur. O značaju državne cerkvene politike v holandskih kolonijah je bil govor zgoraj. Po zakonu iz l. 1925 je v Holandski Indiji zagotovljena verska svoboda in svoboda zasebnega bogočastja. Za javno izvrševanje kulta je potrebno državno dovoljenje. Vsi misijonarji morajo dobiti od vlade dovoljenje za delovanje v določenem ozemlju. Vlada misijonske teritorije razmejuje med katoličane in protestante. Za katoličane so bili nedostopni del Sumatre in Jave, Lombok in Bali. Po dekretu z dne

6. februarja 1924 država podpira misijonsko šolstvo in po dekretu z dne 20. decembra 1928 daje podporo za oskrbovanje bolnikov.

16. Portugalske kolonije. Goa in Daman imata prebivalcev 560.000, polovica od njih je katoličanov. Ta kolonija spada k ozemlju portugalskega patronata, o katerem smo zgoraj govorili. Macao ima prebivalcev nad 157.000; od teh je katoličanov 8000, ki imajo eno škofijo, pod katero spadajo tudi katoličani iz portugalskega Timorja (17.000 katoličanov od 474.000 prebivalcev). O portugalski cerkveni politiki v kolonijah je bil govor zgoraj.

17. Siam. Neodvisna država ima 11 in pol milijona prebivalcev, od teh je katoličanov okrog 35.000. Cerkevna distrikta sta dva, en apostolski vikariat in ena apostolska prefektura; nekatere pokrajine na severovzhodu pa spadajo pod apostolski vikariat na Laosu. Državna ustava z dne 10. decembra 1932 določa, da mora biti kralj budistične vere (čl. 4), sicer pa je svoboda vere zagotovljena v čl. 13 ustave. V vseh državnih trgovinskih pogodbah s Siamom, sklenjenih po vojni, je navadno dostavljena klavzula v korist vere na osnovi reciprocitete⁶⁹. Take pogodbe so sklenile Združene države Severne Amerike dne 16. decembra 1920 (čl. 1), Vel. Britanija dne 14. julija 1925 (čl. 3), Portugalska 14. avgusta 1925 (čl. 3), Nemčija 27. februarja 1925 (čl. 2), Francija 14. februarja 1926 (čl. 4), Norveška 16. julija 1926 (čl. 3) in Švica 28. maja 1931 (čl. 1)⁷⁰.

18. Japonsko cesarstvo. Obsega poleg prave Japonske še Korejo, Formozo, Kwan-tung, Sachalin in kot mandat Cotočja Karoline, Marschal in Marianne. V celoti šteje nad 90 milijonov ljudi, od teh je okrog 260.000 katoličanov, torej niti 3⁰/₁₀₀.

Japonska sama ima nad 67 milijonov prebivalcev; od teh je nad 100.000 katoličanov. Cerkvenih distriktov je 13 (1 nadškofija, 4 škofije, 2 apostolska vikariata, 2 apostolski prefekturi in 4 svojepravni misijoni). Koreja ima nad 21 milijonov prebivalcev, katoličanov je 135.000, cerkveni distrikti so štirje (3 apostolski vikariati in ena apostolska prefektura). Formoza ima 4.600.000 prebivalcev; med njimi je okrog 7.000 katoličanov; na otoku je ena apostolska prefektura. Na otoku Sachalin (ali Karafuto) je 295.000 prebivalcev, med njimi je katoličanov 455 in en misijon sui iuris. Kwan-tung je japonska posest na polotoku Liaotung v Mandžuriji; prebivalcev ima nad 1.300.000; cerkveno spada pod apostolsko prefekturo Fushun. Karolinino, Marschalovo in Ma-

⁶⁹ V pogodbah pred vojno je bil samo Siam enostransko obvezan spoštovati krščansko vero in dovoliti postavljanje cerkev (gl. Grentrup, Die Missionsfreiheit 54).

⁷⁰ Grentrup, Die Missionsfreiheit 55—57; Guida 652.

riano otočje (japonski mandat) ima skupaj okrog 119.000 prebivalcev; od teh je okrog 20.000 katoličanov. Vsa tri otočja sestavljajo en apostolski vikariat.

Japonska ustava z dne 11. februarja 1889 določa svobodo vere (čl. 28)⁷¹. Dekret notranjega ministrstva z dne 27. julija 1899 točneje razlaga navedeni čl. 28. Državne vere na Japonskem ni. V ljudskih šolah ni dovoljeno poučevati verouka. Srednje šole, ki so od države priznane kot konfesionalne, smejo poučevati verouk.

Meddržavne pogodbe z evropskimi državami so štitele le kristjane evropske državljanke. Te pogodbe so do l. 1894 nalažale le enostransko obveznost Japonski, od l. 1894 do 1911 so nalažale obojestransko obveznost. V pogodbah z evropskimi državami po l. 1911 ni več verske klavzule⁷².

Za Korejo (Chosen), ki pripada Japonski od l. 1910, bodi omenjen dekret z dne 7. aprila 1920, ki ureja razširjanje vere, dalje dekret, izdan meseca julija 1920, ki je oprostil kulturna poslopja vsake davščine. Šolski zakon z dne 1. marca 1920 prepoveduje krščanski verouk tudi v privatnih šolah⁷³.

Za mandatsko ozemlje velja statut, ki ga je sprejel svet Zveze narodov 17. decembra 1920, ki določa v čl. 5, da mora mandatarna država zagotoviti svobodo vere in vesti in dovoliti misijonarjem iz držav, ki so članice Zveze narodov, svobodno delovanje. Po pogodbi z dne 11. februarja 1922 med Japonsko in Združenimi državami Severne Amerike imajo tudi ameriški misijonarji omenjeno pravico⁷⁴.

19. Kitajska. Prava Kitajska ima 450 milijonov ljudi, od teh je katoličanov 2,630.000. Cerkvenih pokrajin je 122 in sicer ena škofija, 80 apostolskih vikariatov, 29 apostolskih prefektur in 12 svojepravnih misijonov; poleg tega je še en ordinariat za Ruse vzhodnega obreda.

L. 1842 je bila Kitajska od evropskih držav prisiljena, da pripuusti krščanstvo. V naslednjih decenijah je sklenila dolgo vrsto meddržavnih pogodb⁷⁵, ki so vse imele versko klavzulo. Med temi pogodbami je zlasti zanimiva pogodba s Francijo, sklenjena v Tientsinu 27. junija 1858 in izpopolnjena v pekingški mirovni pogodbi z dne 25. oktobra 1860, ker je zlasti s čl. 13 ustanovila francoski verski protektorat na Kitajskem. Krščanskim misijonarjem je morala Kitajska priznati eksteritorialnost, ta zahteva je Kitajce zelo razburjala. Že l. 1902 so evropske države pristale, da se eksteritorialnost

⁷¹ Tekst pri Grentrup, *Ius missionarium* 173.

⁷² Grentrup, *Die Missionsfreiheit* 73.

⁷³ Grentrup, *Ius missionarium* 177—178.

⁷⁴ Grentrup, *Die Missionsfreiheit* 95.

⁷⁵ Gl. Grentrup, *Die Missionsfreiheit* 60.

misijonarjev opusti, ako jih bo Kitajska s svojimi zakoni zadosti zaščitila. Na isto stališče se je postavila ad hoc določena mednarodna komisija l. 1926. Pogodbe dalje v glavnem določajo, da imajo misijonarji pravico oznanjevati evangelij po celi državi, da smejo pridobivati nepremičnine v verske namene, da je Kitajcem dovoljeno postati kristjan in da kitajski kristjani niso dolžni plačevati verskega davka. Pogodbe z Rusijo in Nemčijo so razveljavljene, ostale so de iure še ostale, čeprav se jih Kitajska brani priznati⁷⁰. Nove pogodbe z versko klavzulo sklepa Kitajska na podlagi paritete (n. pr. kitajsko-poljska pogodba z dne 18. septembra 1929).

Državna ustava z dne 12. maja 1931 zagotavlja svobodo vesti (čl. 11) in enakopravnost državljanov pred zakonom (čl. 6). Vzgojni zavodi, naj pripadajo komurkoli, so pod državnim nadzorstvom (čl. 49).

20. **Z u n a n j a M o n g o l i j a.** Prebivalcev je okrog 540.000. Država je pod vplivom boljševizma. V ustavi z dne 26. novembra 1924 se glasi čl. 3 (f): »Da se zagotovi delavcem prava svoboda, se določi, da je cerkev ločena od države in da je vera privatna zadeva posameznega državljana.« L. 1922 je bil ustanovljen v glavnem mestu Urga svojepraven misijon, ki pa ni mogel začeti z delom.

21. **M a n d ž u r i j a.** Prebivalcev je nad 24 milijonov. Japonska je l. 1934 ustanovila iz treh provinc Mandžurije in iz Jeholske pokrajine neodvisno državo **M a n č u k u o**, ki ima okrog 30 milijonov ljudi.

Mandžurska ustava z dne 1. marca 1932 ne govori o svobodi vere in vesti. Točnih podatkov o misijonski organizaciji ni.

22. **K i t a j s k i T u r k e s t a n.** Prebivalcev je nad dva in pol milijona. L. 1930 je bil ustanovljen poseben svojepraven misijon.

23. **S o v j e t s k e s o c i a l i s t i č n e r e p u b l i k e** (Transkavkaška ima prebivalcev 5,800.000; Turkmenijska 1,030.000, Usbekiška 4,240.000 in Tadškiška 1,031.000). O pravnem položaju vere in cerkve velja isto, kar smo omenili o Rusiji.

IX.

V **A f r i k i**,^{70a} h kateri prihajamo, je pravni položaj cerkve zelo različen od onega v Ameriki ali v Aziji. Afrika pripada po večini evropskim kolonijalnim državam. Tudi v kolonijah, ki pripadajo isti državi, ni položaj cerkve vedno isti. Razlikovati je dalje treba pokrajine s pretežnim mohamedanskim vplivom od ostalih. O mednarodnopravni zaščiti vere in misijonstva v Kongovem paktu, ki je bil

⁷⁰ Gl. **G r e n t r u p**, Die Missionsfreiheit 57—73.

^{70a} Prim. **T h a u r e n**, Die Kirche in Afrika, Theolog.-prakt. Quartalschrift 1937, 329—339.

reformiran s senžermensko pogodbo, smo že govorili. Prav tako smo tudi že omenili pravni položaj cerkve v bivših nemških kolonijah, od katerih so nekatere postale mandati B, druge pa mandati C.

1. Severna francoska Afrika. (Tunis, Alžir, Francoski Maroko.)

Tunis je pod francoskim protektoratom. Prebivalcev ima 2,400.000; med njimi je 195.000 Evropecev in prav toliko katoličanov, ki imajo eno nadškofijo. Alžir spada v upravnem oziru k Franciji. Prebivalcev ima nad 6 in pol milijona, med njimi je 920.000 Evropecev, ki so po veliki večini katoliške vere. Med domačini je katoličanov le neznatno število. Cerkevne pokrajine so štiri, ena nadškofija, dve škofiji in ena apostolska prefektura. Francoski Maroko je pod protektoratom Francije. Prebivalcev ima 4 in pol milijona. V tem delu Maroka je en apostoski vikariat, ki ima nad 70.000 katoličanov; njegovo delovanje je omejeno skoro samo na Evropece, le med Kabili je okrog 1000 katoličanov.

V Alžiru je bil zakon o ločitvi cerkve od države raztegnjen 27. septembra 1907. V pogodbah iz leta 1834 in 1837 se je Francija zavezala, da bo spoštovala mohamedansko religijo; iz političnih ozirrov še danes favorizira islam.

2. Italijanske kolonije (Libija, Eritreja, Abesinija, Italijanska Somalija).

Libija ima nad 717.000 prebivalcev, Evropecev je okrog 49.000. V koloniji sta dva apostoska vikariata. Katoličanov je okrog 51.000. Eritreja ima nad 621.000 prebivalcev; katoličanov je okrog 39.000, med temi je 28.000 Koptov, ki imajo lastno škofijo, in 11.000 katoličanov zapadnega obreda, med katerimi je 4000 Evropecev. Za latinske katoličane je apostolski vikariat. Abesinija (do leta 1935 samostojna država) ima okrog pet in pol milijona prebivalcev, katoličanov je nad 26.000. Bile so tri cerkvene pokrajine^{67b} (dva apostolska vikariata in ena apostolska prefektura). Italijanska Somalija ima nad en milijon prebivalcev; katoličanov domačinov je nad 1200; ostalih okrog 1700. V koloniji je en apostolski vikariat.

Italija v svojih kolonijah spoštuje versko svobodo domačinov, ki so po večini mohamedanske vere (kraljevi dekret z dne 1. junija 1919 za Tripolis). Po dekretu z dne 18. maja 1927 se morajo v Tripolisu vse javne verske funkcije naznaniti tri dni v naprej policijskemu oblastvu. Abesinska ustava z dne 16. julija 1931 ni imela določbe o svobodi vere in vesti.

3. Egipet. Prebivalcev je 14,200.000, katoličanov nad 75.000. Katoličani armenskega obreda imajo enega škofa, Kopti patri-

^{67b} Dne 11. marca 1937 je papež na seji, ki se je je udeležilo 26 kardinalov odobril novo cerkveno upravno organizacijo Abesinije.

arha in dva škofa; za katoličane latinskega obreda so trije apostolski vikariati. Po državni ustavi z dne 22. oktobra 1930 je islam državna vera (čl. 138); zagotovljena pa je verska svoboda (čl. 13) in enakopravnost pred zakonom (čl. 3). V praksi oblasti ovirajo prehod iz mohamedanstva v katoličanstvo.

4. Španske kolonije (Španski Maroko, Španska Guineja, Ifni, Kanarski otoki, Španska Sahara).

Španski Maroko (protektorat) ima 750.000 ljudi, katoličanov je okrog 70.000; imajo en apostolski vikariat. Ifni ima 20.000 prebivalcev, cerkveno je pridružen Kanarskim otokom. Španska Guineja ima okrog 113.000 prebavcev, katoličanov je nad 40.000 (leta 1884 jih je bilo samo 271); v koloniji je en apostolski vikariat. Na Kanarskih otokih je okrog 550.000 ljudi; katoličanov je nad 457.000 in imajo tri škofije, ki spadajo med redne cerkvene province. Španska Sahara (Adrar) ima okrog 50.000 prebivalcev; cerkveno je ozemlje pridruženo Kanarskim otokom.

Pravni položaj cerkve je radi homatij v Španiji tudi v teh kolonijah negotov. Dosedaj je bilo razmerje med cerkvijo in državo takšno kot v Španiji. Misijonarji so uživali državno podporo in imeli nekatere privilegije. Od leta 1910 je bil tudi nekatoliški kult dovoljen.

5. Tangri. Prebivalcev ima 51.000. Ozemlje upravlja mednarodna komisija. Cerkevno spada pod Španski Maroko.

6. Portugalske kolonije (Azori, Madeira, otoki Zelenega rtiča, Portugalska Guineja, otok sv. Tomaža in otok Principe, Portugalska zapadna Afrika, Portugalska vzhodna Afrika).

Azori (prebivalcev 230.000) in Madeira (prebivalcev 179.000) imajo tri škofije kot redne cerkvene province. Otoki Zelenega rtiča imajo 154.000 prebivalcev, ki so katoličani in imajo eno škofijo. Portugalska Guineja ima 364.000 ljudi, od teh je 13.000 katoličanov in zavise od škofije na otokih Zelenega rtiča. Zapadna portugalska Afrika (Angola) ima 4.181.000 ljudi, Evropecev je 40.000, domačinov katoličanov pa 325.000; imajo eno škofijo, dve apostolski prefekturi in dva svojepravna misijona. Otok sv. Tomaža in otok Principe imata 65.000 prebivalcev, katoličanov je 34.000 in zavise od škofije na Angoli. Vzhodna portugalska Afrika (Mozambik) ima 4 milijone ljudi, Evropecev je 35.000; katoličanov je 35.000 in imajo eno prelaturu nullius.

O splošni portugalski cerkveni politiki v kolonijah smo že govorili. Cerkvi so v teh kolonijah veliko škodovali protiverski boji na Portugalskem v letih 1910 in naslednjih. Šele leta 1926 se je z misijonskim statutom, ki ga je država potrdila, začelo živahnejše delo. Ta misijonski statut (z dne 13. oktobra) predvideva za misijonarje državno podporo (čl. 3, 9, 31), prizna jim imovinsko sposobnost (čl. 6),

oprošča jih davkov (čl. 6) in zagotavlja brezplačen odstop zemljišč v verske namene (čl. 9).

7. Francosko ozemlje (poleg severne Afrike, ki je bila zgoraj omenjena, spada sem: Francoska Somaliya, Francoska zapadna Afrika, Francoski Togo, Francoska ekvatorska Afrika, Francoski Kamerun, Madagaskar, La Réunion).

Francoska Somaliya (Gibuti) ima 69.000 prebivalcev, Evropejcev je 628, katoličanov je nekaj stotin in imajo eno apostolsko prefekturo. Francoska zapadna Afrika obsega kolonije: Dakar, Senegal, Francoska Guineja, Obrežje Slonove kosti, Dohomej, Francoski Sudan, Mauritanija in Niger. Prebivalcev imajo 14 in pol milijona; katoličanov je okrog 200.000. Cerkvenih pokrajin je 9 (6 apostolskih vikariatov in 3 apostolske prefektore). Francoski Togo (pod mandatom) ima okrog 750.000 prebivalcev, od teh je 50.000 katoličanov; en apostolski vikariat. Francoska ekvatorska Afrika ima okrog 3.200.000 ljudi, od teh 110.000 katoličanov; cerkvene pokrajine so štiri, trije apostolski vikariati in ena apostolska prefektura. Francoski Kamerun (pod mandatom) ima nad 2.200.000, od teh je katoličanov 250.000; apostolski vikariati so trije. Madagaskar ima prebivalcev nad 3.700.000, katoličanov nad pol milijona. Cerkvene pokrajine so te: 6 apostolskih vikariatov, 1 apostolska prefektura in en svojepraven misijon. La Réunion ima ljudi okrog 198.000; od teh je katoličanov 188.000, ki imajo eno škofijo.

Francija, kakor smo že v splošnem delu omenili, tudi v kolonijah ni naklonjena cerkvi. Na Madagaskarju je n. pr. z zakonom z dne 11. marca 1913 uvedeno stanje, po katerem je de facto cerkev popolnoma ločena od države (čl. 2 in 13). Brez dovoljenja generalnega guvernerja se ne more izročiti kultu nobena cerkev (čl. 4). Bogoslužne stavbe, ki so bile zgrajene na eraričnem svetu, ali so bile postavljene s podporo domačinov ali krajevnega prebivalstva, pripadejo po čl. 3 koloniji.⁷⁷

Na otoku La Réunion je bil z naredbo z dne 6. februarja 1911 raztegnjen zakon o ločitvi cerkve od države, nato pa tudi francoski zakoni o verskih družbah iz l. 1901, 1902, 1903, 1908.

Dekret predsednika francoske republike z dne 14. februarja 1922⁷⁸ za francosko centralno in zapadno Afriko prepoveduje v čl. 6 zgraditi brez državnega dovoljenja kakršnokoli bogoslužno stavbo. Zunaj bogoslužnih stavb se ne sme vršiti nobeno kulturno dejanje. Iste določbe veljajo tudi za mandatski ozemlji Kamerun in Togo poleg statuta sveta Zveze narodov z dne 20. julija 1922, ki dovo-

⁷⁷ Tekst pri Grentrup, *Ius missionarium* 454—460.

⁷⁸ Tekst pri Grentrup, *Ius missionarium* 464—466.

ljuje, kakor smo videli, misijonarjem iz držav, ki so članice Zveze narodov, da se nasele in bivajo v ozemlju, da tam pridobivajo imovino, grade cerkve in odpirajo šole. Katoliške misijonske šole v Toگو ureja poseben dekret z dne 17. junija 1929.

8. Angleško ozemlje (Angleška Somalija, Angleško-egiptski Sudan, Kenya, Nyassa, Tanganyika, Uganda, Zanzibar, Angleški Kamerun, Zlato obrežje, Gambia, Nigeria, Sierra Leone, Angleški Toگو, Južnoafriška Unija, Južno-zapadna Afrika, Basutoland, Bechuanaland, Swaziland, Južna Rodezija, Severna Rodezija, Otok Mavricij, Otočje Seychelles).

Angleška Somalija (protektorat) ima prebivalcev 344.000, katoličanov je nekaj sto. Angleško-egiptski Sudan ima nad 5,600.000 ljudi, katoličanov je kakih 17.000. Severno od 10° N je dežela radi mohamedanskega fanatizma zaprta za evangelij. Na ozemlju so štiri misijonske pokrajine (2 apostolska vikariata, 1 apostolska prefektura in en svojepraven misijon). Kenya ima prebivalcev nad tri milijone; katoličanov je okrog 75.000; misijonske pokrajine so štiri (3 apostolski vikariati in ena apostolska prefektura). Nyassa (protektorat) ima prebivalcev 1,600.000, katoličanov je okrog 130.000; apostolska vikariata sta dva. Tanganyika ima ljudi nad 5 milijonov; katoličanov okrog 240.000 ter 11 misijonskih pokrajin (7 apostolskih vikariatov, 2 apostolski prefekturi, en apostolski provikariat in en svojepraven misijon). Uganda (protektorat) ima ljudi 3 in pol milijona, katoličanov okoli pol milijona; misijonske pokrajine so štiri (3 apostolski vikariati in 1 apostolska prefektura). Zanzibar (protektorat) ima ljudi nad 325.000, katoličanov je 2.500, cerkveno spadajo pod apostolski vikariat Zanzibar v Kenji. Angleški Kamerun (pod mandatom) ima ljudi nad 781.000; katoličanov je okrog 25.000; ena apostolska prefektura. Zlato obrežje ima ljudi 3,160.000, katoličanov je 85.000; 4 apostolski vikariati. Gambia ima ljudi 210.000, katoličanov je okrog 3000; en svojepraven misijon. Nigeria ima ljudi okrog 20 milijonov; katoličanov je 200.000, cerkvenih pokrajin je 7 (3 apostolski vikariati, 4 apostolske prefektore). Sierra Leone ima prebivalcev en in pol milijona; katoličanov je okrog 8000; en apostolski vikariat. Angleški Toگو (mandat) ima prebivalcev nad 293.000; katoličanov je okrog 32.000; cerkveno spada pod apostolski vikariat v Francoskem Toگو. Južno-afriška Unija (dominion) ima 8,370.000 prebivalcev; katoličanov je okrog 200.000 (50.000 od 1,890.000 Evropecev, 150.000 od 6,479.000 ostalih ras). Južno-zapadna Afrika (mandat) ima ljudi 273.000, katoličanov je 12.000. Bechuanaland ima prebivalcev 153.000; katoličanov je malo. Swaziland ima prebivalcev 125.000, katoličanov je

okrog 5000. Južna Rodezija ima ljudi 1,100.000, katoličanov je 25.000. Severna Rodezija ima prebivalcev 1,390.000, katoličanov je 85.000. V naštetih šestih ozemljih je 24 cerkvenih pokrajin (13 apostolskih vikariatov, 9 apostolskih prefektur, 2 svojepravna misijona). Otok Mavricij ima prebivalcev 393.000; katoličanov nad 126.000. Otočje Seychelles ima prebivalcev nad 27.000, od teh je 24.000 katoličanov, ki imajo eno škofijo.

Angleška država cerkvi med poganskimi misijoni ne dela težav, kakor smo videli zgoraj. V pretežno mohamedanskih krajih ne dovoljuje misijonariti radi mohamedanskega fanatizma. Misijonske šole dobivajo državno podporo. Za mandatsko ozemlje velja že zgoraj omenjeni statut z dne 24. junija 1922.

9. Belgijsko ozemlje (Belgijski Kongo, Ruanda-Urundi).

Belgijski Kongo ima 9 in pol milijona ljudi; kraljestvi Ruanda in Urundi, ki sta pod belgijskim mandatom, pa okrog 5 milijonov. Katoličanov je na vsem tem belgijskem ozemlju nad 1,070.000. Cerkvenih pokrajin je 23, namreč 15 apostolskih vikariatov, 7 apostolskih prefektur in en svojepraven misijon.

Med Kongom in sv. stolico je bil 18. oktobra 1906 sklenjen konkordat o misijonih.⁷⁹ Kongov akt iz l. 1885 je bil revidiran, kakor smo videli, s senžermansko pogodbo iz l. 1919; o obeh smo že zgoraj govorili. Razmerje med cerkvijo in kolonialno oblastjo je zelo ugodno. Po kolonialnem zakonu z dne 18. oktobra 1908 je šolstvo skoro popolnoma izročeno cerkvi; država pa daje finančno podporo.⁸⁰

10. Liberija. Prebivalcev ima ta samostojna afriška država 1,800.000; katoličanov je 5800, ki imajo en apostolski vikariat. Državna ustava z dne 26. julija 1847 zagotavlja v čl. 3 versko svobodo in sprejema načelo popolne paritete. Versko svobodo zagotavlja tudi trgovinska pogodba z Belgijo (z dne 1. maja 1885, čl. 9), s Francijo (z dne 17.—20. aprila 1852, čl. 8) in s Holandsko (z dne 20. decembra 1862, čl. 9).⁸¹

Liberija vzdržuje diplomatsko zvezo s sv. stolico.

X.

Končno si oglejmo še Avstralijo in Oceanijo. Politično si tu dele oblast Vel. Britanija, Francija, Združene države Severne Amerike, Holandska in Japonska. O cerkvenih razmerah na otokih holandske in japonske posesti je bil govor že zgoraj pri opisu azijskih pokrajin. V teh pokrajinah je cerkvena upravna organizacija vobče novejšega izvora.

⁷⁹ Tekst pri Mercati, o. c. 1096/7.

⁸⁰ Tekst pri Grentrup, *Ius missionarium* 468—470.

⁸¹ Prim. Grentrup, *Die Missionsfreiheit* 82/3.

1. Britansko ozemlje (Avstralija z ozemljem Papua na Novi Guineji in z mandatom nad Novo Guinejo, ki obsega severno-vzhodni del Nove Guineje, Bismarckovo otočje in severni del Salomonovih otokov; Nova Zelandija z otoki Cook in Tokelan ter z mandatom nad zapadnimi Samoa otoki; otoki Fidži, Gilbert in Ellice; protektorat nad otoki Tonga in južnimi Salamonovimi otoki; mandat nad otokom Nauru; otočje Novih Hebridov (si deli s Francijo); Britanski Borneo).

Dominion Avstralija ima s Tasmanijo dobrih 6 in pol milijona ljudi; katoličanov je 1.130.000; cerkvenih pokrajin je 26 (6 nadškofij, 16 škofij, 2 apostolska vikariata, 1 opatija nullius in en svojepraven misijon). Papua ima prebivalcev 276.000; katoličanov je 17.800; en apostolski vikariat. Severnovzhodni del Nove Guineje ima ljudi 300.000, katoličanov med njimi 37.000, dva apostolska vikariata. Bismarckovo otočje ima prebivalcev 191.000; katoličanov 42.500, en apostolski vikariat. Severni Salomonovi otoki imajo ljudi 39.000; katoličanov 16.000 in en apostolski vikariat.

Nova Zelandija ima en in pol milijona prebivalcev, okrog 175.000 katoličanov in štiri cerkvene pokrajine (1 nadškofija in 3 škofije). Otoki Cook imajo ljudi 10.000, katoličanov 830 in eno apostolsko prefekturo. Tokelau ima 1000 ljudi, katoličanov je le par. Zapadni Samoa otoki imajo okrog 40.000 ljudi; četrtnina je katoličanov in spadajo pod apostolski vikariat otočja Mornarjev. Fidži (otoki) imajo prebivalcev 185.000, katoličanov nad 15.000 in en apostolski vikariat. Otoki Gilbert in Ellice imajo ljudi 33.000, katoličanov 14.000 in en apostolski vikariat. Otoki Tonga imajo nad 30.000 ljudi, katoličanov je nad 3100. Cerkveno spadajo pod apostolski vikariat Osrednje Oceanije. Južni Salomonovi otoki imajo ljudi 94.000, katoličanov je okrog 8700 in en apostolski vikariat. Otok Nauru ima ljudi 2600, domačinov je 1500, od teh je 300 katoličanov. Cerkveno spadajo pod apostolski vikariat na otokih Gilbert. Novi Hebridi (francosko-angleška posest) imajo 60.000 prebivalcev; katoličanov je 3500 in en apostolski vikariat. Britanski Borneo ima okrog 775.000 prebivalcev, katoličanov 15.000 in dve apostolski prefekturi.

Prebivalcev je v celoti nad 10 milijonov, katoličanov med temi okrog pol drug milijon, torej okrog ene sedmine.

O razmerju med cerkvijo in kolonialnimi oblastmi velja isto, kar smo omenili pri afriških kolonijah. Za mandatsko ozemlje velja statut z dne 17. decembra 1922, o katerem smo že zgoraj govorili.⁸²

⁸² Glede Nove Guineje je omeniti še pogodbo, ki jo je sklenil z njeno vlado apostolski delegat za Avstralijo l. 1921 o misijonarjih. Za misijonarje iz Velike

2. Francoska posest. (Nova Kaledonija in otoki Fortuna, Alofi in Wallis; francoski oceanski otoki in Novi Hebridi.)

Nova Kaledonija ima 51.000 ljudi, od teh 28.000 katoličanov, ki imajo en apostolski vikariat. Otoki Fortuna, Alofi in Wallis imajo skupno 6100 ljudi, ki so vsi katoličani in spadajo pod apostolski vikariat Osrednje Oceanije.

Francoski oceanski otoki (otočja Tahiti, Tuamotu, Gambier, Tubuai, Marchesi in otok Rapa) imajo prebivalcev nad 40.000, katoličanov 12.000 in dva apostolska vikariata.

Vseh prebivalcev je torej okrog 97.000, med njimi je katoličanov 46.000; kar pomeni slabo polovico (48%).

Dekret z dne 12. decembra 1874 nalaga francoskemu guvernerju v Novi Kaledoniji, da skrbi za svobodno izvrševanje kulta; istočasno pa določa, da je potrebno guvernerjevo dovoljenje, da se morejo odloki cerkvenih oblasti objaviti. Dekret z dne 28. decembra 1885 o upravi francoske Oceanije ima iste določbe.

3. Ameriška posest. (Filipini, Guam, Havajsko otočje, Ameriški Samoa otoki.)

Filipini imajo nad 12 in pol milijona prebivalcev, katoličanov je 9,925.000, cerkvenih distriktov je 14 (1 nadškofija, 11 štofi in 2 apostolski prefekturi). Guam ima ljudi nad 19.000, skoro vsi so katoličani; en apostolski vikariat. Havajsko otočje ima prebivalcev okrog 370.000, katoličanov je 113.000 in en apostolski vikariat. Ameriški Samoa otoki imajo prebivalcev nad 10.000, katoličanov je nad 1000 in en apostolski vikariat.

Prebivalcev je vseh okrog 12,900.000, katoličanov pa je nad 10 milijonov, torej nad tri četrtine.

Filipini so prišli k Ameriki l. 1898, kar je imelo za cerkev žalostne posledice, ker je prenehal dotok španskih duhovnikov in ker so se uvedle laične šole; vrh tega se je odpadli katoliški duhovnik Gregor Aglipay l. 1901 postavil na čelo upora domačinov proti Združenim državam in je leto potem ustanovil shizmatično sekto. Z zakonom z dne 26. avgusta 1916 je bila izvedena popolna ločitev cerkve od države po severno-ameriškem zgledu.

XI.

Tale članek je nameraval, kot je bilo v uvodu povedano, v kratkem orisu pokazati javnopравни položaj katoliške cerkve v svetu.

Britanije in Avstralije ni nobenih omejitev. Misijonarji iz Nemčije, ki so bili ob sklenitvi te pogodbe v Novi Guineji, morejo ostati tam sedem let, novi ne smejo prihajati. Misijonarji iz ostalih držav morajo predložiti potrdila, da niso Nemci, obenem pa morajo pismeno obljubiti pokorščino vladi (tekst gl. pri Grentrup, Ius missionarium 298/9).

Ogledali smo si vse kontinente po vrsti. Da smo si mogli ustvariti vsaj neko predstavo o položaju katoliške cerkve, je bilo treba navesti približno število prebivalcev in katoličanov v določeni državi oziroma pokrajini ter najosnovnejše podatke o cerkveni teritorialni organizaciji.

Dejansko stanje cerkvene teritorialne organizacije se neprestano menja, ker sv. stolica cerkvene distrikte razčlenjuje, dviguje v višji red (svojepraven misijon v apostolsko prefekturo, to v apostolski vikariat) in razmejuje. Uradni list sv. stolice *Acta Apostolicae Sedis* je prinesel samó l. 1935 35 zadevnih papeških konstitucij, l. 1936 pa 30. Po podatkih v *Annuario Pontificio* za l. 1936 (str. 842—847) je v cerkvi 339 distriktov, ki jih je papež Pij XI. od l. 1922 do 31. decembra 1935 ali ustanovil ali pa povzdignil v višji red. Ustanovil je 105 nadškofij in škofij, 22 škofij je povzdignil v nadškofije, ustanovil je 22 opatij in prelatur nullius ter 38 apostolskih vikariatov, 20 apostolskih prefektur, ki jih je že našel, je povzdignil v apostolske vikariate, in 24 takih, ki jih je sam ustanovil; pri desetih nadaljnih apostolskih prefekturah, ki jih je povzdignil v apostolske vikariate, je spremenil ime; ustanovil je dalje 60 popolnoma novih apostolskih prefektur, 15 svojepravnih misijonov je povzdignil v apostolske prefektore in končno je ustanovil 23 svojepravnih misijonov, ki so takšni še ostali.⁸³ V celi cerkvi je nekaj nad 1600 rezidencialnih škofij in podobnih upravnih okrožij; sedanji papež je torej v 15 letih vlade spremenil petino vseh cerkvenih distriktov, kar je izredno veliko in kar pričča o živahnem razmahu cerkvene upravne organizacije. V zvezi z upravno organizacijo variira tudi število katoličanov, zlasti v tistih pokrajinah, kjer se katoliški misijoni ugodno razvijajo, n. pr. v centralni Afriki in v francoski Indiji. Naš članek seveda ni imel namena, točno zasledovati ta razvoj. K podatkom, ki smo jih v prejšnjih odstavkih navedli, naj dostavimo le to, da je bila 2. septembra 1935 ustanovljena apostolska nunciatura na Kubi in da je bila z apostolsko konstitucijo z dne 20. aprila 1934 popolnoma preurejena upravna organizacija v Argentini, mesto ene nadškofije in desetih škofij je sedaj 7 nadškofij in 14 škofij.

Številke o cerkvenih distriktih in katoličanih smo navedli, kakor je bilo že omenjeno, le zato, da nam pokažejo vsaj delno sliko o moči katoliške cerkve po različnih državnih teritorijih. Številke so sicer suhoparne, toda brez teh podatkov visi vse razpravljanje o predmetu, ki smo si ga zastavili, nekam v zraku.

⁸³ Guida 30 navaja, da je napravil Pij XI. v misijonski teritorialni organizaciji v l. 1922 do 1934 tele spremembe: ustanovil je 37 svojepravnih misijonov, 86 apostolskih prefektur, 80 apostolskih vikariatov, 5 apostolskih administratur, 16 prelatur nullius, 66 škofij in 15 nadškofij.

Iz članka smo mogli razbrati, da je katoliška cerkev v resnici organizacija svetovnega pomena. Po vseh kontinentih in skoro po vseh državah in državnih teritorijih celega sveta ima svoje člane in upravne organe. V nekaterih pokrajinah je sicer število katoličanov še nizko; kot krajevna skupina tam katoličani morda ne pomenijo veliko, toda to prednost imajo, da pripadajo enotno organizirani cerkvi; po drugi strani pa take postojanke katoliške cerkve, ustanovljene po skoro vseh pokrajinah sveta pričajo o vesoljnosti katoliške cerkve.

Njen pravni položaj po različnih pokrajinah sicer variira, vendar pa je treba reči, da ima splošna laizacija, ki nastopa v svetu, to dobro stran, da prinaša cerkvi svobodo delovanja. Cerkev se v misijonskih pokrajinah podobno kot v vsaki evropski državi čim dalje bolj osamosvaja. Z narodi zunaj Evrope stopa v direkten stik; evropske države več ne posredujejo. Ta nova metoda misijonskega dela bo cerkvi nedvomno prinesla mnogo koristi. Zgodovina ve povedati, koliko uspehov so cerkvenemu misijonskemu delovanju preprečili vprav portugalski, španski in francoski »dobrotniki« s svojim vtikanjem v cerkvene zadeve.

Svet se zenačuje, isto velja o pravnem položaju cerkve v svetu. Sicer obstoje še razlike, ki so posledica različnega historičnega in kulturnega razvoja, a opaža se, da gre razvoj v to smer, da se s priznanjem svobode vere, vesti in kulta in z opuščanjem državnih ver cerkvenopolitični položaj povsod zenači.

O bistvu materije, energije, prostora in časa.

(Odlomek iz rokopisa »O življenju in smrti vesoljstva«.)

Ivo Pirkovič.

1. O smereh današnjega prirodoslovja.

Klasična fizika nam je dala o svetu niz notranje nepovezanih slik, to se pravi, podobe prirode, kakor nam jih ustvarjajo oko, uho itd. Vsako čutilo nam podaja vnanji svet od posebne strani zato, ker reagira na vnanje dražljaje na svoj specifičen način, ki onemogoča vsako kakovostno primerjavo različnih čutnih zaznav. Kaj naj bi našli kakovostno skupnega med dožitkom barve in toplote? In vendar danes vemo, da je dražljaj, ki vzbuja v očesu in posredno v sivi možganski skorji dožitek barve, kakovostno natančno enak dražljaju, ki vzbuja na naši koži občutek toplote. V obeh primerih je to elektromagneten žarek, o katerem je predpostavljala klasična fizika, da se širi po etru, ki je sredstvo prav posebnih lastnosti. Znano je na drugi strani, da vzbujajo v nas občutek svetlobe lahko tudi čisto drugačni vnanji vplivi, kakor na primer mehničen udarec ali električni tok. Kakovostno različni dražljaji vzbujajo v istem čutilu vedno kakovostno enake dožitke in kakovostno enaki dražljaji vzbujajo v različnih čutnih organih kakovostno različna doživetja.

Človek pa je začel polagoma domnevati za različnimi čutnimi slikami isto objektivnost. Zaslutil je enotnost vsega čutno zaznavnega, en sam, istim zakonom pokoravajoči se vnanji svet, ki se le zaradi specifičnosti do-
jemanja naših čutil prikazuje v kakovostno raznih podobah. Nehote se vprašamo, kaj je pravo bistvo vsega čutno zaznavnega, kaj je ona objektivnost, ki tiči za subjektivnimi podobami našega čutnega doživljanja.

V resnici je prirodoslovje danes na oni razvojni stopnji, ko se je pričelo uspešno osvobojevati zgolj čutnih videzov in mu je zato uspelo podati enotno podobo prirode namesto prejšnjih različnih, izvirajočih iz različnosti čutnih zaznav. Zato gre današnje prirodoslovje čisto drugačna pota kakor je šlo na primer v mehanično materialistični dobi, kateri je napisal katekizem Louis Büchner v svoji knjigi »Kraft und Stoff«¹. Če je bila materialistični miselnosti prva zahteva nazornost (primerjaj uvod v knjigo »Kraft und Stoff«), je moderni miselnosti logičnost. Logika pa nazornosti ne predpostavlja in je nikdar ne zahteva nujno. Zato je ostala v našem stoletju zahteva po nazornosti docela ob strani. Začetke te nad vse važne faze miselnega razvoja našega časa najdemo že pri Helmholtzu, Hertz, Machu i. dr. Docela se je pa izkristalizirala v naših dneh pri Weylu, Eddingtonu, Schrödingerju, Heisembergu, Jeansu i. dr. Mislimo samo na model atoma, kakor so ga izdelali Thomson, Rutherford, Soddy in Bohr. Atom naj bi bil mikroskopična podoba planetnega sistema. Okoli osrednjega jedra, protona imenovanega, naj bi krožili elektroni kakor planeti okoli sonca. Heisemberg je spoznal, da je tak način predstavljanja najdrobnejše prirode nepremagljiva ovira vsakemu napredku prirodoslovja. Drobnege sveta ni mogoče ponazoriti na nam znane načine. Zato so Heisembergu planetni tiri elektronov v atomu le še simboli, atomski model je pa nadomestil s sistemom enačb. James Jeans pa je dejal o Bohrovem atomu: »On je zadnji hraber, toda brezuspešen poizkus, stisniti prirodo v mehanično shemo.«²

Današnje prirodoslovje je matematično, njegov kriterij pa poleg izkustva logika. Te osnove so omogočile silen zagon v razvoju fizikalnih ved, ki mu laik iz razumljivih razlogov še ni utegnil slediti. Toda misel, ki se je rodila, ne umre, dokler ni izpolnila svojega poslanstva.

Štirje faktorji nam ustvarjajo fenomenalni svet, dva snovnega in dva formalnega značaja: materija in energija ter prostor in čas. Kako ustvarjajo po današnjih dognanjih in mnenjih te prvine svet, v kakšnih odnosih so med seboj in kaj je končno njihovo pravo bistvo?

2. Prva spoznanja o odnosih materije in energije.

Faradayjevi zakoni elektrolize so vodili Helmholtza že l. 1881. do spoznanja, da je elektrenina diskontinuirna in ne zdržna (continua) ter brez mej deljiva fluidalna substanca. Električne atome, katere je imenoval Anglež J. Stoney elektrone, so dejansko opazovali v katodnih žarkih. V njih je J. J. Thomson proučil naravo elektronov in dognal, da so delci mehanične gmote, ki nosijo električen naboj.

Okoli gibajočega se elektrona nastane elektromagnetično polje, katerega energijo je Thomson na podlagi posebnih predpostavk izračunal.

¹ Dr. Louis Büchner, Kraft und Stoff, Verl. v. Meidinger Sohn & Comp., Frankfurt a. M., 1858

² S. Jeames Jeans, Die neuen Grundlagen der Naturerkenntnis (orig.: The new Background of Science), Stuttgart-Berlin, 1934, s. 190.

Celotna energija gibajočega se elektrona je torej sestavljena iz kinetične energije elektronove gmote in energije elektromagnetnega polja, ki se razpreda okoli elektrona. Elektron se ponaša v gibanju torej prav tako, kakor da bi se mu mehanična gmota povečala. Električni naboj zveča elektronu gmoto ali z drugimi besedami: Elektronova gmota je deloma resnična t. j. mehanična, drugi njen del pa je fiktiven in električnega izvora. Če je naboj elektrona razmeroma velik, potem mora biti tudi večji del njegove gmote le navidezen.

J. J. Thomson je izračunal gibalno količino (impulz) hitro se gibajočih elektronov in prišel do zaključka, da dozdevna elektronova gmota s hitrostjo narašča, da je torej elektronova gmota pri večjih hitrostih večja. Te teoretične zaključke so potrdila tudi opazovanja. Ko je pa primerjal svoje rezultate še s Kaufmannovimi, je prišel do spoznanja, da je prav za prav vsa elektronova gmota navidezna, da izvira torej vsa iz električnega naboja.

Elektronski model si je zamislil na sledeči način: Brezštežen električen naboj je na poseben način zgoščen v prostorski točki. Iz naboja izhajajo na vse strani električne silnice, ki vplivajo na svoj način na eter. Če elektron v prostoru miruje, je popolnoma brez vztrajnosti, to se pravi brez gmote. Če se pa giblje, zajema v svoji mreži silnic eter, ki je vztrajen. Tako se zdi, kot bi bil elektron v gibanju sam vztrajen. Gibalna energija torej ni v elektronu samem, ampak v polju silnic okoli elektrona. Tako je razumljivo, da je vsa elektronova gmota samo navidezna in da se s hitrostjo gibanja veča.

Ker je najti elektrone v vseh snoveh v velikih množinah, je spoznal Thomson v njih praelement vse materije, opeko, iz katere so grajeni vsi atomi. Zaradi enakosti elektronov morajo biti tudi vse atomske diference le kvantitativnega in geometričnega značaja, ne pa tudi kvalitativnega. Thomsonov prvotni atomski model je pozitivno nabita votla krogla, v notranjosti katere se gibljejo elektroni. Po elektronih moramo pripisovati tudi atomom nekaj navidezne gmote. Vsa gmota materije torej ne more biti v klasičnem smislu resnična, ampak je nje del, navidezen ali elektromagnetičen.

V Thomsonovih idejah najdemo že odločen spor z Galilejevo in Newtonovo mehaniko, ki pojmuje gmoto kot nesprejemljivo količino, ki mehanično karakterizira fizikalna telesa. Da bi bila vobče vsa gmota navidezna, Thomson ni mogel eksperimentalno dokazati, vendar je to slutil. O resnični in navidezni gmoti je zapisal: »Po mojem naziranju je mogoče gledati stvari s takega stališča, da izgine razlika v naravi obeh gmot.«³

Kakšen je torej Thomsonov svet? Materija mu postaja identična z elektrenino. Poleg presledne (diskretne) elektrenine biva še eter, ki ima važno vlogo, zakaj v njem moramo iskati izvor težnosti in vztrajnosti. Vendar je pa Thomson to sliko še poenostavil. Elektroni so mu silno neznačajni vrtinci etra. Tako je izvedel Thomson vse oblike zaznatnega sveta na eno samo mehanično počelo, kateremu je ohranil stari Descartesov izraz »eter«. Materija je le zgoščen eter, ki se kopiči okoli vrtinčastih tvorb. Prostor in čas je pojmoval Thomson v Newtonovem smislu klasično kot dva od etra in njegovega stanja nezavisna formalna činitelja.

³ Dr. J. J. Thomson, *Die Korpuskulartheorie der Materie*. Verl. v. Vieweg u. Sohn, Braunschweig, 1908, s. 159.

3. Materija in energija v luči relativnostne teorije.

Thomsonova teorija je bila zdravo izhodišče nadaljnjemu razvoju pojma materije. Vendar je razvoj, ki je sledil neposredno temu, bolj formalnega kakor pa spoznavno teoretičnega značaja. Prirodoslovci Soddy, Rutherford, Bohr i. dr. so zasledovali zgolj organizacijo materije in notranji ustroj atomov. Tako so nastali znani atomski modeli, ki spominjajo na obliko planetnega sestava.

Nova pota je utrl prirodoslovju Albert Einstein s svojo »posebno relativnostno teorijo«, ki jo je zamislil l. 1905, in jo l. 1916. izpopolnil s »splošno relativnostno teorijo«. Relativnostna teorija je med drugim pokazala, da ima vsak gibajoči se mehanični sistem svoj »lasten čas«, da torej ne smemo s svojo lastno uro v roki opazovati dogodkov v poljubno se gibajočih sistemih. Čisto konkretno povedano: Če velja za opazovalca čas t , ki ga kaže njegov kronometer, potem velja za telo, ki se giblje v odnosu do opazovalca s hitrostjo v , čas t' , ki je definiran z obrazcem

$$t' = t \sqrt{1 - \left(\frac{v}{c}\right)^2} \quad (1)$$

v katerem pomeni c hitrost svetlobnega širjenja. Čas gibajočega se telesa t' poteka toliko počasneje, s kolikor večjo relativno hitrostjo v se opazovano telo giblje. Klasična mehanika je še merila hitrosti vseh dogajanj v grobi in drobni narodi z istim časovnim merilom. Čas ji je bil še nezavisen od kinematičnega stanja in drugih fizikalnih prilik (razmestitve gmot in energijskih potencialov). Iz tega pa sledi, da ni klasični obrazec za impulz

$$I = m_0 v = m \frac{s}{t} \quad (2)$$

v katerem pomeni m_0 gmoto, v hitrost v času, t premerjeno pot, točen, da moramo v njem Newtonov čas t nadomestiti z gibajoči se gmoti m_0 »lastnim časom t' po obrazcu (1). V novi mehaniki bomo pisali torej impulz v obliki

$$I = m_0 \frac{s}{t \sqrt{1 - \left(\frac{v}{c}\right)^2}} \quad (3)$$

Če pišemo namesto razmerja $\frac{s}{t}$ zopet znak v , dobimo za mehanični impulz obliko

$$I = \frac{m_0}{\sqrt{1 - \left(\frac{v}{c}\right)^2}} v \quad (4)$$

Impulz moremo tudi v relativni teoriji pisati v klasični obliki $I = mv$, če nam gмотa m ne predstavlja več neke nespremenljive količine, ampak mehanično količino, ki je kakor pravimo funkcija hitrosti v

⁴ Obrazec za »lastni čas« gibajočega se sistema izvajamo iz Lorentzove transformacije, ki je matematična osnova vsej posebni relativnostni teoriji. Lorentzovo transformacijo, ki jo najdemo v vsaki boljši knjigi o relativnostni teoriji, je izvedel Einstein iz Galileijeve transformacije, na kateri sloni klasična mehanika, upoštevaje pri tem izkustveno pridobljeno načelo o stalnosti svetlobne hitrosti. Čeprav dosežemo to s preprostimi matematičnimi operacijami, vendar ne gredo ti računi več v okvir naših izvajanj.

$$m = \frac{m_0}{\sqrt{1 - \left(\frac{v}{c}\right)^2}}. \quad (5)$$

Relativnostna teorija je ohranila tudi za novi, matematično eksaktno definirani pojem m klasični izraz gmota. Po novem pojmovanju ni gmeta nič več od opazovalčevega stališča nezavisna, marveč soodvisna od splošnega kinematičnega stanja opazovalca in opazovanega predmeta, to se pravi od relativne hitrosti.

Vendar pa v tem izvajanju nekaj ni na prvi mah razumljivo. Po zgornjem izrazu zavisi gmeta od relativne hitrosti. Če zvečamo hitrost, se poveča gibajočemu se telesu tudi gmeta. Če bi se njegova hitrost približevala svetlobni hitrosti, bi naraščala gmeta celo v neizmernost. Pri pojemanju hitrosti se manjšuje gibajočemu se telesu tudi gmeta. Kam naj gmeta enkrat izginja, odkoder se v drugih razmerah zopet jemlje? Saj je taka trditev končno tudi v nasprotju z Lavoisierjevim zakonom o stalnosti gmetine količine. Odgovor na to vprašanje je za pojmovanje snovnosti važnega pomena.

Matematika dovoljuje razstaviti izraz za gmeta (5) v brezkončno matematično vrsto

$$m = \frac{m_0}{\sqrt{1 - \left(\frac{v}{c}\right)^2}} = m_0 + \frac{m_0}{2} \left(\frac{v}{c}\right)^2 + \frac{m_0}{8} \left(\frac{v}{c}\right)^4 + \dots \quad (6)$$

Celotna gmeta gibajočega se telesa je torej sestavljena iz gmote m_0 , ki jo ima telo v relativnem mirovanju, in aditivnih členov, ki izvirajo iz gibanja, zakaj vsi preidejo v ničlo, če postavimo v njih $v = 0$. Če pomnožimo drugi člen brezkončne vrste za gmeta s kvadratom svetlobne hitrosti c^2 , dobimo kinetično energijo

$$\frac{m}{2} \left(\frac{v}{c}\right)^2 \cdot c^2 = \frac{m_0 v^2}{2}$$

gibajočega se telesa. Tudi vsi naslednji členi dobe dimenzijo kinetične energije, ako jih pomnožimo s c^2 . V tem dejstvu spoznamo osnovno in splošno zakonitost: Gibajočemu se telesu izvira prirastek gmote iz njegove kinetične energije, katero smo morali telesu podeliti, da je prešlo iz relativnega mirovanja v relativno gibanje.

Iz teh zaključkov izvajamo, da je tudi energija vztrajna in sicer tako vztrajna, da ni v mehničnem oziru razlike med njo in gmeta. Telo pa ohranja pretežen del svoje gmote tudi v mirovanju, torej tudi, če je njegova kinetična energija enaka ničli. Tedaj je $m = m_0$ ali z besedami: V mirovanju je gmeta po relativnostni teoriji enaka klasični gmeti. Kakšne narave je končno gmeta, ki jo obdrži telo v mirovanju?

Osnovna znanstvena zahteva je, da nikoli po nepotrebnem ne kompliciramo teorij. V tej težnji je razložil Einstein tudi gmeta telesa v mirovanju kot mehničen izraz njegovega notranjega energijskega stanja. Ta domneva se je v resnici dobro izkazala. Logičen nadaljnji korak relativnostne teorije je popolno izenačenje energije in gmote. Stalni faktor sorazmerja je med obema količinama, kakor smo že rekli, kvadrat svetlobne hitrosti c^2

$$E = mc^2. \quad (7)$$

Z besedami bi to povedali: V mehaničnem pogledu sta gnota m in energija mc^2 popolnoma enakovredni. Še več! Matematična relacija (7), ki jo je imenoval Einstein »zakon o vztrajnosti energije«, ne določa samo mehanične ekvivalence med energijo in gnoto, marveč odkriva tudi popolno njuno istovetnost. Telesu se ne zveča gnota samo zaradi kinetične energije, marveč tudi po vsaki drugačni energiji, ki smo mu jo na kakršenkoli način dovedli. Tudi segretje, absorbcija žarkov in podobni procesi povečajo telesu gnoto. Gnota je zgolj nakopičena energija, ki je dana po zgornjem obrazcu (7). Kako ogromne morajo biti te energijske zaloge, si bomo vsaj malo predstavili, če povemo, da je v vsakem gramu gnote kakršnekoli snovi zgoščena energija 21 in pol milijarde velikih kalorij.

Čeprav je že J. J. Thomson pojmoval vso gnoto kot nekaj fiktivnega, je vendar podoba prirode, kakršno daje relativnostna teorija, privlačnejša že zgolj iz tega razloga, ker ne predpostavlja hipotetičnega etra, ki ga je Einstein izločil iz opisovanja prirode še iz drugih razlogov. Einstein je podal podobo prirode na preprostih osnovah, ki so povečini prevzete iz klasične fizike. Novo v njegovi teoriji je samo načelo o stalnosti svetlobne hitrosti in vse, kar iz tega načela izhaja. Prostor in čas je spojil v eno samo celoto, prostorsko časovni kontinuv. Snovna vsebina štirirazsežne prostorsko časovne nepretrganosti je vseskozi enotna substanca, ki se kaže v obliki materije, sedaj zopet v raznih oblikah energije. V tej enotnosti in pa v matematični dovršenosti tiči ves čar Einsteinove teorije, ki si je hitro osvojila svet in pomeni še tudi danes izhodišče in temelj vsemu delu fizikalnih ved.

Važno je sedaj vprašanje, kako potrjujejo identičnost gnote in energije dejstva. Če sta materija in energija samo dve različni obliki iste substance, potem morajo veljati za obe obliki iste zakonitosti. Energija, ki se pretaka, mora na primer ravno tako proizvajati pritisk na ovire, na katere zadene, kakor gibajoča se gnota. Energijski tok je na primer tudi svetlobni žarek. Pritisk, katerega izvaja svetlobni žarek v smeri svojega širjenja in katerega je izračunal že Maxwell, so v resnici izmerili (Lebedew) in tako v izkustvu potrdili teoretične izsledke. Ker je svetlobni žarek energijski tok, je nosilec mehaničnega impulza prav tako, kakor gibajoče se snovno telo.

Po klasičnem pojmovanju je bil impulz vedno vezan na fizikalna telesa. Danes vemo, da se veže prav tako tudi na pretakajočo se energijo. Po zakonu o vztrajnosti energije pa pojmujeemo vsako snovno telo kot zgoščeno energijo. Potem moremo označiti tudi gibajoče se telo v dobrem smislu kot energijski tok. Taka supozicija nam dovoli, da pripisujemo odslej mehanični impulz samo energijskim tokovom. Klasično je bil podan impulz z gibanjem vztrajne gnote, po relativnostni teoriji pa z jakostjo energijskega toka. Impulz spremlja neobhodno energijsko pretakanje in je njegova bistvena mehanična karakteristika.

Zelo važna so tudi nekatera odkritja v drobnem svetu. Že zgodaj se je pojavilo naziranje, da je vsa materija kakovostno enaka in da se atomi raznih kemičnih prvin razlikujejo med seboj zgolj po notranjih geometričnih in kvantitativnih prilikah. Tako je izrekel Prout že l. 1815. domnevo, da so vsi težji atomi zgrajeni iz najlažjega, to je, vodikovega atoma. Ta hipoteza je pa našla nepremagljive težave. Atomske teže posameznih prvin namreč niso celi mnogokratniki teže vodikovega atoma, ampak vedno nekoliko manjše. Če računamo atomsko težo vodika 1,00778, potem bi dalo na primer 16 združenih vodikovih atomov nov atom z atomsko težo

$16 \times 1,00778 = 16,1245$ atomskih enot. Kisikov atom je pa težek natančno 16 atomskih utežnih enot, to se pravi, za 0,1245 enot lažji, kakor bi pričakovali. Število 0,1245 bomo imenovali gmotin defekt ali primanjkljaj. Nastanek gmotinega primanjkljaja nam razloži zakon o vztrajnosti energije. Pri združitvi 16 vodikovih atomov v kisikov atom se razvije ogromna množina energije. Gmota se nam tu izpreminja neposredno v prosto energijo. Da dobimo vsaj približno sliko o količini energije, ki bi se razvijala vzporedno z nastajanjem kisika iz vodika, naj navedemo, da bi pri nastanku enega litra kisika pridobili še energijo, ki bi opravljala delo desetih konjskih sil nepretrgoma skozi štiri leta in štiri mesce. Nastajanje težjih atomov iz lažjih je torej močno eksotermen proces. Nasprotno bi porabili za razkroj kisikovega atoma v vodik prav ono množino energije, ki bi jo pri nastajanju kisika pridobili. Razpadanje materije v lažje kemične prvine je torej endotermen proces. Pri razbijanju atomov ne bi pridobili nobene energije, marveč bi jo morali še od zunaj razpadajoči snovi dovajati.

Pri nastajanju in razpadanju kemičnih prvin opazujemo torej neposredno prehajanje gmote v energijo in obratno, kar najlepše potrjuje domnevo relativnostne teorije.

Če zasledujemo atomske teže kemijskih prvin v Mendeljevem sistemu navzgor, pridemo do elementov, pri katerih izgine gmotin defekt in se prične pojavljati gmotni presežek. Tega zasledujemo od cina ali morda živega srebra pa do najtežje prvine, urana. Zaradi gmotinega presežka moramo pričakovati v nasprotju s tem, kar smo videli pri prvinah, ki so lažje od živega srebra, da bo razpadanje težkih prvin eksotermno. Pri razkroju težkih atomov se bo energija razvijala. Pri uranu, toriju, aktiniju, radiju in drugih težkih elementih dejansko opazujemo spontano razpadanje, pri čemer se vedno razvija energija v obliki toplote in žarkovne energije. Energija, ki spremlja vedno radioaktivno razpadanje snovi, se razvija neposredno iz gmote.

V Rutherfordovem laboratoriju na Angleškem so se vršili po vojni znameniti poizkusi razbijanja aluminijevih, dušikovih in drugih lažjih atomov z α -žarki. Posrečilo se je izbiti iz aluminijevega atoma vodikov atom, ki pa je imel znatno večjo energijo, kakor α -delec, ki je pozitivno joniziran helijev atom. Danes vemo, da ni bilo to v resnici nikako razbijanje, marveč zgrajevanje atomov.⁵ Pri centralnem toku preide helijev atom v jedro aluminijevega atoma, zaradi česar se preobrazí prehodno aluminijev atom v štiri enote težji fosfor. Pri tem se pa razvije iz gmotinega presežka toliko energije, da izžene iz jedra en vodikov atom. V jedru ostanejo tri atomske enote (helijev atom je nastal iz štirih vodikovih atomov), kar pomeni, da pride atom končno v silicij. Taki poizkusi so se posrečili že tudi na boru, dušiku, fosforju, natriju, fluoru in morda še katerih drugih prvinah.

Energija je posebna oblika materije in nastaja iz nje. Materija neprestano razpada ali bolje, se razpršuje v energijo, ki ima žarkovno obliko. Vsako žarenje je pa karakterizirano z energijo E in nihajno frekvenco f , dvema količinama, ki sta v premi zavisnosti

$$E = h \cdot f, \quad (8)$$

kjer pomeni h Planckovo konstanto, ki jo imenujemo tudi kvant učinka.

⁵ Primerjaj: Dr. Lavo Čemelj, Materija in energija v sodobni fiziki, Tisk. zadruga, Ljubljana, 1923, na strani 122, kjer najdemo še prvotna in danes že ovržena naziranja o teh pojavih!

Kolikor večja je frekvenca f , to se pravi, kolikor krajši je val žarka, toliko večja je žarkova energija E . Kakor hitro poznamo valovno dolžino oziroma frekvenco žarka, že si lahko izračunamo po obrazcu (8) tudi njegovo energijo in posredno tudi ono gmoto, iz katere se je žarek razvil ($h = 6,55 \cdot 10^{-27}$). Če izžari atom elektromagnetne žarke daljših valovnih dolžin, pomeni to zanj le majhne izgube gmote, kratkovalni pa mu lahko uničijo znatne dele gmote. Tako izvirajo optični ali vidni žarki iz notranjih izprememb v elektronski lupini atoma. Mnogo prodirnejši γ -žarki, ki se porajajo pri radioaktivnih presnovah, nastajajo v atomskih jedrih. Njihova energija kaže že na uničenje celih elektronov. Poznamo pa še mnogo krajše in prodirnejše žarke, ki prihajajo k nam iz neznanih kozmičnih predmetov in katerih izvora ne poznamo natančno.

Millican je pokazal neverjetnost Nernstove hipoteze, po kateri naj bi bili kozmični žarki radioaktivnega izvora na zvezdah stalnicah. Sodobnemu angleškemu prirodoslovcu Jamesu Jeansu se pa zdi najverjetnejše, da so kozmični žarki dokaz za razprševanje vodikovih in helijevih atomov v žarkovno energijo.

Poglejmo končno še v neko drugo smer! Geologi zahtevajo danes za starost zemlje najmanj 1500 milijonov let. V tem času pa bi se moralo sonce že zdavnaj ohladiti, čeprav mu prisodimo največjo znano toplotno kapaciteto. Tudi če bi bilo iz samih skladov radioaktivnih snovi, ne bi to zadoščevalo za kritje dejanskih energijskih izgub, ki jih utrpeva sonce zaradi neprestanega izžarevanja. Tudi to dejstvo si moremo uspešno razložiti edino s hipotezo, da prehaja gmota na soncu nenehoma v žarkovno energijo. Upoštevajoč solarno konstanto nam kažejo računi, da izžari sonce letno nad 100 bilijonov ton snovi.

Nekateri prirodoslovci razlagajo celo nenavadne nebesne pojave, pri katerih že hladna nebesna telesa nenadoma vzplamte z velikim sijem, s trenutnim razpadom ogromnih gmot v energijo, kar naj bi se zgodilo pri nekih nam neznanih pogojih.

Vsa ta dejstva kažejo, da je vprašanje energije in materije rešeno v modernem naravoslovju v smislu popolne enotnosti. Zasedovati moremo neposredno prehajanje gmote v energijo, pa tudi energije v gmoto, kar se dogaja pri absorpciji žarkov po materiji.

4. O korpuskularni naravi elektromagnetnih žarkov.

Še pred tremi desetletji si je fizika predstavljala svetlobo kot transversalno nihanje nepretrganega ali zdržnega sredstva, etra. Danes smo že daleč od tega naziranja. L. 1921. je odkril prof. Einstein na kovinah tako imenovani fotoelektrični efekt, za kar je prejel Nobelovo nagrado. Če pade žarek ultravijoličaste svetlobe na gladko kovinsko površino, tedaj oddaja kovina elektrone. Če bi bila žarkovna čelna ploskev homogena in kovina povsod enako osvetljena, bi bili vsi elektroni na površini pod enakimi okolnostmi. Vsi bi se dvignili hkrati iz kovine. Vendar pa se to ne zgodi, iz česar sklepamo, da ni žarkovna energija razdeljena enakomerno po čelni ploskvi, ampak da je zgoščena v posameznih prostorskih točkah, slično kakor pri korpuskularnih, na primer katodnih žarkih. Fotoelektrični efekt kaže podobno kakor tudi njemu slični Comptonov efekt, da ne morejo biti optični fenomeni kontinuirno spreminjanje stanja nekega homogenega, zveznega sredstva. Kakor smo že dejali, izvaja elektromagnetično žarkovje v smeri svojega širjenja pritisk. Toda impulz žarka ne more biti, sklepajoč po fotoelektrič-

nem efektu, enakomerno porazdeljen po osvetljeni ploskvi, ampak je zgoščen v posameznih točkah. To dejstvo dokazuje, da je elektromagnetno žarenje korpuskularen pojav, da zapuščajo torej svetilo nekakšni delci, ki bi jih mogli imenovati atome svetlobne substance in ki se širijo po prostoru po premih tirih. Natančna opazovanja so dokazala, da se obnašajo elektromagnetični žarki od najdaljših radijskih pa do najkrajših kozmičnih, kadar zadenejo na ovire, kot korpuskularen pojav, kažejo pa tudi vse lastnosti transverzalnega nihanja. O tem dejstvu pravi Jeans: »O resnični naravi svetlobe nam ne izdajajo eksperimenti ničesar, oni ne trdijo, da je svetloba valovanje ali korpuskularen pojav. Kažejo nam le, da nas spominja svetloba včasih na valove, včasih na korpuskule.«⁶ To je razumeti tako, da ni narava svetlobe popolnoma zajeta v nobeni omenjenih predstav in da si ne moremo ustvariti popolne nazorne podobe o svetlobi. Zakaj ni si mogoče izmisliti modela, ki bi združeval nihanje s korpuskularno predstavo in ki bi tolmačil vse lastnosti svetlobe.

Kvantno naravo energije potrjujejo najlepše tudi Franckovi in Hertzovi (Nobelova nagradjena za leto 1926.) poizkusi, iz katerih jasno sledi, da more atom sprejemati in oddajati energijo samo v diskretnih kvantih, nikoli pa ne zdržno.⁷ Če bi si predstavili energijo v obliki tekočine, tedaj bi rekli, da je atom ne more oddajati ali sprejemati v nepretrganih tokih, ampak samo v obliki kapljič, ki se gibljejo po prostoru s svetlobno hitrostjo in ki jih bomo imenovali odslej fotone. Fotoni so atomi svetlobne ali bolje elektromagnetične substance. Elektromagnetične žarke si predstavljamo torej kot roj drobnih telesc. Jasno je, da nima tako pojmovanje svetlobnih pojavov nič opraviti s hipotetičnim etrom.

Čeprav nas je pustila na tem potu nazornost na cedilu, imamo vendar dovolj trdnih opor. Če nam ne moreta model in podoba povezati nihanja s korpuskuli, pa opravi to matematičen obrazec. Izkustvo je pokazalo, da velja za fotone relacija, ki jo zapišemo lahko v dveh različnih oblikah:

$$\begin{aligned} \text{impulz} \times \text{valovna dolžina} &= h \text{ (konst.)}, \\ \text{energija} : \text{frekvenca} &= h. \end{aligned}$$

Če bi foton zadel na primer na elektron, kar se dogaja tudi v antenah naših radijskih prejemnikov, in mu oddal nekaj svoje energije, bi se mu spremenila istočasno valovna dolžina in frekvenca tako, da bi veljale zanj tudi v novih razmerah zgornje relacije.

Einsteinov in Comptonov efekt sta prinesla važno spoznanje, da energija ni kontinuum, marveč po načinu materije atomizirana. Elektromagnetni žarki, ki so se zdeli nepretrgano valovanje, so v resnici atomski pojav. Zdi se, da ohranjata zdržno naravo le še prostor in čas, vse drugo pa je atomske strukture. Če pa predpostavimo končno še, da ustvarjajo čas izpremembe in upoštevamo, da so v prirodi zaradi kvantne narave energije tudi vse

⁶ J. Jeans, n. n. m., s. 80.

⁷ I. Franck in G. Hertz sta opazovala trke elektronov z atomi. Opazila sta, da ne more oddati elektron atomu prav nič svoje energije, dokler ne doseže ta neke vrednosti. Pri prehodu elektrenine skozi živosrebrne pare se pokorava jakost toka do napetosti 4.9 volta skoraj Ohmovemu zakonu. Elektroni gredo skozi plin brez znatnejših energijskih izgub. Pri 4.9 volta napetosti pa pade jakost toka skoraj na ničlo; elektroni oddajajo pri tej napetosti vso svojo energijo atomom, ob katere zadenejo. Podoben pojav je opaziti tudi pri 10, 15 . . . . voltih, kar dokazuje, da dosežejo elektroni pri teh napetostih one količine energije, ki jih atomi živega srebra lahko absorbirajo. Delov teh energijskih kvantov pa ne morejo vsrkati.

izpremembe diskontinuirne, potem bi mogli govoriti smiselno tudi o atomih časa, na kar je menda prvi opozoril francoski matematik in naravoslovec Henri Poincaré.

5. O valovni naravi materije.

Tudi protone in elektrone pojmuje danes dokaj drugače, kakor še pred dobrim desetletjem. L. 1925. je izrekel De Broglie s čisto spekulativno domnevo, da spremljajo vsak korpuskul tudi nihajni pojavi. Elektrone, da ne smemo več pojmovati kot kroglice, marveč na neki način povezane z nihanjem. Res je uspelo v laboratoriju Bell Telephone Co v Ameriki Davissonu in Germerju po čudnem naključju⁸ pokazati s poskusi na kristalnih mrežah, da je elektron nihajen pojav. Predstava elektronov in protonov kot nabitih delcev gmote je torej v marsičem pomanjkljiva in nedostatna. Kakor pri fotonih smo tudi pri elektronih v zadregi, kako naj si jih prav za prav predstavljamo. Vendar tudi v tem primeru ni posebna nesreča, če nam narava ne dovoli ponazoriti elektron v modelu, zakaj kakor pri fotonih poznamo tudi pri elektronih in protonih eksaktne matematične relacije, ki povezujejo impulz telesca in njegovo valovno frekvenco. Te relacije so pa prav one, ki smo jih našli že za fotone.

Elektronski model je nadomestila znanost z enačbo prostorsko časovnega nihanja, kar zopet ne zahteva nikake nazorne predstave. Nikakor pa elektron ne izgublja s tem svojega korpuskularnega značaja, ampak se njegova korpuskularna narava neločljivo povezuje z nihajno.

Vsako vodno valovanje se razširi po celi vodni površini, zvočno nihanje po vsem razpoložljivem zračnem prostoru. Zakaj se tudi elektronovo nihanje ne razprši na vse strani in ne izzveni, nam ni umljivo in dokazuje le to, da ne moremo razlagati elektrona samo z nihanjem. Ona nepojasnjena vez, ki zadržuje elektronovo valovanje v mejah nezatne prostorske grudice, nam odtuja pravo podobo elektrona. Mnenje, da je elektron sistem nedušnih nihanj, ki dajejo v ozkem prostoru, katerega elektron napolnjuje, rezultirajoče nihanje, katerega lahko s kristalnimi mrežami merimo, izven tega prostora pa se ta nihanja nevtralizirajo, tako da ostanejo nezaznatna, ni prepričevalno.

Elektron ni v luči modernega prirodoslovja nič več toga, marveč silno elastična tvorba. Pri vsaki izpremembi svojega gibanja izpreminja tudi svojo energijsko vsebino. Vsako njegovo pospeševanje oziroma zaviranje v hitrosti je združeno z absorbcijo oziroma emisijo fotona. Pri tem se uravnavajo količine: impulz, energija, frekvenca in valovna dolžina tako, da ostane ohranjena osnovna prirodna zakonitost

$$\text{impulz} \times \text{valovna dolžina} = 6,55 \cdot 10^{-27}$$

Primer takega dogajanja imamo v röntgenski cevi, kjer nastajajo röntgenski fotoni ali v antenah oddajnih oziroma prejemnih radijskih postaj, kjer se vrši emisija oziroma absorbcija radijskih fotonov (valov) po elektronih.

⁸ Davisson in Germer sta obsevala v brezračni cevi nikljasto elektrodo z elektroni. Cev se je po nesreči ubila, pri čemer je razbeljena nikljasta elektroda močno oksidirala. Da bi jo zopet razkisala, sta jo ponovno segrevala v vodik. Pri tem se je elektroda prekristalizirala iz drobnih v zelo velike kristale. Ko sta pozneje ponovila svoje poizkuse, sta na svoje začudenje opazila, da kažejo ob prekristalizirani elektrodi razpršeni elektroni čisto jasno pojave interference, ki jih pripisujemo samo valovanju in nihanju.

Bolj kot elektron se nam izmika proton. Vendar nas že dognana dejstva in najnovejši izsledki upravičujejo pojmovati tudi protone kot nihajno-korpuskularne sisteme, ki se pokoravajo istim prirodnim zakonom, kakor fotoni in elektroni.

Na našem potu se nam odpira prav posebna podoba prirode. Vsa materija in vsa energija je istega bistva, namreč atomske strukture in istočasno valovanje, ki se pokorava istim preprostim matematičnim zakonitostim. Najdrobnejša priroda ne kaže one raznolikosti, ki nam jih odkrivajo naša čutila v grobem svetu, marveč je vseskozi enovita. Istočasno pa odkrivamo trdnjše temelje trditvi, da sta materija in energija le dve obliki iste prirodne substance.

Na kratko naj še omenimo, da se je izkazalo, da ni mogoče stisniti nihajnih sistemov najdrobnejših snovnih teles v Newtonov prostor, ki je evklidične geometrične oblike in absolutni čas klasične fizike. Prostor in čas materialnih in energijskih atomov je oni, ki ga opisuje relativnostna teorija. Einsteinova teorija se je tako po dvajsetih letih svojega življenja uveljavila tudi v svetu atomov. Odslej obvladuje uspešno vso prirodo: nebesno in laboratorijsko mehaniko, kakor tudi svet najdrobnejših snovnih teles.

6. O odnosih snovi in prostora.

Svet ni zgrajen iz štirih različnih prvin: materije, energije, prostora in časa, marveč le iz treh: snovi, prostora in časa. Vendar se razmišljajoči človek tudi s tem še ni zadovoljil. Iz dejstev kvantne in valovne mehanike in iz hipotez relativnostne teorije je izvedel Jeans zanimivo hipotezo spekulativne narave, ki se nje dalekosežnosti morda danes še ne zavedamo. V obrazcih, ki veljajo za najdrobnejša snovna telesa, vidi Jeans več kakor samo zakonitosti materije in energije. Zdi se mu, da so to najsplošnejši prirodni zakoni, ki na kakršenkoli način obvladujejo tudi prostor in čas. »Energija je morda — pravi dobesedno — morda le neki drug način pojmovanja frekvence ali časa in impulz le neki drug način pojmovanja valovne dolžine ali prostora. Kakor smo pripisali svetlobi tako neko valovno kakor neko korpuskularno stran, tako moremo pripisovati morda prostoru poleg dimenzij tudi impulz in času poleg trajanja še nihajne in energijske lastnosti.«⁹ Za to svojo hipotezo najde potrdila zlasti v relativnostni teoriji, kateri je uspelo razložiti vse prirodne pojave na osnovi preprostih in izkustveno pridobljenih predpostavk. Tako vodi razglabljanje Jeansa do dokaj smelega koraka, da spaja materijo in prostor ter energijo in čas v identiteto. Energija in materija sta pa že izkustveno le dve podobi iste realnosti.

Za nas je važno, da pripisuje Jeans prostoru več kot zgolj geometrične lastnosti. Prostor mu ni več samo objekt geometrije, ampak mu pripisuje tudi impulz, ki je izrazito snoven atribut. Po vsej pravici smemo nadeti takemu prostoru ime eter, ne da bi si pri tem predstavljali v klasičnem smislu kakršenkoli fluid, ampak da ga označimo kot sredstvo določenih mehaničnih lastnosti, ki mu jih prej nismo pripisovali. Klasična fizika je namreč računala v etru premike, prožnost in impulz. Novi eter se razlikuje od klasičnega v tem, da ni posrednik elektromagnetičnih učinkov. Na prvi pogled se zdi Jeansova hipoteza drzna, preveč spekulativna in na premalo realnih osnovah. Vendar pa nas privede do podobnega naziranja tudi čisto druga pot.

⁹ J. Jeans, n. n. m., str. 229.

Po splošni relativnostni teoriji se razširjajo iz gmot gravitacijski učinki na vse strani s stalno hitrostjo. Tak učinek ostane v prostoru latenten v obliki prostorske krivine, ki je vzrok težnosti. Toda prostor mora biti zakrivljen ne le v bližini gmot, ampak tudi v svoji celoti. Že Newtonov gravitacijski zakon ne dopušča ravnega evklidičnega prostora, ki bi bil neizmeren in v njem povsod mehanične gmote. V takem prostoru bi moral zrasti potencial čez vse meje, kar je pa po našem naziranju z naravo fizikalnega prostora nezdružljivo.

Mislimo si na neizmerni in ravni kovinski plošči na nekem mestu električen naboj. Zaradi medsebojnih odbojnih sil ne bo elektrenina na taki ravnini nikoli uravnovešena. Če si pa mislimo kovinsko ploščo, tako izoblikovano, da postane v sebe sklenjena, torej povsod brez robov, kakor je na primer krogla ali elipsoid, se bo električen naboj v najkrajšem času uravnovesil. Podobno si predstavljamo danes tudi naš izkustveni prostor povsod brez mej, torej brezmejen in vendar ne hkrati neizmeren. S tem hočemo reči, da mu moremo kljub brezmejnosti izraziti prostornino s končnim številom. Našemu prostoru ne pripisujemo namreč nič več evklidične geometrične oblike, ampak eliptično ali morda sferično, kakor to nujno izvira iz splošne relativnostne teorije. Kljub privlačnim silam se more gmota v takem prostoru popolnoma uravnovesiti.

Posebna geometrična lastnost v sebe sklenjenega eliptičnega (in tudi sferičnega) prostora je, da se sklenejo vse najbolj ravne črte, katere imenujemo geodetične črte, v njem v sebe. Geodetične črte, ki nadomeščajo v eliptičnem prostoru premice, so v naravi svetlobni žarki, če sprejmemo hipotezo, da se širi svetloba vedno po najkrajših poteh.

Če je naš prostor eliptične geometrične narave, kakršno relativnostna teorija zanj v resnici zahteva, se mora v njem vsak svetlobni žarek povrniti zopet v svoje izhodišče. V ravnem evklidičnem prostoru bi nastopil žarek iz svojega izhodišča premično pot v neizmerne prostorske globine, odkoder mu ne bi bilo več povratka. Če bi mogli opazovati žarke, ki bi se v resnici po dolgem času vračali v svoje izhodišče, bi imeli v tem poleg teoretičnih domnev tudi neposreden dokaz o končnosti našega prostora. Nekateri naravoslovci upajo, da so tak dokaz tudi našli v kozmičnih žarkih. Opazovanje njihovih smeri kaže v resnici na geometrične zakonitosti eliptičnega in sferičnega prostora. Po tej domnevi je nastajalo kozmično žarkovje v davni preteklosti, ko je snovno vsemirje prehajalo iz svoje praoblike na višje organizirane stopnje. Prastanje sveta si mislimo danes namreč v obliki vodikove substance, napolnjujoče prostor povsod enako gosto. Kozmetični žarki bi bili torej atavistična priča prvih razvojnih faz snovnega vesoljstva v davni preteklosti.

Ta pot nas pa vodi v nove težave. Sonce razpršuje svojo svetlobo nenehoma na vse strani v prostor. Če bi se to žarkovje v resnici povračalo v svoje izhodišče, bi morala nastati na tem mestu resnična prostorska optična slika sonca, ki se ne bi v ničemer razlikovala od snovnega sonca. Ker pa sonce v prostoru ne miruje, ampak se po njem premika, bi se zdel tak optični fantom nekje na nebu kot prava zvezda. Povemo naj le, da so na ta način nastalo podobo našega sonca astronomi že tudi iskali in da Eddington, znameniti angleški astronom našega časa, celo domneva, da so morda mnoge nebesne tvorbe, ki jih opazujemo na nebu, v resnici le nematerialne svetlobne podobe drugotnih resničnih nebesnih teles.

Vse to so vendarle slabotne domneve. Kar moramo danes sprejeti, je teoretično in posredno tudi praktično potrjeno dognanje o končnosti našega izkustvenega prostora. V začetku smo pa še dokazali, da nastaja v tem prostoru nenehoma novo žarkovje raznih vrst elektromagnetičnega značaja in sicer iz materije. Zato sklepamo, da se materialna vsebina sveta neprestano manjša na račun energije. Ker je pa materija v prostoru redka, more zopet vsrkati le neznamen del vse nastale žarkovne energije. Pričakovali bi zato, da bodo vseirski prostori vedno bolj polni svetlobe, kar se pa v resnici ne dogaja. Ta dejstva nas vodijo do hipoteze, da vsrkuje tudi popolnoma prazen prostor žarkovno energijo. To se dogaja po vsej priliki pri fotonih na ta način, da se jim povečuje valovna dolžina, oziroma zmanjšuje frekvenca. S padanjem frekvence se pa zmanjšuje sorazmerno tudi fotonova energija. To domnevo hočemo podpreti še na drug način. V prejšnjem in našem desetletju se je izkristaliziralo spoznanje, da se naše vseirje širi, da mu narašča torej prostornina.¹⁰ To pa pomeni, da rastejo po dolžini tudi v sebi sklenjene poti svetlobnih žarkov. Iz razlogov, ki jih tu ne moremo več navajati, je zelo verjetna domneva, da je podvržen postopni dilataciji s potjo samo tudi žarek, da se podaljšuje nenehoma torej tudi valovna dolžina fotonov, katerim se mora zato zmanjševati energija. Pri takem procesu pa more oddajati žarek svojo energijo samo prostoru, v katerem se vsrkana energija na neznan način kopiči. Tudi to je še danes popolnoma neznano, ali vsrkuje prostor žarkovno energijo le po svoji dilataciji, ali pa — kar je iz nekaterih okolnosti sodeč verjetneje — še na druge načine.

Danes se ne moremo nič več ogniti zahtevi po dušenju svetlobe v praznem prostoru. Ne le, da absorbira svetlobo materija, in jo preobraža v toplotno energijo, tudi ona svetloba, ki se giblje po ogromnih medzvezdnih vseirskih predelih, se mora polagoma dušiti. Zanimivo je, da sta prišla nemška prirodoslovca Nernst in Wiechert tudi po drugem potu do zaključka, da krije prazen prostor v sebi velike zaloge energije, katero je imenoval Nernst energijo absolutne ničle (Nullpunktsenergie), to pomeni energijo, ki ostaja v prostoru tudi pri absolutni ničli in ki je ni mogoče nič več fizikalno meriti. Mi jo hočemo imenovati rajši prazninsko energijo, da jo s tem označimo kot energijo, ki ostane v prostoru tudi pri popolni odstranitvi snovi, t. j. materije in žarkovne energije.

Žarkovna energija prehaja nenehoma v obliko prazninske energije, ki je pa s fizikalnimi metodami ni mogoče nič več dokazati. Prehaja torej iz valovne oblike v popolnoma nivelizirano stanje, v katerem ni nobenih izprememb več. Ker pa pojmuemo danes bistvo vsega fizikalnega v neprestani izpremembi, pomeni vsak prehod iz neprestanih izprememb v popolno izenačenje, fizikalno uničenje. Tudi stanje, iz katerega je Stvarnik poklical v življenje vesoljstvo, je bilo fizikalni nič ali absolutno ravnovesje brez vsakršnih izprememb in v popolnem brezčasju. Zakaj tudi čas nam ustvarijo šele izpremembe.

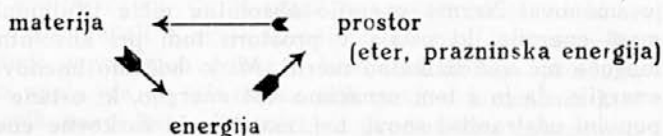
Nič pa nam ne brani imenovati prazninsko energijo z izrazom eter, ki pa pomeni v našem stoletju toliko kakor prostor. Eter in prostor sta po Lorentzu in Einsteinu istovetna tudi ostalim današnjim prirodoslovcem. Po tej hipotezi nam je dokaj jasneje, odkod prostoru impulz in vztrajnost, ki mu jih je Jeans pripisal na podlagi svojih izvajanj.

¹⁰ Primerjaj: I. Pirkovič, Moderno prirodoslovje o časovnosti sveta, Čas, letnik XXIX. (1934-35), str. 69.

Vendar ni Wiechertu prazninska energija v prostoru nivelizirana. marveč v nekakšnem razburkanem stanju, v pretakanju in pljuskanju, ki je pa čisto slučajno in se ne pokorava nikakim zakonom. Ker vpliva to pretakanje prazninske energije na elektrone in protone, prinaša v njih mehanično življenje posredno kaos, tako da o kaki mehaniki najdrobnejših fizikalnih teles ne moremo govoriti. Tudi za navidez slučajno razpadanje radioaktivnih atomov naj bi bila odgovorna prazninska energija. Če se v takem atomu prazninska energija dovolj zgosti, more povzročiti razpad atoma. Spričo najlepših uspehov kvantne mehanike, ki je mehanika najdrobnejše prirode in ki dokazuje, da ni zaslediti v svetu atomov nikjer kaosa, ampak povsod urejeno stanje, se nam zdi vendar Wiechertova domneva v največji meri neverjetna.

Po vsem tem odkrivamo v svetu tole: materija $\rightleftarrows$ energija $\rightleftarrows$ prazninska energija (eter ali prostor), ki je usmerjen le enostransko in ki dokazuje težnjo vesoljstva po popolni nivelizaciji in izenačenju vseh razlik. Tu se je pa zazdalo nekaterim, da je ogroženo večno trajanje snovnega sveta. Tako piše Krüger: »Če je sploh mogoč tak prehod lokalizirane atomske energije v enakomerno razprostrto energijo v svetovnem etru, more biti — kot je poudaril prvi Nernst — mogoč tudi obraten proces. Pri nekih pogojih se morajo porajati zopet atomi iz prazninske energije ali etra. To se dogaja vedno takrat, kadar se po spontanem nihanju energijske gostota v etru na nekem mestu nenavadno stopnjuje.«¹¹

Če preudarimo natančneje pomen te hipoteze, vidimo, da nam sklepa krog dogajanj v svetu. Materija prehaja po izžarevanju v žarkovno energijo valovnih elektromagnetičnih pojavov. Žarkovno energijo pa absorbira potem prostor ali eter, pri čemer prehaja energija v prostoru v latentno, toda razburkano stanje. Prazninska energija poraja potem po slučajnih zgoštitvah materialne atome. Zadnji člen tega krogotoka, ki bi ga shematično ponazorili s trikotom

je vseskozi spekulativen, poleg tega pa še brez vsake izkustvene podlage in znanstvene potrebe. Nastal je iz potrebe zagotoviti snovnemu svetu večno trajanje. Opiraje se na Nernsta govori Krüger o svojem krogotoku kot o logični nuji, pri tem pa obide dejstvo, da teko v prirodi tudi procesi nepovratnega značaja. Zdi se, da prihaja v ta vprašanja v novejšem času vedno več luči in najodličnejši moderni prirodoslovci prihajajo do prepričanja, da je izšel svet v času iz fizikalnega nič v nam danes znane oblike. Istočasno se nam pa odpirajo vse globlji pogledi v bistvo materije in energije ter prostora in časa. Razmerje materije in energije nam je kvantna mehanika že dokaj pojasnila. Vse bolj pa stopajo v novejšem času v ospredje odnosi snovi in prostora in s tem deloma osvetljujejo najgloblje uganke našega fenomenalnega sveta.

¹¹ Friedrich Krüger, *Materie und Energie im Weltgeschehen*, govor od-tisnjen v knjigi »Materie und Energie«, v. Edvard Wildhagen, Berlin, 1932, str. 332 in 333.

Pisma dr. Alojzija Smrekarja,

»privatnega apostola« upravne politike (1867—1870).

Dr. Puntar Josip.

L. 1869.

Tako ponesrečen poskus, kakršnega je Smrekar doživel v dogovorih z drugimi voditelji Čehov, bi bil vsakega drugega oplašil, da bi opustil nadaljni trud. Toda Smrekar ni bil mož, ki bi bil takoj odnehal, čim se mu je en načrt podrl. Ko se mu je zrušila velikopotezno zasnovana sprava narodov, je takoj imel novo misel, da se je treba omejiti in poskusiti doseči svoj cilj najprej s Slovani samimi. Prilika za to se mu je nudila takoj v početku l. 1869., ko naj bi se po otvoritvi dunajskega parlamenta pričela razprava o adresi in resoluciji gališkega deželnege zboru, sklenjeni septembra prejšnjega leta.⁷²

Kaj so pričakovali opozicijski federalisti, zlasti slovanski, od te razprave, kakšne posledice naj bi sledile v enem ali drugem primeru, če bi vlada s svojo parlamentarno večino končno sprejela ali odklonila poljske zahteve, vse to nam je že znano. Slediti bi morale velike notranje-politične spremembe, ki bi slovanskim narodom dale enakopraven položaj z Nemci in končno tudi z Madjari. Slediti bi morale ustavopravne reforme, kakršne so zahtevali i Čehi i somišljeniki Smolke, vodje federalističnih Poljakov, in jih pričakoval tudi radikalnejši del Slovencev.

Smrekar je političen potek presojal drugače, zaverovan ves v Fischhofove ideje glede na novo preustrojitev avstrijske monarhije po vzoru Švice. Bil je odločen nasprotnik one politike, ki je hotela dajati izjemen položaj posameznim narodom, a vnet zagovornik politike, da treba zadovoljiti vse narode na osnovi, kakršno je imela Švica. Tako je že leta 1867 odločno naglasil v pismu, pisanem Riegru 14. septembra, da ne bi bilo v dobrem avstrijskem smislu, če bi se dal Poljakom izjemen položaj v državi. Zato dela on v nasprotni smeri. Prav isti nazor odseva zdaj v tretjem Smrekarjevem pismu, pisanem Riegru 9. januarja 1869 tik pred razpravo o poljski adresi. Po njegovem mišljenju bi bilo politično barantanje edinole s Poljaki največje zlo. Že diskusija sama o poljski resoluciji bi najmanj za daljšo dobo, ako ne za vedno, onemogočila sporazum vseh narodov. To mu je, naglaša, priznal sam Ziemiałkowski, vodja poljske državnozborske delegacije, ki mu je poverjena naloga, da v parlamentu zagovarja poljske zahteve. Izrazil se je celo za to, da bi bilo v korist vseh narodov, če bi prišlo še pred razpravo o poljski adresi do sporazuma med zmernimi Poljaki in zmernimi Čehi in nato do takega programa, ki bi se naslanjal na najnovejši politični Fischhofov spis o Avstriji: postala naj bi »avstrijska Švica z monarhičnim vrhom«. Le na tej osnovi, naglaša Smrekar, je možno priti do sporazuma vseh, zakaj noben narod v monarhiji se ne bo pridružil češki deklaraciji, niti Poljaki ne.

Temu mišljenju primeren je bil seveda tudi Smrekarjev predlog, naj bi se Rieger sporazumel z Ziemiałkowskim in Tomanom o osnovnih točkah programa, toda v okviru Fischhofovih političnih misli, kakršne razvija v svojem najnovejšem delu. Zato pa je seveda nujno, da pride takoj in neopaženo na Dunaj...

⁷² Gl. str. 112.

Če primerjamo ta Smrekarjev spravni poskus s prejšnjim, nam je takoj jasna njegova misel: avstrijski Slovani se naj sami najprej med sabo zedinijo in si dajo tak program, ki odgovarja ne le Fischhofovi, nego tudi davni in najljubši Riegrovi misli o Avstriji »monarhični Švici«. Če bi se trije slovanski narodi (Čehi, Poljaki in Slovenci) medsebojno sporazumeli, kakor si je želel Smrekar, potem bi bil tudi sporazum laži še z drugimi narodi in modus procedendi za izvedbo sporazuma vseh ne bi povzročal posebnih težkoč.

Kakšno je bilo stališče voditelja z m e r n i h Poljakov do tega naj-novejšega Smrekarjevega spravnega poskusa, to že vemo iz Smrekarjevega pisma; kakšno pa je moglo biti ono do voditelja z m e r n i h Slovencev dr. Tomanova, to si lahko mislimo: najmanj tako, kakršno do Ziemialkowskega, ker se je tedaj slovenska parlamentarna politika ravnala po poljskem zgledu in ne po češkem.⁷³ Bržkone je Smrekar poznal Tomanove misli o tem ali iz razgovora na Dunaju, kakor je enako poznal Ziemialkowskega stališče tudi iz razgovora z njim tik pred otvoritvijo parlamentarnih sej, ali pa iz dobljenega pisanega odgovora. Zakaj šele potem, ko je spoznal misli Tomanove in Ziemialkowskega, je mogel pisati tudi Riegru in ga povabiti na Dunaj.

Ako bi imeli o Tomanovem odgovoru takšno pričo, kakršna nam je Smrekarjevo pismo 9. januarja 1869, o mislih Ziemialkowskega, bi bili lahko zadovoljni s stališča slovenske politične zgodovine; še bolj pa bi bili, če bi imeli v rokah kar taka dva dokumenta, kakršna sta Smrekarjevo pismo Riegru 9. jan. 1869. in Riegrov, doslej nam edino znani, dasi le v skrajšani obliki ohranjeni, Smrekarju pisani odgovor dne 12. januarja.⁷⁴

Naj sledita tu drug drugemu, kakor vabilo in odgovor nanj.

S m r e k a r — R i e g r u 9. I. 1869:

Hochverehrter Herr von Rieger!

Ich glaube, dass nun der Moment gekommen ist, wo es die Ehre und die Pflicht der Selbsterhaltung die Völker diessseits der Leitha gebieterisch auffordert, den Übergriffen der Magyaren und dem vom Preussen eingeleiteten Zersetzungsprozesse der österr. Monarchie ein gewaltiges Halt zu gebieten, und daher als unumgängliche Bedingung hiezu — sich zu einigen.

Der passive Widerstand führt früher zur Auflösung des Staates, als zur Einigung.

Letztere ist nur erreichbar, wenn die edelsten österreichischen Patrioten mit aller Selbsverläugnung und mit aller politischen Klugheit in dieser Richtung w e r k t h ä t i g werden.

Der Weg wäre folgender.

Sie hochverehrter Herr von Rieger, sollten sich mit den Herren Ziemialkowski und Toman über die Grundzüge eines Programms einigen, welches in Fischhofs Ideen seine Grenzen und seine Begründung findet.

Ein Program, für welches Fischhof mit weisen Motiven und mit edler Begeisterung — in seinem neuesten Werke — in die Schranken tritt,

⁷³ Tudi v novejši slovenski politiki je bilo doslej za nekatere »voditelje« ministre vodilo: »Boljše je vse potrpeti kakor krave dreti«.

⁷⁴ Zanimivo je, da Smrekar v nobenem pismu ne omenja, da bi bil prejel odgovor od Riegra. Pri Pražaku in Türuru to vedno omeni.

wird in der öffentlichen Meinung eines jeden der beteiligten Völker, auch in der öffentlichen Meinung der Deutschen, eine freundschaftliche Aufnahme finden und die öffentliche Meinung mit ihrer unwiderstehlichen Gewalt wird die ausgleichsfreundliche Partei der Regierung und den ausgleichsfreundlichen Theil der Regierung selbst kräftigen und zur Action ermuthigen. Kein zweites Volk der Monarchie schließt sich der böhmischen Deklaration an — nicht einmal das polnische. Nur Fischhofs Ideen ermöglichen die Creirung einer österreichischen Schweiz mit monarchischer Spitze, was von jeher Ihre Lieblingsidee war.

Ein politisches Schachern mit den Polen allein wäre vom grössten Übel. Eine Diskussion über die polnische Landtagsresolution allein würde die Einigung aller Völker wenigstens für lange, vielleicht für immer, unmöglich machen. Ich stellte dies dem Herrn von Ziemialkowski vor, der mir Recht gab, aber zugleich erklärte, dass die polnische Delegation die Resolution zur Sprache bringen müsse, so wie jetzt der Reichsrath eröffnet wird aus Rücksicht auf den Landtag. Z. meinte, dass es daher im Interesse aller Völker läge, wenn zwischen den gemässigten Polen und den gemässigten Czechen ein Program auf der von mir oben angedeuteten⁷⁵ Grundlage zu Stande käme, bevor die polnische Resolution zur Verhandlung gelangt.

Auf mein Drängen ist Fischhof — weil sonst mit Berufsgeschäften überbürdet — von heute an offiziell krank, um Zeit für die Vollendung seines, die »Einigung« behandelnden, Werkes zu gewinnen, was in einigen Tagen der Fall sein wird. Über die Behandlung des gemeinsamen Programms, den so genannten modus procedendi, würde man leicht einig werden. Am besten wäre es, wenn Sie, hochverehrter Herr von Rieger incognito und ohne Verzug hieher kämen.

Von Ihnen hängt in diesem Augenblicke gar Vieles ab, der Himmel lenke Ihre Entschlüsse zum Heile Ihres Volkes, ja Österreichs!

Ihr Ergebener Diener

Dr. A. Smreker

Wien am 9. Jänner 1869.

Margarethenstrasse No. 5.

Riegrov odgovor 12. jan. Smrekarju je jasen in odločen. Zavrača točko za točko z ugovori in razlogi, tako da preostane za Smrekarja le en pozitiven rezultat, namreč zelo spoštljiv in uljuden poklon: »Vse priznanje Vašim dobro mislečim namenom toda...« In ta »toda« je odklonilen. Obsega:

Glede Čehov:

1. ugotovitev, da Smrekarjevi dobri nameni ne morejo dati nadomestila za pobudo zelo vplivnih mož, kar je za Riegra, če hoče med rojaki uspeti s svojim spravnim delom, nujno potrebno;

2. opozoritev na čas, ki ni ugoden za spravno delo, in sicer zato ne: a) ker je češki tisk preganjan, b) ker so najuglednejši narodni Čehi zaprti le zaradi tega, ker soglašajo s češkimi poslanci, c) ker v ustavnih državah spada izražanje svojih nazorov k političnim svoboščinam;

3. ugotovitev: vladi, ki je vsemu temu vzrok, ni verjeti, da bi imela dobro voljo in podprla spravno delo;

⁷⁵ V originalu angedeuteten.

4. željo: krona sama naj prične s posredovanjem bodi posredno ali neposredno; saj gre tu v prvi vrsti za njene koristi;

5. opozoritev na novo vse pozornosti vredno stranko,⁷⁶ ki je opustila vsako nado na sporazum z dunajsko vlado in stoji pod tujimi vplivi. Prav zaradi sedanjih sodnih obsodb ta stranka hitro narašča, se širi zaradi izjemnih razmer med češkim ljudstvom, tako da postaja nevarna tudi že Riegru in njegovim političnim prijateljem, ki sporazum iskreno hočejo ter so pripravljene z drugimi zanj sodelovati. Prišlo je že tako daleč, da jih ta stranka pričinja celo sumničiti in očitati izdajalstvo češke narodne stvari.

6. Zaključek: Rieger se more lotiti dela za sporazum le tedaj: a) če dobi poziv od odločujoče strani, b) če je utemeljeno pričakovanje za uspeh.

Stališče glede Poljakov.

1. Odklonitev razpravljanja z Ziemiałkowskim, ker za Čehe nima nikake koristi. Njegovi državnozborski Poljaki so jih v državnem zboru doslej itak raje sramotili, kakor pa jim pomagali. Češka opozicija bo tudi brez zveze z njimi še dalje živela, opiraje se na lastne noge, na svoje državno pravo.

2. Možnost sodelovanja Čehov je dana samo s Smolko in njegovo res liberalno ter narodno stranko, za katero stoji velika večina gališke javnosti.

3. Ugotovitev, da bi vse koncesije, ki bi jih dobila stranka Ziemiałkowskega od sedanje dualistične vlade, Čehom mogle le koristiti. Verjetno pa ni, da bi jih dobila. Zato ne: a) ker se njihova politična odpornost tudi zgoraj ne ocenjuje tako visoko kakor češka, b) ker Poljaki nimajo takega državnega prava kakor Čehi, temelječega namreč na pogodbi; c) tudi nimajo za seboj tako ogromnih strnjenih narodnih množic kakor Čehi, in končno č) ker je grof Beust prerazborit diplomat, ki bi si prav sedaj ne hotel zaradi poljske politike proti Rusinom nakopati še jezo Rusov z enostranskimi koncesijami Poljakom.

Glede Fischhofove brošure:

1. Priznanje Fischhofovi brošuri deli s Smrekarjem. Bila bi važen moment, če bi le bila že v javnosti.

2. Uspeh njen je odvisen od tega, kako jo bodo sprejeli Nemci. Videlo se bo, kako močna je med Nemci avstrijska stranka, ki bi se morala odločiti k izdatnim koncesijam Čehom v prid.⁷⁷

⁷⁶ Taka opozoritev, je tudi v Riegrovem pismu 1. marca 1869. Beustu poslanem.

⁷⁷ Koncept Riegrovega pisma Smrekarju 12. jan. 1869, kakor je pri Heidlerju (Prisspěvký, I, 187, št. 488): Děkuje mu za důvěru, ale v této době nemůže splnit jeho přání, ani jeho očekávání. »Alle Achtung für ihre wohlmeinenden Absichten, aber sie können keineswegs die Initiative einflussreicher Männer ersetzen, die nötig wäre um mich zu bestimmen, die Ausgleichsangelegenheit bei meinen Landsleuten mit Ehre und Aussicht auf Erfolg in die Hand zu nehmen.« Dnes není vhodná doba. Dokud jest pronásledován tisk, dokud nejvýznamnější mužové národa jsou trestáni za pouhé projevy souhlasu s českou deputací, tedy za legální, v každé ústavní zemi samozřejmě dovolené projevy mínění, nelze věřit, že by vláda měla dobrou vůli podporovati vyrovnání. Dejž bůh, aby se koruna sama, o jejíž zájem tu především jde, prostředecně nebo přímo chopila iniciativy. Pak bude snad možno uvésti náladu v Čechách do správných kolejí. Neboť nelze zapírati, že se již utvořila pozoruhodná strana, která se vzdala veškeré naděje na vyrovnání s vídeňskou vládou, počítajíc s vyhlídkami

Riegrov odgovor je tudi zanimiv v vseh točkah. Posebno pomembna je opozoritev na veliko naraščanje nove struje med Čehi, ki misli v svoji radikalnosti rešiti češko vprašanje s pomočjo — tujine (Prusije), dočim Rieger in prijatelji vztrajajo na temelju svoje državnopravne deklaracije in so vedno za rešitev v okviru skupne monarhije. Tako so, vidimo, radikalni deklaranti pod Riegrovim vodstvom od avgusta 1868 vendarle v kratkem napredovali že do »izdajalcev češke stvari«!

Najbolj zanimiva pa je Riegrova sodba o Poljakih, ki jih loči v prijatelje Čehov ter v nasprotnike, njihove sramotilce in zagovornike dualizma. S prijatelji Smolke vedno z roko v roki, s somišljeniki Ziemalkowskega, z državnoborskimi Poljaki — nikakršne zveze! je njegovo načelo. S tem je zadan smrtni udarec Smrekarjevemu poskusu!

Za nas Slovence je Riegrovo stališče prav zato značilno, ker se nas niti malo ne dotakne. In to je, kar navdaja misel, da je Rieger z označitvijo svojega stališča do Poljakov označil tudi že implicite stališče do državnoborskih Slovencev pod takratnim vodstvom dr. Tomanu in Luke Svetca. Riegrov prezirljivi molk o dr. Tomanu in Slovencih bi bila potemtakem obsodba njegove politike, bi bila obsodba »naših mamelukov«, kakor so jih imenovali mladoslovenski dopisniki iz Prage v Slov. Nar. 1869. Saj vemo iz polemike med Novicami in Slov. nar., kako je dobival

z ciziny naznačenými. »Diese Partei gewinnt durch die gegenwärtige Maassregelung der Justiz unläugbar mit jedem Tage an Boden und findet in der, durch die Ausnahmszustände genährten inneren Verbitterung des Volkes bereitwilliges Gehör, wenn sie es bereits unternimmt mich und meine politischen Freunde, die einen Ausgleich aufrichtig wollen und dazu gerne die Hand bieten, zu verdächtigen als wären wir der Sache unserer Nation untreu geworden...«

»Diese Stimmung gebietet mir in der Sache nicht ohne Aufforderung von maassgebender Seite und gegründet (?) Aussicht auf Erfolg vorzugehen. Wozu könnte uns nun eine Verhandlung mit Herren Dr. Ziemalkowski nützen? Die böhmische Opposition steht auf eigenen Füßen, auf staatsrechtlichem Boden und hat von den Reichsratspolen bisher eher Spott als Unterstützung erlebt; sie wird also wohl auch ohne Allianz mit ihnen fortleben. Wir können nur mit der wahrhaft liberalen und nationalen Parthei der Polen, mit der Smolka's, welche die öffentliche Meinung Galiziens in ihrer entschiedenen Majorität für sich hat, Hand in Hand gehen. Wenn die Parthei Ziemalkowski von der gegenwärtigen dualistischen Regierung nennenswerthe Concessionen erlangt, so wird uns das sehr freuen und kann uns nur nützen. Ich hoffe übrigens nicht, dass man den Polen, deren politische Widerstandskraft man gewiss auch oben geringer schätzt als die der Böhmen, und welche nicht wie diese ein vertragsmässiges Staatsrecht und die ungetheilte Masse ihres Volkes hinter sich haben, grössere Concessionen machen wird, um die wir sie beneiden könnten. Zudem ist ja Graf Beust ein zu kluger Diplomat, als dass er einer einseitigen Concession an die Polen, welche nicht ermangeln kann die Russinen nur noch in grössere Ängsten zu versetzen, zustimmen wollte, zum Ärger Russlands. Oesterreich hat es im Augenblick wahrlich nicht nötig die Russen noch mehr zu reizen.«

Adresát upozorňuje správně na brožuru Fischhofovu. Také Rieger ji pokládá za důležitý moment. Kéž by byla již ve veřejnosti. Podle toho, jak bude přijata od Němců, pozná se, je-li mezi Němci v Rakousku silná strana rakouská. Ta by se musila odhodlati k pozoruhodným koncessím pro Cechy.

Heidler meni, da je ta koncept namenjen Oppenheimerju, Beustovemu zapupniku, toda vzporedna primerjava tega koncepta s Smrekarjevim pismom priča odločno, da more koncept biti namenjen edinole Smrekarju. Dvojezična oblika govori za to, da Heidler ni objavil vsega koncepta doslovno v nemškem besedilu, nego le važnejše odstavke, drugo pa v češčini samo vsebinsko podal, ker mu ni bilo za celotni original v nemščini, nego le za vsebino. Zal, da mi uprava arhiva Nar. Mus. v Pragi ni mogla kolacionirati prepisa iz Heidlerja, ker je, piše dne 23. XII. 36, še preobila kopica neobdelanih Riegrovih konceptov; iskanje bi vzelo preveč časa, ko se že večdnevno iskanje ni obneslo.

navdušene pozdravne telegrame zlasti s štajerskih slovenskih taborov (Zalec!) vprav radikalni federalist Smolka, ne pa Ziemiałkowski, ki so ž njim primerjali slovenski federalisti — Luko Svetca.⁷⁸

Tako nam je Riegrov molk vendarle memento za tistodobno oportunistično slovensko politiko, ki je šla zvesto po zgledu poljskih »mamelukov«. Za male, v gospodarskem pogledu sicer zelo pomembne pridobitve, je bilo na drugi strani veliko potrpeti v načelnem, programatskem oziru, podpirati parlamentarno delo in vlado še moledovati za jezikovne drobtine. Kakor pa je bila sicer radikalna politika dr. Riegra in tovarišev, se je vendarle tekom razvoja čeških razmer pod pritiskom vladnih odredb nujno razširila še radikalnejša politična smer, tako da je Riegrova dobila že kar »zmerno« lice. Podobno je bilo na Poljskem, isto tudi pri »mladih« Slovincih, ki s politiko drobtin niso bili zadovoljni, nego zahtevali po zgledu Čehov maksimalno izpolnitev federalističnega programa. Vse to pa je bilo Riegru gotovo znano in tudi njegov molk o vladnih Slovincih.

Da bo zopet doživel tako odločno odklonitev, Smrekar gotovo ni pričakoval. Bil je pač sam preveč zaverovan v Fischhofovo politično brošuro, ki je v njo absolutno zaupal, da bo prinesla rešitev v smislu »monarhične Švice«, teža starega Riegrovega državnopolitičnega ideala. Kaj pa naj bi bil začetel pri Riegrovih stvarno utemeljenih razlogih? Da bi pričel zopet s Türrom pripravljati nov spraven načrt, bi bilo pač absurdno, dasi se ve, kako je Türr dobro služil Andrassyju in Deaku pri sklenitvi hrvatskoogrsko pogodbe l. 1868.⁷⁹ K sreči nam je ohranjeno v Türrovi zapuščini še eno, tretje Smrekarjevo pismo, ki pa le potrjuje, da je Smrekar ostal še dalje v prijateljski zvezi ž njim in mu publicistično pomagal, o kakem novem spravnem načrtu pa v njem ni govora.

Smrekar - Türru 27. jan. 1869.

Hochverehrter Herr General!

Aus der beigeschlossenen Nummer der Prager »Correspondenz« werden Euer Hochwohlgeboren ersehen,

1. dass ich Ihre Berichtigung nach Wunsch der »Correspondenz« eingeschickt habe und

⁷⁸ Poljske volitve v Lvovu so končane in zdanje ministerstvo je ž njimi dobilo nov težak udarec. Ministerijalni poljski narodnjak in oportunek Ziemiałkowski, pravi poljski Svetec, je padel. Zmagala je stranka opozicionalna, zedinjeni Smolkovci in resolucijonisti. (Sl. Nar. 26. okt. 1869. — Politični razgled.) Dne 27. okt. pa že odgovarjajo novičar v »Novicah«: Ziemiałkowski, je pri novi volitvi padel, čeravno je vlada vse sile napela, da bi bil izvoljen. To je zopet velik udarec sedanjemu ministerstvu. — Kako puhlo pa čenča Sl. Nar., da našega vrlega Svetec-a primerja z Ziemiałkovskim; kaže se že iz samega teža prav očitno, da vlada bi se napanjala gotovo toliko, da bi se Svetec ne volil več, kakor se je napanjala za to, da bi se bil Z. volil. Svetec je z večino kranskega dež. zbora ene misli in solidaren; kdor njega napada, napada narodno večino...«

⁷⁹ Wertheimer Ed., v.: Graf Julius Andrassy, 1910, I, 382: Ker je bil v svoji emigraciji v raznih prilikah prišel v stik z jugoslovanskimi politiki, poslal ga je Andrassy jeseni 1867 v Zagreb, da bi jih pridobil za sporazum. V ta namen je dobil le ustmeno naročilo. Grof Julij Jankovich, vodja madjarofilske opozicije je po sklenitvi sporazuma poslal Türru pismo, ki mu v njem priznava zasluge pri sklenitvi miru med Ogrsko in Hrvatsko. To pismo je priobčeno v N. Fr. Pr. 1908, 18. maja. Smrekar je torej lahko pričakoval, da se bo s Türrovo pomočjo dal ostvariti njegov velikopotezni načrt!

2. dass diese Berichtigung nicht Alles umfaßte. Qui tacet consentire videtur. Man nimmt also an, dass Sie eines Tages in Bacser-Komitate wirklich von der Annexion Bosniens gesprochen und einem serbischen Lärmmacher aus bekannter Familie eine Obergespannstelle in Bosnien zugesagt haben.

Da der Zweck der Belgrader Correspondenz dahin geht, Zwietracht zwischen Ungarn und Serbien zu säen und die serbischen Staatsmänner — mit Rücksicht auf den Schluss jener Correspondenz — sogar als am Fürstenmord theilhaftig zu verdächtigen, so glaube ich, dass Sie, hochverehrter Herr General verpflichtet wären, diesen Theil der Belgrader Correspondenz für eine bösertige Erfindung oder Lüge zu erklären. Ich habe der Redaktion der »Correspondenz« (Skrejsovsky, einer der Czechenführer) meine Überzeugung ausgesprochen, dass Ihr politisches Programm den Slaven der öster-ungarischen Monarchie, so wie jenen der Türkei günstig und freundlich sei.

Wien am 27. Jänner 1869.

Hochachtungsvoll
Dr. A. Smreker

V danem trenutku se res ni dalo nič storiti v »privatno apostolski« vnemi. Treba je bilo pač samo čakati na ugodnejšo priliko. Zato je bila do tedaj in poslej prva Smrekarjeva skrb — objava Fischhofove politične študije. Medtem pa so šli politični dogodki svojo pot, v državnem zboru in izven njega.

V državnem zboru se je Poljakom godilo tako, kakor je Rieger Smrekarju označil. Vlada, to je Čehom skrajno neprijazna njena večina, ni hotela nič slišati o razpravi onih bitnih zahtev, ki jih je vsebovala resolucija gališkega deželnega zbora. Ako ne bi bila vlada dobro poznala upogljive hrbtenice državnoborskih Poljakov, »mamelukov«, bi si nopravi minister Giskra nikdar ne bil drznil tako odklonilno nastopiti, kakor je pri svojem odgovoru na interpelacijo poslanca Grocholskega »ojcieca resolucije«, kdaj pač misli vlada predložiti poljsko resolucijo parlamentu, da se o nji ustavno obravnava. In Giskra je v imenu vlade izjavil, da vlada obžaluje, če poljske resolucije sploh ne more predložiti v pretres državnemu zboru, in sicer zato ne, ker po ustavi tega ni dolžna in je prepričana, da nasveta gališkega zbora, kakršen je, državni zbor po svojem opravlilniku ne more ustavno obravnavati kakor predlog vlade.⁸⁰

Tak ministrov odgovor Poljakov ni mogel razveseliti. »Novice« pišejo 27. jan., da je ta odgovor, ki so ga že davno pričakovali kakor duše v vica, poljske državne poslance tako razsrdil, da so grozili z istopom iz zbora, ako vlada ne usliši njihovih želja; drugi pa da mislijo, da bodo dali s seboj »glihati in da popustijo 4 točke svojih zahtev, če se jim izpolnijo ostale 4, češ: »Pri teh gospodih je vse mogoče!«

To se je prav kmalu izkazalo.

Zakaj komaj za las bolje se je godilo nato voditelju vladnih Poljakov — Ziemiałkowskemu, ko je zagovarjal svoj predlog, naj bi zbornica zahtevala od vlade, da ji predloži v pretres resolucijo gališkega zbora. Naglasil je, da to pričakuje od politične uvidevnosti zbornice, ker bi sicer bila Galicija prisiljena preiti v tabor pasivnega upora.

In Giskrov odgovor? Da vlada ostane pri svojem starem stališču, nima pa nič proti temu, da se ta predlog odkáže ustavnemu odseku.⁸¹

⁸⁰ Sl. Nar. 1869. 15. jan. (polit. pregled).

⁸¹ Sl. Nar. 2. febr.

Da, velikanska usluga to — Poljakom! Vredna pač le toliko, kolikor vsak predlog, ki ga dobi v pretres poseben odsek, da o njem poroča in ga tako lahko tudi odloži ad kalendas Graecas!

Vrh vsega pa Giskrova velikodušnost ni bila pristna last; ne njegovega srca, ne njegovega političnega razuma. Delovale so višje sile!

O tem poroča sam Ziemiałkowski v prvem delu svojih »Spominov«. V slovenskem prevodu se glasi:

»Zbornica je sprejela skoraj soglasno ta predlog in ga odstopila ad hoc izbrani komisiji, da poroča. Izmed ministrov je Berger menil, da je dolžnost vlade, da predloži resolucijo državnemu zboru in mi to brez ovinkov izjavil po mojem govoru. Dodal je, da bo o priliki povedal cesarju, da ni osamljen z argumenti, s katerimi je podpiral v ministrskem svetu svoje mnenje, ker sem tudi jaz, čeprav o tem ni govoril z menoj, porabil iste argumente. Nekaj časa potem je pristopil na dvornem balu k meni cesar in rekel: »Beruhigen Sie Ihre Landsleute, die Resolution wird vorgelegt werden.« Giskra je tudi res predložil resolucijo komisiji, določeni za poročanje o mojem predlogu...⁸²

Ta formalni uspeh je Poljake le malo zadovoljil, a glavno je bilo doseženo: vlade ni več mučila v taki meri kakor doslej gališka resolucija in čas je bil pridobljen za druge stvari. Težave z njo so bile sicer le odložene, ne pa tudi rešene. Narastle so tembolj potem, ko je v maju bilo zaključeno parlamentarno delo in so prišli gališki poslanci domov prav za prav praznih rok, kar je povečalo val ljudskega ogorčenja proti »mamelukom«, zlasti proti voditelju Ziemiałkowskiemu. Prišlo je celo do polaganja mandatov itd.

Kako so skušali »mameluki« pri tem poljsko javnost begati z ruskim strašilom, priča Sl. Nar. 12. avg. v političnem pregledu:

»Na poljskem Gališkem se politično mnenje ni še ščistilo. Rastočemu vplivu federalistov je te dni položil zavornico Goluhovski, kateri je svojemu poslanstvu odpovedal se. V »Gaz. Narodovi« objavlja pismo, v katerem skuša dokazati, da je za Poljake najbolje, ako ostanejo v državnem zboru. Žuga jim, da pridejo sicer pod rusko oblast. Kmalu bomo videli, koliko bode ta slamnati strašelj, ktereга Goluhovski rojakom v koruzo stavi, svojo dolžnost storil.«

Zgodba s poljsko adresom je v polnem obsegu potrdila Riegrovo sodbo o uspešnosti poljske politike in ugledu Poljakov na vrhovih državne oblasti. Ker so se dali vedno kakorkoli že potolažiti in z drobtinami odpraviti, so se tudi tokrat zadovoljili z odškodnino v jezikovnem oziru. Poljščina je dobila svoje spoštljivo mesto v šolah in uradih. Bil je to sicer pomemben obliž na zadano rano, toda za previsoko ceno v načelnem pogledu: za adresom samo. Saj bi jo itak dobili, če bi vztrajali in izvajali to, s čimer je le neresno grozil Ziemiałkowski pri svojem opominu, naj bi zbornica iz politične razboritosti podprla poljsko zahtevo in naj bi se adresa pričela pretresati. Strašilu, da bodo sicer tudi Poljaki prisiljeni poslužiti se pasivnega upora, ni vladajoča večina pripisovala nobene važnosti — po svojih dosedanjih skušnjah s Poljaki, ki so se sami balí Rusinov in Rusov in zato vedno ostali na vladni strani.⁸³

⁸² Ziemiałkowski Florian, Pamiętniki, 1912 (I-IV), I, str. 38/9.

⁸³ Gl. značilno Pražakovo poročilo o Poljaki in adresi v pismu Mezniku oziroma Riegru 3. nov., na str. 197.

Vlada je po prepustitvi poljske adrese posebnemu odboru v pretresanje dokaj laže dihala, zato pa je imela več težav in skrbi v lastnem krogu zaradi »češke bolezni«. Zakaj češko vprašanje se ni dalo na tako lahek način spraviti ad acta; nasprotno rastlo je in postajalo vedno bolj kočljivo in zapleteno. Položaj, v kakršen je bila zaradi tega vprašanja vlada zašla, prav dobro označujeta oba slovenska lista: Novice 10. febr. in Slov. Nar. 11. febr.

Novice pišejo:

Sklep gališkega deželnega zbora, ki je dolgo počival v aktih ministerskih, pride vendar v državnem zboru na dan. Ker ta sklep (resolucija) razrušuje decembersko ustavo, lahko je verjeti, da se ga ministerstvo prijete boji kakor ognja, in da še dandanes niti ministerstvo, niti zbornica poslancev ne ve, kako naj bi se rešila stvar; vsaka stran pričakuje od druge — razsvitljenja. Ni čuda tedaj, da se je kromeriška ustava od 1848. leta prikazala na političnem nebu, o kateri pa ne verjamemo, da bi »zvezda« bila, kateri bi sedanje ministerstvo sledilo. Temu priča je to, kar se je te dni godilo v zbornici poslancev, ko je šlo za volitev v državno sodnijo. Ministerska stranka je volila dr. Felderja, stranka nemških avtonomistov, Poljaki, Slovenci in Tirolci pa so volili dr. Fischhofo. Trikrat je bila volitev, predno je zmagal ministerski kandidat z 62 glasovi proti 60. Po pravici pravi »Zukunft«, da je to bila »politična demonstracija.«

Slov. Narod pa poroča v političnem pregledu:

»Zanimljivo za stanovitost sedanjih cislajtanskih državno-pravnih razmer je gotovo, da se najmanj vsake 14 dni vrača novica o ministerski krizi. Kakor nam časniki naznanjajo, nimamo zdaj samo ministerske krize, ampak vsa ustava je že dvomljiva postala, ker se govori, da se povrnemo zopet k kromeriški osnovi ustave. Ministerska kriza je neki nastala zaradi češke sprave, katero bi rada ministra Beust in Taaffe v roke vzela, kateri se pa neki ustavljajo ministri Giskra, Herbst, Plener in Hasner s svojim odstopom žugaje. Taaffe bi postal po želji Beustovi ministerski predsednik. Govorica hoče vedeti, da bi hotela ministra Berger in Brestel zagovarjati kromeriško osnovo, da so pa Beust, Taaffe in Potocki za vsako spravo s Čehi.⁸⁴ O tej bi se imeli, najprvo dogovoriti češki in nemški voditelji na Češkem in bi hotel Taaffe dognani program sprave predložiti ministerskemu svetovalstvu, katero bi imelo potem določiti, ali naj bi se vsa decemberska ustava revidirala, ali pa predlagali državnemu zboru le nasvete glede pomirjenja s Čehi. Če se tudi vse to ne bo še jutri zgodilo, je vendar toliko verjetno, da Čehi svojemu političnemu cilju niso bili nikdar bliže nego sedaj.«

Vlada je imela le dve poti, da reši češko vprašanje direktno ali indirektno. Oni del vlade, ki ni hotel nič čuti o sporazumu in koncesijah Čehom, je hotel iti po ovinku do svojega cilja: uvesti je hotel takoj nov način volitev v državni zbor in tako zlasti Čeha pritiskati ob tla. Ne delegati posameznih deželnih zborov, poslanci v državnem zboru naj bi bili voljeni direktno od volilcev samih! V tem načrtu je bila izražena misel: zlomiti treba odpor vseh slovanskih upornežev z vsemi sredstvi že med ljudstvom samim, hkratu pa izločiti vse tiste neljube konservativce, ki so imeli v deželnih zborih doslej še vedno veliko moč ter zlasti na Češkem

⁸⁴ Prim. sledeče Plenerjevo pismo, ki govori o tem, kako Taaffe in Berger kar plazita za sporazumom s Čehi!

podpirali »deklarante«. Za prvo, to je direktno pot sporazuma s Čehi je bil manjši del vlade, a po Beustu z močno zaslonbo pri cesarju, ki bi bil rad imel urejene razmere tudi na Češkem, seveda na ustavni podlagi.

O nazorih Čehom skrajno nasprotnega dela vlade nam je ohranjen iz te dobe zelo važen in poučen dokument. Je to pismo trgovskega ministra Ignaca v. Plenerja, pisano 24. februarja sinu Ernestu. »Na kolena!« to je ves smisel ministrovega pisma glede politike proti Čehom. Danes nam je užitek čitanje takih brezobzirnih izbruhov sovraštva in nestrpnosti prednikov današnjih Nemcev v Češkoslovaški.

Pismo se glasi v prevodu:⁸⁵

»... Češko vprašanje nam gre za kožo. Jaz à la tête sem proti obravnavanjem s Čehi, ker je to samo pot do federalizma. Jaz sem v cislitavski državni polovici za najodločnejšo kontumacijsko teorijo. Pri naši trdnosti bodo Čehi mehki ter sami prišli v deželni in državni zbor. Vsaka naša ugoditev je slabost in pomnoži pogum in upornost naših nasprotnikov. Sicer pa Čehov nič ne zadovolji razun nadmoč nad Nemci na Češkem. Ozlovoljenost Nemcev na Češkem pa bi pomenila isto, kar izguba nemških pokrajin v korist Prusije ali Nemčije, dočim bi bilo kuhanje jeze Čehov tudi v primeru vojne brez vse nevarnosti ali le malo nevarno, pa če bi se uprli in ne dajali ne vojaških čet ne davkov. Peščica čeških vojakov se da pogrešati in davki se morajo dobiti tudi proti volji. Bila bi najpogubnejša politika za Avstrijo, če bi Čehom popustili. Toda avstrijska zgodovina je zgodovina permanentne in kronične slabosti od zgoraj, hinc illae lacrimae. Taaffe in Berger se zelo plazita za sporazumom, Giskra manj odločno. Nasprotniki so Herbst, Hasner in moja oseba. Čehi hočejo svoje staro državno pravo pred bitko na Beligori, hočejo nov deželni red in nov deželni volilni red, razpust sedanjega deželnege zboru, da celo pravico dovoliti davke ter ministra ali guvernerja, ki bi bil odgovoren njihovemu deželnemu zboru, skratka — drugo Ogrsko.

Ze razpust deželnege zboru in revizija volilnege reda, ki bi iz njega vrgli zbornico za trgovino in obrt kakor politično volilno telo, da Čehom pod nož Nemce na Češkem.

Herbst in jaz, ki sva se v češkem deželnem zboru 1866/67 v vseh teh vprašanjih postavila na tako prononsirano stališče, ne bi mogla brez izdajstva ustavoverne in nemške stranke pritrđiti takemu sporazumu. Zato se lahko prične moj položaj majati in jaz že previdno iščem, kje bi se znova umestil v primeru, da izstopim iz trgovskega ministrstva... po najnovejših sporočilih nočejo Čehi nič vedeti o sporazumu, kar mi je najljubše...«

Kako prav je presojal Rieger dobro voljo vlade in kak zanešenjak je moral biti Smrekar, ki je mislil, da bo Fischhofova politična študija mogla delati čudeže in ljudi Plenerjevega kova pridobiti za »monarhično Švico«! Kontumacijska teorija pa Fischhofova in Riegerova miselnost — kakor noč in dan! Dva svetova s popolnoma nasprotno vrtilno smerjo. Izkazalo se je že čez leto in dan.

Če sta se Taaffe in Berger, kakor pravi Plener, kar plazila za sporazumom s Čehi, moramo vedeti, da je za njima stal Beust, ki bi bil gotovo rad tudi s Čehi napravil politično kupčijo »na korektni in konstituionalni podlagi«, seveda tako, da bi Čehi čim več žrtvovali od svojega

⁸⁵ Gl. Molisch, Briefe, 49—50.

programa, vlada pa čim manj dala. Hotel je pač s svojo diplomatsko taktiko doseči uspeh z a s e , za kar pa se Rieger s svojimi tovariši ni dal pridobiti. Ako je koncem februarja po svoji diplomatski navadi namignil svojima zaupnima prijateljema Oppenheimerju in Ockertu, kakor jeseni v oktobru,⁸⁶ naj stopita zopet v stik z Riegrom zaradi ureditve češkega vprašanja, potem vemo, da je to le nadaljevanje prekinjenega jesenskega poskusa, ko je Beust Ockertu dal povelje za Riegra: »Mirno čakati« in je Rieger čakal na pogajanja z avtoritativnimi osebami, kakor je razvidno tudi iz njegovega odgovora Smrekarju. In res sta oba zaupnika stopila v osebni in pismeni stik, kakor je naročil Beust, že koncem februarja. In zopet je Beust hotel imeti od Riegra pisano sporočilo, na kakšen način bi se Čehi dali zadovoljiti in po kateri poti bi se dalo češko vprašanje rešiti.

Bil pa je zopet Ockert, ki je to Beustovo naročilo sporočil Rieggu.

Misleč, da gre zdaj za resno spravno delo, je Rieger odgovoril že 1. marca v dolgem pismu, sklicujoč se na Ockertovo sporočilo, naštevajoč in utemeljujoč, kaj je treba dati in po kateri poti iti.⁸⁷ Kolikokrat so češki voditelji izpovedali svoje zahteve, a vlada, zlasti Beust, ni nikdar vedela, kaj prav za prav Čehi hočejo, in zato vedno in vedno hotela vse imeti črno na belem — ad usum delphini seveda.

⁸⁶ Gl. str. 206—7.

⁸⁷ Gl. Zeithammer, Ausgleichsversuche, I, 50—55. Po Riegrovem pismu Beustu obsega češko vprašanje te stvari: 1. državnopravno razmerje; 2. konstitucijo na Češkem zase in potem v razmerju z deželami češke krone ter do države; 3. narodnostno vprašanje. Vsako teh vprašanj Rieger potem na kratko obdela, dasi bi mogel o vsem tem, kakor sam trdi v pismu, napisati celo knjigo. Državnopravno stran češkega vprašanja se da rešiti pravilno le z obojestranskim neposrednim dogovorom med nosilcem češke krone in češkim narodom, torej le po lastni odločitvi cesarja in njegovi za to edino poklicani lojalni inicijativi. Tostransko ministristvo bi moglo sodelovati le po direktnem naročilu monarha. Beust naj pretehta, če se da to doseči s sedanjimi člani vlade, ki v nji sediti može, ki so doslej najodločneje zanikali češko državno pravo in se pri deželnem volivnem redu na Češkem odlikovali z rezkim odbijanjem. (Glej prej navedeno Plenerjevo pismo!) Prav tako ne more obravnavati češkega vprašanja tostranski državni zbor, ki je prišel v veljavo le z voljo od zgoraj, a ga je ves češki narod odklonil in vanj ni poslal svojih delegatov iz jasno označenih razlogov. Češki postulat je, da se za dežele češke krone ne sme zakonodaja in uprava oktroirati od nobenega izven nje stoječega zbora (teles). O tem odločata le kralj in pa pravo zastopstvo čeških kronskih dežel na temelju konstitucionalnih načel. Z drugimi deželami pa so Čehi pripravljeni sporazumeti se o vsem, kar je skupno in za moč države neobhodno potrebna dobrina, in sicer po direktno izvoljenih delegacijah. Jezikovno vprašanje se reši v smislu popolne enakopravnosti. Zato se izdelata poseben zakon, ki pa bi onemogočal vsako nadmočnost, nekako v tem smislu, ki ga ima starejši sedmograški in Fischhofov načrt, ali v tem smislu in duhu, kakor je že izveden v Švici. Pot po kateri bi se dali Čehi zadovoljiti, bi se lahko dobila, čim bi le cesar in kronski svet sklenila, da se dá češkemu narodu, kar je nujno potrebno za njegov nadaljni obstoj, in sicer kakor državno-pravne individualnosti, kakor kulturnega in jezikovnega naroda. Najprej bi moral cesar na poseben in nedvoumen način objaviti, da priznava historično pravo Češke in da hoče skupno z narodom določiti državno in ustavno pravo, kakor je to bilo obljubljeno v oktobrski diplomii in v manifestu 20. sept. 1865. Amnestija za vse tiskovne in politične prestopke bi morala seveda takoj na to slediti. S tem bi se Čehom pokazalo, da mislijo na Dunaju resno glede poravnave. Stvari pa bi zelo koristilo, če bi cesar postavil moža svojega zaupanja in bi mu tudi vsi Čehi popolnoma zaupali, za češkega in dvornega kancelarja, češkega deželnega ministra ali za kr. komisarja, ki bi uredil češko državno in ustavno pravo, dokler bi se zadeva ne uredila definitivno v deželnem zboru, ki bi v njem bili zastopani obe narodnosti po poslancih, izvoljenih brez vsakega vladnega pritiska in za obe narodnosti enako pravično.

Na pismo, iz katerega smo tu v opombi navedli le nekaj bistvenih misli, je Rieger dobil v Pariz, kamor je bil odšel že 6. marca, Beustov odgovor, napisan 8. marca in s kaj čudno vsebino: Rieger da je n a p a k r a z u m e l . . . !

»Ako bi bil v položaju, da bi bil pozval k objasnitvi voditelje češke stranke na Češkem«, piše Beust, »ne bi bil gotovo tega takole formuliral: »na kakšen način se dajo Čehi zadovoljiti in po kateri poti bi se dalo rešiti češko vprašanje.« Tako vprašanje da ni bilo v Beustovi kompetenci; odgovoril je le na vprašanje Ockertovega prijatelja, če bi želel dobiti od Riegra direktno obvestilo glede možnosti priti do sporazuma s Čehi. Temu je mogel naravno le pritrditi. Sicer pa je pripravljen pismo dalje izročiti namestniku min. predsednika Taaffeju, ako Rieger to hoče.

Lep odgovor zares!

Če je Plenerjeva kontumacijska teorija brutalen izraz Nemca iz Češke, je Beustova diplomatska dvoličnost in neodkritost žaljiva za tega, ki spoštuje in zahteva tudi v politiki vsaj najnujnejšo mero poštenja in lojalnosti, sicer je vsako vzajemno delo nemogoče. Saj je Rieger upravičeno mislil, da gre tokrat le za nadaljevanje v prejšnji jeseni započete Beustove akcije in za resno prizadevanje onih odločujočih činiteljev, ki so ž njimi edinimi mislili Čehi obravnavati svoje vprašanje. Toda tedanji državni krmilarji niso bili prav nič slabši in boljši od onih, ki so avstrijsko ogrsko monarhijo vodili neposredno pred svetovno vojno, in tudi ne od onih, ki so odločali med svetovno vojno vse tja do poloma 1918, ko so šele potapljuje se nudili svojim mornarjem tako preureditev službe in tako plačilo, kakršno so ti pred viharjem zahtevali, pa so oblastneži zahtevo prezirno ali grozé odbili v zavesti, da imajo oni polno oblast in moč v rokah in da je samo od te odvisno, če dajo ali ne dajo. Ko je bilo z oblastjo in močjo pri kraju, so oblastniki zaman milo prosili mornarje — zastopnike slovanskih narodov —, naj rešijo za vsako ceno nje in potaplajoči se brod. Bilo je prepozno, za celih — 50 let prepozno.

Da je pošteno misleči Rieger občutil tak diplomatski odgovor kakor nepričakovan udarec po obrazu in nezasluzeno ponižanje, je povsem umljivo. Odgovoril je šele 22. marca po vrnitvi v Prago, da mu je odkritosrčno žal, ker je Beustu ukradel s svojim dolgim pisanjem dragoceni čas. »Dasi se morem v tej zadevi zaradi svoje opravičbe sklicevati na formalno sporočilo gospoda Ockerta, ki je izjavil, da dela po direktnem naročilu Vaše ekselence, in ki sem ga vedno imel za resnicoljubnega in resnega moža, vendar brez obotavljanja priznam, da sem se prenaglil, ko sem dano mi sporočilo sprejel za pristno, ne da bi zanj zahteval pisan dokaz. Ker je torej moje pisanje nastalo le iz namišljene, kakor pa sedaj čujem, iz pomotne predstave, prosim zato, da enako smatrate, kakor da ga ni in da nikdar napisano ni bilo.« Glede tega, da bi bilo pismo zaradi kompetence izročeno Taaffeju, misli Rieger, da bi verjetno to ne imelo nikakega smisla, ker bi Taaffe itak ravnal le v polnem soglasju z Beustom. Niti misliti pa ni, da bi se hotelo tostransko ministrstvo samo žrtvovati za stvar, ki se po Riegrovem mnenju dá uspešno izvesti edinole tako, če poseže odločno vmes krona s svojimi posebnimi zaupniki, in to iz dobro preišljenih lastnih koristi . . .

Tako se je torej žalostno končala tudi zgodba z Beustovim poskusom, priti do sprave z neodkrito diplomatsko igro.

Poskusil pa je priti v stik z Riegrom tudi Taaffe sam, ki je gotovo bil informiran od Beusta o vsebini Riegrovega pisma, pisanem 1. marca. Taaffe je sicer res dal Riegro po svojem zaupniku pozvati iz Pariza na Dunaj, kar pa je Rieger odklonil v pismu 11. marca, češ da bi mogel priti le tedaj, če bi ga Beust direktno pozval po navodilu cesarja samega.⁸⁸

Vztrajnejši v prizadevanju, da pride do poravnave med Čehi in Nemci je bil drugi zaupnik Beustov — Oppenheimer. Med njim in Riegrom je šlo sem in tja tekom leta mnogo pisem, da bi prišlo do sestanka med češkimi in nemškimi zaupniki, a ni moglo priti do nikakega uspešnega zaključka, dasi je vlada takoj potem, ko je Taaffe 17. aprila definitivno prevzel ministrsko predsedstvo, konec aprila ustregla stalni zahtevi Čehov, ko je ukinila obsedno stanje na Češkem.

Kako so vsa raznovrstna, a neuspešna dopisovanja in osebni razgovori brez koristnih zaključkov Riegro končno utrudili in ozlovoljili, priča njegovo pismo Oppenheimerju 7. junija, ko so že nastopili počitniški parlamentarni dnevi... »Ne verjamem,« odgovarja na pismo Oppenheimerjevo od 5. junija, »da bi kdo naših ministrov imel resno voljo in moč, kaj za nas storiti. Grof Taaffe in dr. Berger sta spoznala, da je za njun položaj koristneje, če se rajši spravita z Giskro kakor z neljubimi Čehi. Kar se pa Beusta tiče, se bojim, da si je prisvojil, odkar je postal dober Avstrijec, tudi pravilo avstrijske deželne brambe, ki je s svojim »počasi naprej« vedno prekasno prišla... Pri naših ljudeh prodira zdaj vedno bolj splošno prepričanje, da Čehi ne smejo od dobrohotnosti pričakovati niti najmanjše koncesije. Kar mene tiče, sem prišel resno ob dobro občutje in pustim stvarem svoj potek. Pokazal sem resno svojo dobro voljo, toda pregovor pravi: »Hoffen und Harren macht gescheite Leute zu Narren« —, in jaz nočem niti, da bi zaman upal, niti, da bi me kdo imel za norca.«

Ko je sredi septembra dobil po Oppenheimerju od Beusta inspirirano brošuro o češkem vprašanju in se za njo z nekaterimi pripombami zahvalil, je bilo delo tudi na tem stranskem tiru za Riegro sicer končano, za Beusta pa lepa prilika za približanje Čehom po Choteku v novi situaciji.

Medtem je namreč vprašanje znova zagorelo, ko so bile v avgustu razpisane za češki deželni zbor nadomestne volitve za onih 72 čeških mandatov, ki so jih bili češki »deklaranti« konec avgusta 1868 položili v znak protesta, ker vlada ni hotela nič slišati o čeških zahtevah.

Novе volitve so oživele v Čehih borbenost, vlada pa se je tudi pripravljala na to, kako bi jo pri tej priliki vendarle s posebnim pritiskom potlačila in mandate Čehom vzela. Pričela se je ljuta volilna borba. Češki zaupniki so postavili za kandidate vse prejšnje poslance, ki so bili položili svoj mandat. General Koller, c. kr. namestnik na Češkem, pa je storil tudi vse, kar je bilo v njegovi moči, da Čehi ne bi bili izvoljeni. Tako poroča Slov. Nar. 12. avgusta v političnem pregledu:

»Vladni list »Prager Abendblatt« primaša okrožno pismo c. kr. namestnika c. kr. okrajnim predstojnikom. V tej okrožnici se pravi: Največ se bo volilo zdaj po taci okrajih, kjer so bili možje voljeni, ki se zborovanja niso udeležili. Narod bode, upati bi bilo, volil zdaj take, ki bodo svojo

⁸⁸ Zeithammer, I, 62/3.

dolžnost storili. Žalibog je pa narod zapeljan od stranke, ki je zaslepljena. Temu nasproti vlada ne more nedelavna stati, ampak mora volilce z vsemi dovoljenimi pomočki napeljavati, da ne bodo navidezni, ampak prave poslanke volili, kateri ne bodo s svojim poslanstvom nevredno igrali. Namestnik upa, da bode njegova in pravična stvar vlade zmagala. — Čehi tudi upajo, da bo pravična stvar zmagala, samo da jo drugje vidijo, nego vlada.«

Med take »dovoljene pomočke« je štel gospod general tudi svojo zapoved praškemu županu dr. Klaudyju, da mora vpisati v volilne liste 50 vladi zvestih oseb, dasi volilne pravice po zakonu sploh imele niso! Kljub takim sredstvom pa so Čehi zmagali, tako da so bili ponovno izvoljeni vsi »deklaranti« še z večjo večino kakor poprej. Za Čehe velikanško zadoščjenje, za vlado pa hud poraz. Samoposebi je bilo na ustih vseh: »Kaj pa sedaj?«

V svojem političnem pregledu piše o tem Slov. Nar. 5. oktobra:

»Kaj bode pa zdaj Čehi storili? To je vprašanje, katero se 100 in 100 krat sliši med nami. Praška »Politik« na to vprašanje čelo jasno sama odgovarja in pravi: »Že davno so nas tje spravili, da smo jeli misliti samo za-se in nehali biti odvetnikom in svetovalcem vsej Avstriji. Razumljivo je, zakaj tako delamo, zakaj mislimo samo na dežele češke krone. Kje pa zdaj stojimo? Dogodki so storili, da je postal ves češki narod kompaktna celota; v popolni edinosti se kaže v najzavednejši, najodločnejši in najbolj strogi opoziciji proti cislajtaniji in njenim izvrševalcem. Zadnje volitve so pokazale, da je ta opozicija glavna misel vsega češkega naroda, in da je naša opozicija tako intenzivna, da si je na svojo zastavo naravnost zapisala popolno negacijo vsega tega, kar je cislajtanizem. Ljudstvo se odstranjuje od vsake postavodejne delavnosti, ono nima nobenega zastopnika v eksekutivi, »parlamentarna« vlada mu je samo fizična moč, ljudstvo rabi te svobodnostne pravice samo v to, da ž njimi kar najkrepkeje pobija vlado in njeno sistemo, s kratka: iz ustave smo naredili pokveko. Danes češki narod ne pozna nobene sprave s cislajtansko vlado, nobene sprave z državnim zborom in »pemskim« brezglavnim deželnim zborom; češko ljudstvo pozna samo še spravo s krono samo in nemškim narodom v deželi; ta pa ne pozna nobenega okvira ustavnega. Torej čeških deklarantov ne bo v deželni zbor.«

In o Moravcih:

»Skoraj ravno tak je program moravskih deklarantov. 31 teh mož je v »Polit.« razglasilo pismo, v katerem pravijo, da stavijo svoje upanje na modrost vladarjevo, ki bo svojim narodom na korist poprijel ona sredstva, ktera bodo peljala do sprave ter do deželne in državne ustave. K taki spravi bomo radi pripomogli, med tem pa bo naš narod potrpljivo prenašal, kar se bo o njem sklevalo. Torej tudi na Moravskem »kompromitirani« vladi ne rasto rožice. Pri takih okoliščinah bo menda vladi malo koristil uradni češki časnik, ktereга je napravila v Brnu.«

Torej zaupanje le v vladarjevo modrost, nič pa opravlja z vlado in njenim parlamentom!

Dr. Klaudy, ki mu je general Koller dal protizakonito povelje, da mora 50 vladnih volilnih neupravičencev vpisati v volilne liste, se je bil takoj odpeljal na Dunaj in poročal o tem min. predsedniku Taaffeju in min. Bergerju, potem pa zaprosil še za avdijenco pri cesarju, ki so mu jo dovolili oktobra.⁸⁰ Cesar je sam pričel razgovor o češkem vprašanju in

⁸⁰ O poteku avdijence je Klaudy sestavil poročilo (C): Gl. Zeithammer, I, 72/3.

naglasil, da je sprava neobhodno potrebna, toda češka opozicija mora biti prepričana, da ni govora o državnem prelomu.⁹⁰ Ustava je tu in tu je treba iskati svoj oslon. Želi, naj bi opozicija postala aktivna, opozicija izven deželnega zbora ima vedno revolucionarno lice. Treba je iskati most, da bodo opozicijonalcii mogli sodelovati, — najti se mora. Koncem dolgega razgovora je cesar še enkrat ponovil: »Most se mora najti, je morda težko, a najti ga moramo.«

Kakor da bi bil te cesarjeve besede že prej slutil, tako se nam zdi po dolgem molku nenadni pojav Smrekarjev na spravi poti. Še iz prvega njegovega pisma Riegru nam brni tista njegova beseda o »zlatem mostu«, ki ga hoče Čehom postaviti on s svojim posredovanjem, ako na temelju danih dejstev hočejo iskati rešitev svojega češkega vprašanja.

Novi dogodki so spravili tudi njega na noge v nadi, da se bo Rieger le dal vsaj zdaj po tako očitni zmagi na »češki strani« in tako jasnem porazu na strani vlade pridobiti za rešitev češkega vprašanja v okviru Fischhofove politične študije. Na drugi strani je bil strah, da ga ne bi Čehi s svojimi nevarnimi sklepi prehiteli in mu delo pokvarili. Zato je takoj 28. sept. poslal Riegru, zdaj četrto, svoje pismo s prijateljskim pozivom, najbi Rieger preprečil na seji »deklarantov« take odločitve, ki bi mogle dosedanji prepad med Čehi in Nemci samo povečali, kar pa ne bi bilo nikomur v korist, če ne celo v pogubo Avstrije. Češki deklaranti naj bi svoje prejšnje stališče nekoliko popravili in izjavili, da češki narod ostanè pri pravici do narodne samostojnosti dežela krone sv. Vaclava, kakor je to obrazloženo v »deklaraciji«, da pa so tudi pripravljeni dati v korist pravične poravnave tiste žrtve, ki jih zahteva državna smotrnost ter upravičene želje ostalih avstrijskih narodov. »Monarhična Švica«, ki jo je Rieger prvi predlagal, je največ, kar se da doseči... Vkljub odlični zmagi Čehov je vsakomur, ki razmere pozna, jasno, da bo umetno sestavljeni konstitucijski aparat v Cislajtaniji še dalje posloval v korist vladajoče klike. To pa zaradi tega, ker bodo Poljaki in Slovenci še dalje hodili v državni zbor. Trajalo bo toliko časa, dokler se ne zamudi prevoz, dokler ne bodo zunanji dogodki za vse čase onemogočili spravo avstrijskih narodov, ako sami iz lastne koristi ne odstranijo prekletega: divide et impera.

Sicer pa naj govori original sam.

Smrekar — Riegru, 28. septembra 1869.

Euer Hochwohlgeboren, Hochverehrter Herr Doktor!

Im Interesse des Ausgleichs der österreichischen Völker, den nach meinen schwachen Kräften zu fördern ich stets bemüht war und bin, erlaube ich mir ergebenst, Euer Hochwohlgeboren in diesem wichtigen Augenblicke auf einige Umstände aufmerksam zu machen, von deren Berücksichtigung bei den morgigen Beschlüssen der böhmischen Opposition Vieles, ein glücklicher, alle Völker Oesterreichs befriedigender Ausgleich, vielleicht die Zukunft Oesterreichs abhängt.

⁹⁰ Gl. Klaudivjevo pismu Riegru 6. X. 1869 z Dunaja, da je bil od cesarja milostivo sprejet.

»Z toho vidim, že všechno to, co se roztrušuje o ňom, jako by nechtěl Čechům přát, není pravda. Ale zdá se mi, že ministři se bojí našich Němců; nicméně vidím na všech stranách, že přejí sobě vyrovnání, jen žádný staatstreich, žádná oktrojírka.«

Heidler, Přispěvký, I, 199, št. 523.

Jeder Unbefangene, welcher Nationalität er auch angehören mag, auch der unbefangene Deutschoesterreicher, sieht ein, dass die böhmische Opposition durch ihre patriotische Einmüthigkeit und Energie, wie solche kaum ein zweites Volk aufweist bei den neusten Wahlen gegen die äussersten Anstrengungen der cisleithanischen Bureaukratie glänzend gesiegt hat — aber jeder Unbefangene, der die oesterreichischen Verhältnisse im Allgemeinen genau kennt, sieht auch ein, dass dessen ungeachtet, weil die Polen und Slowenen den Reichsrath beschicken, der künstlich construirte constitutionelle Apparat Cisleithaniens, wie bisher im Interesse der herrschenden Clique fortarbeiten wird, bis die Ueberfuhr versäumt ist, bis äussere Ereignisse einen oesterreichischen Völker-Ausgleich für alle Zeiten unmöglich gemacht haben, wenn nicht die oesterr. Völker selbst im gegenseitigen Interesse dem fluchwürdigen: Divide et impera ein Ende machen.

Die Czechen haben gesiegt — gegen die Bureaukratie, aber nicht über die Deutsch-Oesterreicher; so weit es sich um die Völker handelt, steht kein Sieger dem Besiegten gegenüber, es dürfen daher keinem der Völker harte Bedingungen gestellt werden.

Bei den Beschlüssen, die Euer Hochwohlgeboren in Verbindung mit Ihren hochachtbaren politischen Freunden nun fassen werden, läge es im Interesse Böhmens u. Oesterreichs, wenn folgende Umstände berücksichtigt würden.

1. Gegen den wirklichen Willen der Majorität der Deutsch-Oesterreicher kommt apodictisch kein Ausgleich zu Stande:

die Majorität der Deutsch-Oesterreicher, — nicht die herrschende Clique allein — verdammt aber und verwirft jede Reaction, jede Verfassungssistirung u. Octroyung.

2. Die Krone und der ausgleichsfreundliche Theil der Regierung wird meiner Ueberzeugung nach kaum es wagen — trotz der vielbesprochenen neusten Annäherung an Preussen und Russland — die Initiative zu einem die slavischen Völker Oesterreichs befriedigenden Ausgleiche zu ergreifen, bevor nicht die Schrofheit zwischen den Slaven u. Deutschen gemildert und die öffentliche Meinung unter den Deutsch-Oesterreichern für einen solchen Ausgleich gewonnen ist.

Die deutsche Presse, abhängige und unabhängige, letztere bis auf sehr wenige Ausnahmen, hat in der unwürdigsten Weise die Deutschen gegen die Slaven, namentlich aber gegen die Czechen gehetzt, und zwar seit Langem und raffinirt boshaft; es ist daher nicht zu wundern, wenn man den Deutschen irrige Begriffe gegen die Slaven, insbesondere gegen die Czechen beigebracht, und selbst den Zerfall Oesterreichs wünschenswerth gemacht hat.

Euer Hochwohlgeboren werden es gewiss gütigst entschuldigen, wenn ich mir ergebenst erlaube, im Interesse Böhmens und Oesterreichs, Sie zu bitten, dass Sie Ihre politischen Freunde zu bestimmen suchen, keinen Beschluss zu fassen, der die Kluft zwischen den Böhmen und den Deutschen erweitert und den Ausgleich für Lange, vielleicht für immer unmöglich macht. Wie schön würde im In- und Auslande der neue Beschluss der siegreichen Deklaranten klingen, wenn ausgesprochen würde, dass die czechische Nation ihr Recht auf die in der »Deklaration« dargestellte (nationale) Selbstständigkeit der Länder der h. Wenzelskrone aufrecht halte, aber auf dem Wege eines

gerechten Ausgleichs bereit sei, jene Opfer zu bringen, welche der Staatszweck und die berechtigten Wünsche der übrigen oesterreichischen Völker erfordern!

Das einzige, alle Völker Oesterreichs befriedigende Programm, für welches Fischhofs Werk mit schlagenden, unwiderleglichen Gründen u. mit glänzender Beredsamkeit in wenig Tagen eintreten wird, ist das von Euer Hochwohlgeboren zuerst proponirte, aus Oesterreich eine monarchische Schweiz zu bilden. Eine weitergehende Selbstständigkeit der einzelnen Königreiche u. Länder ist mit Rücksicht auf Ungarn und Deutschland unmöglich.

Dr. Fischhof legt die letzte Feile in Graz an sein Werk und gab mir sein Ehrenwort nicht anders als mit dem fertigen Werke nach Wien zu kommen, was nach den neuesten Nachrichten in wenig Tagen der Fall sein wird.

Euer Hochwohlgeboren

Ergebenster Diener

Wien am 28. Sept. 1869.

Dr. Alois Smreker.

Rieger na to Smrekarjevo pismo bržkone ni odgovoril. Saj iz nekaj pripomb v petem in zadnjem pismu Smrekarjevem Riegru z dne 5. dec. bi mogli tako sklepati. Imel je pač druge večje skrbi z novo nastalim političnim položajem po tako uspešnih volitvah. Poleg tega pa je bil že 12. jan. dovolj jasno razložil svoje stališče do privatnih, še tako idealno mišljenih spravnih poskusov. Češko vprašanje naj rešujeta in rešita le vladar in narod! In tudi opomin na lepo misel o Avstriji — monarhični Švici, izraženo v Fischhofovi študiji, ga ni mogel v tem pogledu presukati. Lepo, če bo res že čez nekaj dni šla med svet in pridobila zase posebno Nemce, toda to se bo videlo šele po objavi.

In tako sta čakala oba in opazovala oba splošni politični razvoj po volitvah in razmere v razdvojeni vladi.

Glasovi v časnikih so napovedovali velike premembe. Tako piše o tem »Slovenski Narod« 9. oktobra v političnem pregledu, da misli grof Beust poskušati, kako obrniti notranjo politiko, in se pomiriti s federalistično opozicijo. Skoraj vsi neodvisni listi, vladni, ki niso v posebni plači Giskra-Herbstovega ministerstva, za gotovo pripovedujejo, da se bližajo resni dogodjaji, ki bodo »podlogo dualizma podrli in novo državno poslopje zidali« in kakor sam Deakov »Naplo« pravi, da »federalistični elementi čezdalje bolj prihajajo na vrhunec«.

V tej zvezi je zanimiva tudi vest, ki jo je prinesel Sl. N. 16. oktobra o prvem pomenku grofa Choteka s Čehi zaradi pomirjenja: zvedel je da Čehi ostanejo pri svojih terjatvah, ki so izrečene v deklaraciji. S to vestjo v zvezi bo bržkone tudi obvestilo dr. Kalouseka že 4. sept. Riegru:⁹¹ »K našemu chefovi⁹² prišel včera nekaj novy parlamentář, viděnských pánů, za několik neděl přijde prý po druhé, do té doby má se mlčet. Prozatím dověděl jsem se tolik, že pod Giskrou a Herbstem boží se púda.« Grofa Choteka pa je poslal le Beust, ker je bil njegov zaupnik.

Spremembo političnega vremena na Dunaju opisuje Sl. Nar. 19. oktobra še bolj podrobno:

⁹¹ Heidler, Přispěvký, I, 198, št. 515.

⁹² Skřejšovský, ki je imel v rokah »Politik« in »Pokrok«? — Zakaj ne k Riegru? Afera — s pismom?

Prišlo je v vladnih dunajskih krogih do tega, da se uvod k porazumljenju z narodno slovansko opozicijo začelja. Razen neodvisnih večih nemških časopisov poganja se zlasti stara »Presse« za pogodbo z narodno opozicijo, posebno s Čehi. »Nova Presse«, ki je takoj od kraja srdito pisala zoper vsako pogajanje, je zdaj že v nekaki zadregi, torej ne ve boljšega, kakor tožiti in javkati, kako nima »ustavoverna« stranka nobene discipline, kako se vsega dela naveliča, in hitro pozabi in zameta. Češki časopisi le bolj opazujejo. Vendar nekoliko glasov prihaja tudi od njih, ktere časopisi pomirljive (Beustove?) stranke radi sprejemljejo. »Politik« objavlja, da češki narod s pravimi fevdali ne bode imel nič opraviti, ako bi ti hoteli, da glasujejo zoper svobodnostne postave, kar jih že dec. ustava določuje. »Nar. Listy« pa pravijo enako, da kader bode nevarnost narodnega zatiranja za Slovane popolnoma odpravljena, zedinili se bodo vsi avstrijski narodi v boji za politično svobodo v vsacem oziru. Čehi tudi zahtevajo, naj vlada z djanjem pokaže, da jej je za pomirje: t. j. naj izpusti zaprte češke časnikarje. — Zanimljivo in jako podučno je, kako nas Slovence omenjavajo v tem pomirjevanji. »N. Fr. Pr.« pravi, da se Čehom za ljubo ne sme ustava žrtvovati, ker bi tudi Slovencem greben zrastel in bi tudi svoj del zahtevali; Stara »Presse« pa pravi, da hitro Čehe zadovoljiti ravno zato, da še nam Slovencem greben ne zraste. Kdo je kriv, da nas tako hote na sredi puščati? Mi sami, in oni naši možje, ki se od same »zmernosti in politične zrelosti« ne upajo glasiti in energično zahtevati vse, zdaj ob pravem času, da pade nam sovražna sistema.

To dunajsko javno mnenje! Če bi se že moralo Čehom kaj popustiti in jih zadovoljiti, pa Slovencem se ne sme! In to dunajsko javno mnenje je avstrijske Nemce po večini vodilo duhovno in politično. Za liberalno nemško meščanstvo, ki je imelo vlado v rokah, je bilo to odločilnega pomena. Prav zato pa so glasovi njegovih listov ravno iz tega časa zanimivi. Saj so v njih izražene vse skrbi — pred Slovani, ki vedno odločneje trkajo na vrata in zahtevajo resnično enakopravnost za vse narode. Ali se bo res treba udati in jim ugoditi? Poskusimo to odložiti za čim dalje časa, podaljšujmo si zato oblast, ki je zaenkrat še v — nemških rokah, dokler pač gre...

Slov. Narod prinaša 21. oktobra o tem duhu dunajske javnosti drugo tako poročilo:

V dunajskih krogih in časopisih še vedno dalje vre vprašanje, ali pogoditi se z opozicijo ali ne. In tako stara »Presse« prinaša dan na dan članke, ki dokazujejo, kako bedasto ravnaajo tisti, ki ne hote niti pike na i od ustave oddati, ter kako potrebno je pridobiti narodno opozicijo, ali vsaj odpreti jej vrata. — Z navadno svojo resnostjo češe tudi »Wanderer« ustavoverce in njih ustavo. — »Morgenpost« pa vidi pred seboj temo, pravi da ministerstvo utegne pasti, da nihče ne ve kedaj in kaj potlej. »Ali se mora tu na avstrijskih tleh začeti tisti boj med Slovanstvom in Nemštvom, ki bode enkrat v bodočnosti po veliki mednarodni vojski končan?«⁹³ Tako vzdihne »M.« Vsem skupaj pa je videti, da prav nič ne vedo kam ven. — Pri vseh teh znamenjih pa se brzojavlja iz Prage, da je Herbst dejal: »Kaj, še ni čas za pogodbo s Slovani! Torej pa čakajmo, da bo čas.«

⁹³ Prim. tudi konec Smrekarjevega pisma Riegru dne 5. dec. 1869.

Medtem ko se je javnost bavila na tak in podoben način z najnovejšimi političnimi dogodki in vestmi, podal se je cesar v spremstvu Beustovem čez Ogrsko v Carigrad, Atene, Jeruzalem, Betlehem in v Kairo ter prisostvoval 17. XI. slovesni otvoritvi Sueškega prekopa, dokler se ni 6. dec. vrnil čez Trst na Dunaj. Rieger pa je sredi novembra porabil politično zatišje in odšel z ženo in tastom Palackym na oddih v Nizzo. Vkljub temu, da so tako važni činitelji bili izven države pa je napetost rastla, čimbolj se je čutila razdvojenost v vladi in čim bliže je prihajal čas otvoritve državnozbornih sej sredi decembra in s tem tudi odločitev o premembi sistema in vlade, zlasti še odkar se je bil pred cesarjevim odhodom pojavil velik upor v Kotorju, ki ga niso mogli niti z največjo vojaško silo ukrotiti nego le s — pogajanjem, a to zopet šele po cesarjevem prihodu, z njegovim posredovanjem in šele v febr. 1870.

(Dalje prihodnjič.)

Obzornik.

IZ OKROŽNICE PIJA XI. O KOMUNIZMU.

Na praznik sv. Jožefa 19. marca 1937 je izšla nova okrožnica Pija XI. »Divini Redemptoris« o komunizmu ali kakor pravi izvorni tekst »de comunismo atheo«, o brezbožnem komunizmu. Ni bilo brez namena, da je izšla prav ta dan. Zakaj, kakor pravi papež na koncu, sv. Jožef je bil sam delavec in je s svojo družino okušal grenkobo uboštva, zato izroča papež njemu v varstvo to okrožnico. In res je okrožnica pisana z živim sočutjem za bedo delavstva, a tudi s pogumnim poudarkom njegovih pravic. Okrožnica se obrača proti komunizmu, ki je s svojimi goljufivimi obeti največja nevarnost naše dobe in največja nesreča tudi za delavce, kaže pa resnobno tudi na krivdo katoličanov samih, zlasti na veliko krivdo mnogih podjetnikov, ki so katoličani po imenu, morda tudi po vnanjem verskem življenju, a brez živega čuta za socialno pravičnost in tako sokrivi, da se delavstvo obrača od katoliške Cerkve, češ da Cerkev in katoličani nimajo srca za delovne stanove, ne umevanja za njih težnje in pravice. Papež z žalostjo ugotavlja, da ti očitki upravičeno zadevajo mnoge katoličane, a ne upravičeno Cerkve in tistih katoličanov, ki se verno ravnavajo po nauku Cerkve in papežev. Cerkev je prva, na določen in splošen način, ki je bil prejšnjim dobam nepoznan, proglasila resnično in splošno bratstvo vseh ljudi kateregakoli stanu ali rodu in je tako mogočno sodelovala, da se je odpravilo suženjstvo, ne po krvavih uporih, temveč po notranji moči njene nauka. Cerkev je dala človeškemu delu pravo čast, saj je še tenkočutni Ciceron prevzel obče mnenje svoje dobe in zapisal besede, ki bi se jih dandanes sramoval vsak sociolog, namreč besede, da je delo rokodelcev nečastno in da sploh opravila v delavnici ne morejo biti častna. Po načelih krščanstva je Cerkev prerodila človeško družbo in ustvarila čudovita dela krščanske ljubezni in mogočne korporacije rokodelcev, ki jih je sicer liberalizem preteklega stoletja zasmehoval kot »srednjeveške«, a ki jih sodobniki občudujejo in skušajo na sodoben način obnoviti. Po istih načelih se je Cerkev v naši dobi zavzela proti liberalizmu za delavske pravice. S kakšno neustrašenostjo in vztrajnostjo se je n. pr. Leon XIII. boril za združevalno pravico delavcev, ki jim jo je gospodujoči liberalizem v najmočnejših državah tako trdovratno odrekal! »Ta vpliv naukov katoliške Cerkve, pravi Pij XI, je tudi v sedanosti večji, kakor pa se zdi.«

Seveda so nasprotniki Cerkve nje delo vedno ovirali in ga še ovirajo. »Ne socializem ne komunizem bi se tako ne širila, ako bi ne bili tisti, ki vladajo narodom, prezirali naukov in opominov Cerkve!« Toda proti naukom Cerkve so »hoteli na osnovah liberalizma in laicizma zgraditi nove socialne stavbe, ki so se zdele izprva velike in mogočne, a se je kmalu pokazalo, da nimajo trdnih temeljev in se ena za drugo bedno rušijo, kakor se mora zrušiti vse, kar ne sloni na edinem vogelnem kamnu, ki je Jezus Kristus« (36—38).

Namen okrožnice.

Papeži so že doslej odločno nastopali proti komunizmu. Pij XI. omenja razne obsodbe od Pija IX. do današnjih dni. Toda nevarnost je vedno večja, zato misli papež, da je potrebna nova svečana izjava Apostolske stolice, »učiteljice resnice«, ki naj bi segla vsepovsod, kjer so še »duhovi prosti predsodkov in srca željna človeške blaginje«. Papežev namen v tej okrožnici je torej »povzeti in razložiti še enkrat načela brezbožnega komunizma, kakor se izražajo predvsem v boljševizmu, in njegove metode, tem blodnim načelom pa postaviti nasproti svetli nauk katoliške Cerkve in ponovno poudariti, s katerimi sredstvi je še mogoče rešiti krščansko kulturo in jo še bolj razviti za pravi napredek človeške družbe« (7).

Nauki komunizma.

Globokoumno pravi papež, da ima komunizem v sebi bolj kakor katerokoli podobno gibanje v preteklosti neko, seveda zmotno, idejo »odrešenja« bednih. »Neki bloden ideal pravičnosti, enakosti in bratske skupnosti vseh v delu navdaja njih nauk in njih zamisli z nekim misticizmom, tako da množice, privabljene od varljivih obetov, prevzema navdušenje in se širi med njimi, kakor se širi kaka epidemična bolezen. To je dandanes tem laglje, ko je nepravda razdelitev dobrin kriva nenavadne bede. Bahajo se, da je njih zmotni nauk počelo gospodarskega napredka. Če je res kje takšen napredek, ima brez dvoma drugačne vzroke, na primer, da se je uvedla v večji meri industrijska proizvodnja v kraje, ki so bili prej brez nje; da se brez ozira na človečnost in le z ozirom na čim večji dobiček izrablja neizmerno naravno bogastvo; da naposled silijo delavce ob majhni plači trdo in neusmiljeno na najtežja dela« (8).

»Nauk, ki ga širijo dandanes komunisti, časih pod vabljivim in zapeljivim videzom, sloni dejansko na načelih tako zvanega dialektičnega in historignega materializma, kakor ga je učil Marx in ki ga teoretiki boljševizma, kakor samozavestno trdijo, edino pravilno razlagajo. Ta nauk uči, da je vse ena realnost, namreč tvar s svojimi slepimi in tajnimi silami. Ta po svojem razvoju postane rastlina, žival, človek. Tudi človeška družba ni nič drugega kakor neka oblika tvari, ki se je tako razvila in ki teži z neko nepremagljivo nujno v neprestani borbi sil h končnemu cilju: k brezrazredni družbi. Jasno je, da v taki zamisli ni mesta za božjo idejo; jasno, da ni razlike med duhom in snovjo, med dušo in telesom; da ni duša neumrljiva in da ni posmrtnega življenja. Opirajoč se na dialektični materializem mislijo nadalje komunisti, da je mogoče tisti boj nasprotij, ki žene razvoj do dokončnega stanja, s človeškim naporom pospešiti. Zato se prizadevajo, da nasprotja med družabnimi razredi poostre; da razredni boj, ki je žal poln sovraštva in razdejanja, zadobi videz svete vojske za napredek človeštva; da se vse moči, ki se

tem sistematičnim nasilnim poskusom upirajo, kot človeškemu rodu sovražne, uničijo« (9).

»Komunizem tudi jemlje človeku svobodo, ki je počelo duhovnega življenja; prav tako jemlje človeški osebi nje dostojanstvo in tisto npravno umerjenost, ki se more z njo upirati slepim nagonom strasti. Ker ni človeška oseba po njegovem nauku nič drugega kakor, da tako rečemo, kolesce v celokupnem stroju, zato komunizem zanikuje poedincem tudi vse naravne pravice in jih prideva občestvu. V odnosih med državljani izpoveda popolno enakost, zato zanikuje vsako oblast in avtoriteto, katera bi izhajala od Boga, tudi staršev; vsa oblast in podrejenost izvira iz družbe kot prvega in edinega vira. Poedincem ne priznavajo komunisti nobene pravice do zemlje in proizvodjalnih sredstev, zakaj ker le-ta proizvajajo nove dobrine, bi njih posest imela baje za posledico gospostvo enih ljudi nad drugimi. Zato zahtevajo, da se vsaka takšna zasebna lastnina docela zatre, ker je poglavitni vir gospodarske sužnosti« (10).

»Ker komunizem zanikuje in zavrača vse, kar je v človeškem življenju svetega, je le dosledno, da ima zakon in rodbino za zgolj svetno ustanovo, ki je le tvorba posebnih gospodarskih razmer. Zato zanikuje tudi vse zakonske npravne in pravne vezi, katere bi ne bile odvisne od samovolje poedincev ali družbe in dosledno tudi nerazvezljivo stalnost zakona. Še posebej po nauku komunizma ni nobene vezi žene z družino in domom. Po načelu popolne osamosvoje od moževe oblasti ženo odtegujejo tako od domačega življenja in skrbi za otroke, da jo kakor moža pehajo v nemirno javno življenje in skupno industrijsko delo, ognjišče in otroke pa prepuščajo družbi v oskrbo (prim. okrožn. »Casti connubii«, 31. dec. 1930: AAS zv. XXII, str. 562). Staršem odrekajo pravico do vzgoje otrok, češ da pristoji ta pravica le družbi in da se more zato izvrševati le v njenem imenu in po nje pooblaščenju« (11).

»Kaj bi bilo s človeško družbo, če bi se osnovala na take materialistične temelje? Bila bi neka skupnost brez druge vezi in oblasti kakor tiste, ki bi izhajala iz gospodarskih odnosov. Edina nje naloga bi bila s kolektivnim delom proizvajati gospodarske dobrine, edini smoter uživati pozemeljske dobrine v nekem »raju«, kjer bi »vsak proizvajal po svojih močeh, prejemal po svojih potrebah«. Opomniti je tudi, da komunizem daje družbi tudi pravice ali pravše neomejeno samovoljo, obvezovati poedince za kolektivno delo ne glede na njih osebno blaginjo, dà, jih proti njih volji tudi prisiliti. V komunistični družbi bi bila npravnost in pravo le iz časovnih gospodarskih odnosov, zato po svoji naravi le nekaj pozemeljskega, minljivega in menljivega. Skratka: komunizem hoče uvesti nov red na svetu, novo, višjo kulturno dobo in sicer kot rezultat zgolj tajnega naravnega razvoja: »človeško družbo, ki je izgnala z zemlje Boga« (12).

»Ko bodo vsi dosegli tista duševna svojstva in razpoloženja, ki so potrebna za takšno družbo in bo ta domnevana, umišljena, brezrazredna družba končno nastala, tedaj pravijo, bo sedanja država, ki je sedaj samo za to, da morejo bogati nad proletarci gospodovati, nujno prenehala biti; dokler pa ne napoči ta blažena doba, tudi komunisti rabijo državo in državno oblast kot najuspešnejše in najsplošnejše sredstvo, da dosežejo svoj namen« (13).

To je nauk brezbožnega komunizma, to »tisti novi evangelij, tista nova zveličavna blagovest o odrešenju, ki jo komunizem oznanja svetu«, nauk »poln zmot in prevar«, v nasprotju z božjim razodetjem in naravnim razumom, ki ruši temelje družbe, razdira družabni red, ki ne

pozna ne pravega početka in narave, ne pravega smotra držav, ki zanikuje pravice, dostojanstva in svobodo človeške osebe« (14).

Zakaj se komunizem tako širi.

»Toda kako je mogoče,« vprašuje papež, »da se tak nauk, ki je znanstveno že davno premagán in ki mu tudi vsakdanje življenjsko izkustvo nasprotuje, tako hitro po vsem svetu širi?« To nam bo jasno, če premislimo, da jih je le malo, ki bi zares doumeli, kaj komunisti hočejo in kam težijo, dočim se večina slepo vdaja njih premeteni agitaciji in varljivim obetom. Pravijo namreč, da hočejo samo izboljšati bedni položaj delovnih slojev; da hočejo le popraviti, kar je zagrešil liberalizem; da hočejo doseči pravičnejšo razdelitev dobrin. Širijo torej komunizem pod pretvezo teh teženj, ki so vse same po sebi brez dvoma popolnoma upravičene. Na ta način, zlasti ko še izrabljajo svetovno gospodarsko krizo, dobivajo na svojo stran tudi takšne ljudske sloje, ki načelno zavračajo vsak materializem in vse tiste zločine, ki jih komunisti neredko počenjajo. In ker je kakor v vsaki zmoti tako tudi v komunizmu nekaj resnice, to plat resnice, ki smo jo označili, tako lokavo prikazujejo, da zakrijejo, kadar je to potrebno, tiste mrzke in nečloveške zablode, ki jih ima komunizem v sebi. Tako prevarajo dostikrat tudi nenavadno poštene ljudi in jih tako razvnamejo, da postanejo še sami apostoli komunizma, ki zavajajo zlasti mladino, za take prevare bolj dovzetno, v komunistične zmote. Poleg tega klicarji komunizma umno v svojo korist izrabljajo nasprotja, ki so med različnimi narodi, nesoglasja in prepire glede na razne oblike vladavin (režima), a tudi tisto zmedo, ki se širi na znanstvenem polju, kjer celo o božjem imenu vlada molk; zato se razlaga komunizem tudi na univerzi in skuša svoje nauke utrditi tudi z dokazi lažne znanosti« (15).

»Da se laglje umeje, kako je komunistom uspelo, da je sprejelo njegove zmote toliko delavcev brez presoje, je treba še pomniti, da je te delavske množice za komunizem pripravil že gospodarski liberalizem, ki jih je s svojimi nauki in metodami privedel v versko in нравno zanemarjenost. Delo je tako razporejal, da niso mogli izpolnjevati ob nedeljah in praznikih verskih dolžnosti; ni skrbel za to, da bi se zgradile ob tovarnah cerkve in duhovnikom olajšalo dušnopastirsko delo; dà, ne le da ni zabranjeval ustanov laicizma, jih je marveč še sam pospeševal. To so torej žalostni sadovi zmot, ki so jih Naši predniki in ki smo jih Mi sami ponovno napovedovali! Zakaj se torej čudimo, da se delavske množice, odtujene krščanstvu, prepajajo s komunizmom, dà, v komunizem potapljujejo!« (16)

»Vzrok, da se komunistične zmote tako hitro širijo in se kakor skrivši razlezajo v vse dežele male in velike, kulturne in nekulturne, tudi v najbolj oddaljene kraje, je tudi tista silna in neslišana propaganda, kakršne morda še ni bilo, kar svet pomni. Ta propaganda izhaja iz enega središča, a se na spreten način prilagoja razmeram posameznih narodov, deluje s silnimi finančnimi sredstvi, z brezštevilnimi organizacijami, s pogostnimi mednarodnimi kongresi, z množnimi in izurjenimi pomožnimi četami; s časopisi, letaki, kinematografi, teatri, radijem, prodira po šolah in univerzah počasi v vse ljudske sloje, tudi med izobražene, ne da bi se zavedali, kako jim komunistične zmote bolj in bolj zastrupljajo glave in srca.« (17)

Še druga močna pomoč prihaja komunizmu brez dvoma od velikega dela svetovnega nekatoliškega časopisja, ki o komunizmu po dogovoru molči. Pravimo: po dogovoru, drugače si namreč skoraj ni mogoče razložiti, zakaj so ti listi, ki so sicer tako hlastežni tudi po malenkostnih dnevnikih novicah, tako molčali o strašnih grozotah, ki so jih komunisti počenjali v Rusiji, v Mehiki, po velikem delu Španije, zakaj tako malo pišejo o tako silni svetovni organizaciji, kakršna je moskovski komunizem. Vsem je znano, da so vzroki tega molka najprej politični oziri, ki, pravijo, da ta molk zahtevajo, ki se pa nikakor ne zde oziri resnične politične modrosti, potem pa nič manj vplivi raznih tajnih sil, ki se že dolgo bore proti krščanski uredbi držav« (18).

Sadovi komunizma.

Nato papež opisuje strašne sadove komunizma v Rusiji in Mehiki (19), kakor tudi njegove grozote na Španskem (20). »Nikar trditi, pravi papež, da bi bile te okrutnosti tiste vrste, kakor se po neki nujnosti dogajajo ob vseh prevratih, posamezni izbruhi razjarjenih ljudi. Nikakor ne! To so marveč naravne posledice komunističnih nauk, ki ne poznajo nobenih brzd. Neke brzde, neke vezi so potrebne ljudem, poedincem in družbi, zato so tudi barbarski narodi priznavali naravni zakon, zapisan od Boga vsakemu človeku v dušo. Stari narodi, katerim je bilo izpolnjevanje tega zakona kakor nekak svet običaj, so se dvignili do veličine, ki še sedaj očaruje, bolj kakor je prav, nekatere površne raziskovalce človeške zgodovine. Če se pa iztrga iz duš celo božja ideja, tedaj ljudje nujno podivjajo in posirove« (21). »In vprav to je kar se zdaj godi pred našimi očmi. Prvič, odkar ljudje pomnijo, gledamo skrbno započet in dobro premišljen upor proti vsemu, »kar se imenuje Bog« (2 Tes 2, 4). Zakaj komunizem nasprotuje po svoji naravi vsaki religiji, ki jo ima za »uspavajoč opij za proletarce«, češ da nje nauki in zapovedi kažejo na večno življenje po smrti in tako odvrčajo ljudi od nebes, ki jih morajo doseči na zemlji« (22).

»Toda ni mogoče naravnega zakona in njegovega početnika Boga brez kazni zaničevati, zato komunizem ni mogel in tudi nikdar ne bo mogel doseči svojih namenov, niti ne na gospodarskem polju. Ne zanikujemo, da je komunistično prizadevanje v Rusiji nemalo pomoglo zdriniti ljudi in njih ustanove iz tiste stoletne trpnosti in otrplosti, in da je z vsemi mogočimi sredstvi in na vse, tudi neprave načine doseglo neke uspehe za izboljšanje zemeljskega življenja; toda vemo, tudi od zanesljivih prič prav iz zadnjega časa, da komunisti dejansko niti v teh rečeh niso dosegli, kar so vse obetali. Poleg tega pa je komunizem s kruto in teroristično vlado naložil brezštevilnim državljanom suženjski jarem. Opomniti je, da je tudi v gospodarstvu potrebna neka morala, ki se mora po njej v vesti ravnati, kdor prevzame v njem kako upravno mesto, a te komunizem, ki je izšel iz materializma, ne more dati. Zato mu ne preostaja nič drugega kakor tisti strašni zločinski terorizem, kakršnega ga sedaj vidimo v Rusiji, kjer se stari tovariši v zarotah in bojih med seboj koljejo, toda ta zločinski terorizem ne bo mogel preprečiti socialnega razkroja, kakor bo mogel še manj popraviti razkroj nravi« (23). Papež pa naglašja, da noče kar počez obsoditi sovjetske Rusije, saj ve, da mnogi ječe pod trdim jarmom, ki so jim ga nasilno naložili ljudje, ki so jim povečini tuje prave koristi Rusije, mnoge druge pa so prevarali goljufivi upi. Papež obtožuje sistem, njegove početke, pobornike in podpornike, ki se jim je Rusija zdela napripravnješa država za komunistične poskuse (24).

Katoliški nauk.

Proti komunističnim zmotam postavlja papež nauk naravnega razuma in božjega razodetja, to je nauk katoliške Cerkve o človeški družbi (25); temeljni nauk o Bogu (26), nauk o človeku in naravnih človeških pravicah (27), o zakonu in družini (28), o družbi (29—30). »Družba, pravi, je po Stvarnikovi volji naravna pomoč, da more človek doseči svoj cilj; ni človek zaradi družbe, ampak družba zaradi človeka. Seveda tega ni umeti v zmislu liberalnega individualizma. Liberalizem hoče, naj država služi zgolj poedincem in njih tudi neupravičenim zahtevam; pravi zmisel pa je, naj bi bila dana po organski zvezi z družbo in državo vsem možnost, da z vzajemnim delovanjem ostvarjajo svojo pravo pozemeljsko srečo; potem, da jim družba omogoči razvoj tistih naravnih individualnih in socialnih sposobnosti, ki njih tvorbe presegajo časovne koristi posameznika in jih tudi posamezniki vsak zase uresničiti ne morejo, ki marveč odsvitajo v družbi božjo popolnost. A tudi to služi končno človeku, ki se po teh prilikah božje popolnosti dviga k Stvarniku in mu daje hvalo in čast. Le človek ima namreč um in nravno svobodno voljo, ne družba« (29)... Vse naravne dobrine morajo torej služiti človeku in se po človeku nanašati na Stvarnika (30).

Vodilna načela za gospodarsko-družabni red, pravi papež, so razložena v okrožnici »Rerum novarum« in »Quadragesimo anno« (31). V tej okrožnici je bilo tudi rečeno, da ne bo rešil sodobnega sveta iz bednega stanja, v katero ga je pahnil breznravni liberalizem, ne razredni boj in terorizem, ne avtokratična zloraba politične oblasti, temveč le socialna pravičnost in krščanska ljubezen. Ustvariti bo treba korporacije, ki bodo morale sodelovati za skupno blaginjo, naloga politične oblasti je tudi zlasti ta, da bo to vzajemno sodelovanje vseh po svojih močeh pospeševala (32). Katoliški nauk o državi in o razmerju državljanov do države je razložil Leon XIII. v svojih okrožnicah, zlasti v okrožnici o krščanski državi »Immortale Dei«. V državi je oblast, ki ni odvisna od človeške samovolje, a ta oblast mora spoštovati človekove naravne pravice, le po krivični uzurpaciji si more država lastiti vse pravice (33).

Tako katoliški nauk skladno družni dolžnosti in pravice, avtoriteto in svobodo, dostojanstvo posameznikov z dostojanstvom države, skrb za časne in za večne dobrine. »Cerkev ni nikoli podala kakega izdelanega tehničnega načrta za gospodarsko-socialno delo, ker ni to njena naloga, podala pa je poglobljene obrise in smernice, ki jih je kajpada mogoče uporabiti na razne načine, primerne časom, krajem in narodom, ki pa vendar kažejo varno pot, po kateri morejo države priti v kulturnejšo in srečnejšo dobo« (34).

Papež pravi, da že odlični državniki, tudi iz nekrščanskih dežel, priznavajo modre nauke papeških socialnih okrožnic. »Le tisti, ki so zaslepljeni po strasteh in sovraštvu, zapirajo oči resnici in jo trdovratno pobijajo« (35).

Potem papež (kakor smo že v uvodu omenili) zavrača očitke, da bi se Cerkev sama ne bila ravnala po teh načelih (36—38).

Pomoč in pomočki proti komunizmu.

Katoliška Cerkev s svojim socialnim naukom, pravi papež dalje, more edina prinesti človeštvu rešenje nasproti komunizmu. A treba je nje nauk v dejanju izvesti (39—40).

Poglavitni pomoček je, kakor vedno v burnih časih cerkvene zgodovine, obnova krščanskega življenja (41). Vesela znamenja te obnove se kažejo vsepovsod (42). Vendar bo treba še mnogo mnogo dela. »Tudi po katoliških deželah je le preveč takih, ki so katoličani samo po imenu; le preveč drugih, ki sicer izpovedajo vero in tudi bolj ali manj verno izpolnjujejo, kar je najbolj potrebno, a jim ni mar, da bi krščansko vero globlje doumeli, da bi si skušali pridobiti globoko notranje prepričanje, in še manj, da bi se v njih z vnanjim videzom skladala notranja lepota prave in čiste vesti, ki motri in vrši vse dolžnosti pod božjim vidikom« (43). Zlasti je treba poudarjati dva Gospodova nauka, ki sta posebno važna za današnji položaj človeštva: odpoved in ljubezen. »Blagor ubogim v duhu«, to so bile prve Gospodove besede na gori (Mt 5, 3). In ta nauk je potreben zlasti v današnji materialistični dobi, ki je tako hlastejna po posvetnih dobrinah in ugodjih. Vsi kristjani, bogati in ubogi, morajo imeti pogled vedno uprt v nebesa in pomniti, da »nimamo tukaj stalnega mesta, marveč iščemo prihodnjega« (44—45).

Potem pa krščanska ljubezen! »tista ljubezen, ki je potrpljiva in dobrotljiva« (1 Kor 13, 4), ki se ogiblje vse bahavosti in vsakega videza ponižujočega pokroviteljstva, tista ljubezen, ki je že v početkih krščanstva pridobila za Kristusa najbolj uboge med ubogimi, sužnje... Čim bolj bodo delavci in ubogi sami na sebi izkusili pravo krščansko dejavno ljubezen, tem bolj bodo opustili predsodke, da bi bila namreč Cerkev izgubila svojo moč in da bi bila s tistimi, ki izkoriščajo njih delo« (46). »Toda če gledamo na eni strani neizmerno množico ubogih, ki so zaradi raznih od njih neodvisnih vzrokov v skrajni bedi, na drugi strani pa toliko drugih, ki se brez mere zabavajo in trošijo ogromne vsote za popolnoma nepotrebne reči, ne moremo, da ne bi z boleščjo izpovedali, da mnogi niti ne izpolnjujejo zares zapovedi pravičnosti, niti zares ne razumejo, kaj zahteva krščanska ljubezen v vsakdanjem življenju... (47). »Vrniti se je treba k bolj skromnemu življenju, odpovedati se zabavam, ki jih v takem obilju a ne brez greha ponuja svet, in pozabiti nase iz ljubezni do bližnjega. Ta »nova zapoved«, kakor jo je imenoval Jezus (Jan 13, 34), ima v sebi neko prerajajočo moč; nje zvesto izpolnjevanje bo dalo srcem notranji mir in bo dejavno pomaglo v težavah, ki stiskajo svet« (48).

»A ljubezen ne bo nikdar prava ljubezen, če ne bo upoštevala pravičnosti... Ljubezen, ki ne daje delavcu plače, do katere ima strogo pravico, ni ljubezen, ampak prazna beseda... Nikakor ne gre, da bi delavec moral sprejemati kot miloščino, kar mu pristoji po pravici, tudi se ni mogoče z malo miloščino izbežiti dolžnosti pravičnosti... Delavci so glede teh dolžnosti, ki jih imajo drugi do njih, zaradi svoje časti po pravici zelo občutljivi« (49).

Seveda nosijo tudi krščanski gospodarji in podjetniki težko »dediščino zmot krivičnega gospodarskega sistema, ki je vršil svoj pogubni vpliv toliko rodov«, zato je njih naloga zelo težka, vendar se morajo zavedati svojih dolžnosti. »Žalostno je, a resnično, da je ravnanje nekaterih katoličanov nemalo vzrok, da se je delavstvo tako odtujilo krščanstvu. Niso namreč hoteli prav razumeti, da krščanska ljubezen zahteva tudi priznanje nekaterih pravic, ki delavcem gredo, in ki je Cerkev odkrito in zadostno izjavila, da jih jim je treba priznati... Ali ni žalostno, da so nekateri lastninsko pravico, ki jo je Cerkev priznala, v to zlorabili, da so goljufali delavce za njih plače in socialne pravice?« (50)

»Poleg tako zvane menjalne pravičnosti je še socialna pravičnost, ki tudi nalaga dolžnosti, katerim se ne morejo odtegniti ne gospodarji in delavci. Socialni pravičnosti svojsko je, da zahteva od posameznikov, kar je potrebno za občo blaginjo. Kakor pa pri živem organizmu ni za celoto zadostno poskrbljeno, če se ne da posameznim udom kar potrebujejo, da morejo vršiti svoja posebna opravila, tako tudi v družbi ni mogoče poskrbeti za občo blaginjo, če se ne daje posameznim članom, to je, ljudem, ki jim je svojsko dostojanstvo oseb, vse tisto, brez česar ne morejo vršiti vsak svoje socialne naloge« (51). »Socialni pravičnosti pa ne bo zadoščeno, če delavci nimajo zagotovljene zadostne plače, da bi mogli primerno preživiti sebe in svojo družino; če se jim ne omogoči, da si pridobe vsaj skromno imetje in se tako prepreči tisti čir splošnega uboštva, ki se vsebolj širi; če se ne poskrbi zanje z javnim ali zasebnim zavarovanjem za starost, bolezen in brezposelnost« (52). »Če pa posamezniki ne morejo izpolnjevati zapovedi pravičnosti glede plač, kar se vedno pogosteje dogaja, razen če se vsi med seboj pogovore in ustanove združbe, ki z njimi preprečijo delavskim pravicam tako pogubno konkurenco, tedaj je dolžnost gospodarjev in delodajalcev, da goje in pospešujejo takšne potrebne ustanove, ki jim omogočujejo redno izpolnjevanje dolžnosti pravičnosti. A tudi delavci naj imajo pred očmi dolžnosti ljubezni in pravičnosti in naj bodo prepričani, da bo na ta način brez dvoma tudi zanje bolje poskrbljeno« (53).

Zopet se vrača papež k misli, da se vzajemno sodelovanje ljubezni in pravičnosti v gospodarskem in socialnem življenju ne bo moglo prav uveljaviti brez sodobnih korporacij, osnovanih na krščanskih načelih (54).

Za vse to pa je potreben socialni študij: treba je resno preučevati socialne probleme v »luči cerkvenega nauka« in »nauke ter navodila Cerkve pod vodstvom od Boga v Cerkvi ustanovljene avtoritete čim bolj širiti.« »Ako je bilo delo nekaterih katoličanov na gospodarskem in socialnem polju manj hvale vredno, je bil dostikrat vzrok ta, da niso zadosti preučili papeških nauk. Vsi, kateregakoli položaja v družbi, se morajo, primerno svoji izobrazbi, vedno bolj baviti s socialnim študijem; tudi med delavce je treba širiti socialni nauk katoliške Cerkve...« (56)

»Veliko pomoč za to obnovo krščanskih nprav more dati katoliški tisk, ki naj najprej z raznoterim zanimivim čtivom ljudi privabi, jim potem vedno bolj pojasnuje socialni nauk Cerkve, odkriva natančno in obširno nakane nasprotnikov, podaja proti njim orožje, ki se je drugod najbolj izkazalo; predlaga, kako bi bilo mogoče preprečiti slepilno agitacijo komunistov, ki so z njo privabili že mnogo ljudi tudi dobre vere« (56).

Nova taktika komunistov.

Ob tej priliki papež opozarja na to, da se je komunizem izpočetka predstavljal tak, kakršen v resnici je, namreč skrajno zločest. »Ko pa je spoznal, da se mu ljudje odtujujejo, je izpremenil taktiko in se prizadeva množice pridobiti z raznovrstnimi prevarami in skriva svoje resnične namene za ideje, ki so same na sebi prave in lepe. Tako na primer, ko so voditelji komunizma opazili, da vse hrepeni po miru, so se začeli delati za najbolj vnete zagovornike splošnega svetovnega miru, obenem pa hujskajo množice na razredni boj, ki je kriv toliko prelite krvi, in ker čutijo, da mir ni zagotovljen, se silno oborožujejo. Prav tako snujejo organizacije in periodične liste pod različnimi imeni, ki nič ne spominjajo na komunizem

in imajo samo ta namen, da širijo z njimi komunistične zmote med ljudi, med katere bi jih na drugi način ne mogli širiti. Da, skušajo se vtihotapiti celo v katoliške in verske organizacije. Tu in tam ne da bi kaj popustili od svojih nauk, katoličane vabijo na sodelovanje, časih na humanitarnem, časih na karitativnem polju in predlagajo časih stvari, ki so v popolnem skladu s krščanskim mišljenjem in nauki Cerkve. Drugod celo hinavsko zatrjujejo, da bo komunizem v krajih, ki so bolj globoko verni ali na višji stopnji kulture, nastopal na milejše načine, da bo pustil vsem svobodo verovati v Boga ali kakorkoli misliti o verskih rečeh. So celo nekateri, ki mislijo, ker je boljševidem zadnji čas nekoliko izpremenil zakone, da bo komunizem sploh opustil boj proti Božu« (57).

Papež opominja škofo, naj svare vernike, da se bodo varovali teh zank. »Komunizem je v svojem bistvu zločest, zato prav v nobeni reči ne bo z njim sodeloval, komur je mar krščanske kulture. Če bi se dali nekateri v zmoto zavesti in bi v svojem kraju komunizmu pomagali, da bi se utrdil, jih bo za to zmoto prve zadela kazen in čim starejša in višja je v tistih deželah, ki bi vanje prodrli komunizem, krščanska kultura, tem huje bo v njih divjala jeza brezbožnikov« (58).

Naposled priporoča papež med poglavitnimi pomočki zoper komunizem molitev in pokoro. Brez »svete vojske« molitve in pokore, pravi, komunizma ne bo mogoče premagati (59).

Kdo naj pomaga pri socialni akciji Cerkve zoper komunizem?

V prvi vrsti seveda duhovniki (60). Papež ponavlja za Leonom XIII., naj gredo duhovniki med delavce, zlasti, pravi, med uboge delavce, ki so najbolj v nevarnosti, da jih zajame komunizem (61). Mnogo se je, posebno po okrožnici »Rerum novarum«, že storilo, zamislile tudi nove sodobne metode dela, ki so hvale vredne, če so združene s previdnostjo in modrostjo, vendar je vse to v primeri s časovnimi potrebami še premalo. Za splošnim pastirskim delom je to delo najpotrebnejše, kako pridobiti delavske množice za Kristusa in Cerkev ter očuvati temelje vere in krščanske kulture (62). Delovati morajo duhovniki predvsem z zgledom, s ponižnim, skromnim in nesebičnim življenjem (63).

Z duhovniki mora sodelovati Katoliška akcija, ki je tudi »socialen apostolat«. Za to je pa potrebna in nujna socialna izobrazba, ki naj jo dajejo krožki, socialni tečaji, predavanja in drugi takšni pomočki (64). Borci Katoliške akcije bodo med svojimi, delavci med delavci, najboljši apostoli, da jih obvarujejo prevar komunizma (65). Poleg tega pa mora delovati Katoliška akcija tudi s predavanji in tiskom, da razširi po smernicah papeških okrožnic osnovana načela krščanskega družabnega reda (66).

Kot pomožna četa morajo pomagati Katoliški akciji vse druge verske organizacije, zakaj ta naloga je dandanes zares življenjskega pomena (67).

V zmislu okrožnice »Quadragesimo anno« vabi papež na to delo tudi vse stanovske organizacije (68). Ako v današnjih razmerah ponekod države same s posebnimi zakoni (ki pa morajo čuvati zasebno svobodo in iniciativo) snujejo takšne ustanove, mora vendar Katoliška akcija tudi v teh razmerah po svoje sodelovati, v tem namreč, da proučuje socialna vprašanja v luči krščanskih resnic in skuša prepojit te ustanove s krščanskim duhom (69).

Še posebej se obrača papež na vse katoliške delavce, da bi pomagali pri tem delu, kako pridobiti zopet delavske množice za Boga (70).

Vsem pa zopet priporoča slogo. Vsako neslogo med katoličani porabijo nasprotniki, da s hujskanjem nasprotja še bolj zaostre in katoličane ene zoper druge naščuvajo. Tisti, ki tega nočejo umeti in ki povečujejo zdrahe med katoličani, si nalagajo strašno odgovornost pred Bogom in Cerkvijo (71).

V ta boj zoper »moči teme« kliče papež končno vse kristjane, ki še verujejo v Boga (72). A tudi krščanske države naj bi se spomnile svoje dolžnosti in naj bi po svoje pomagale pri tem delu. (73). Preprečevale naj bi ateistično komunistično propagando, saj brez božje avtoritete tudi človeška avtoriteta ne bo imela nobene moči (74). Skrbe naj, da bodo delavci, zlasti družinski očetje, imeli delo in zaslužek, zato naj poskrbe, da bodo bogati sloji prevzeli nase tista bremena, ki so za občo blaginjo potrebna, saj sicer ne grozi nevarnost le državi, temveč tudi njim samim (75). Uprava naj bo modra in trezna, za zgled vsem državljanom. Zlasti v tej težki gospodarski krizi morajo imeti tisti, ki razpolagajo z velikanskim premoženjem, pridobljenim s trdom in delom toliko državljanov, le občo blaginjo pred očmi. Uradniki naj izpolnjujejo svoje dolžnosti po vesti. V mednarodnih gospodarskih odnosih naj se preprečijo tiste umetne ovire, ki so le posledica nezaupanja in sovraštva, saj so vsi narodi ena božja družina (76). Obenem pa naj države puste Cerkvi svobodo, da bo mogla svobodno vršiti svoje poslanstvo, če hočejo, da se odvrne strašna nevarnost. Po pravici kličejo dandanes povsod duhovne sile na pomoč, ker brez njih ni rešitve. A med vsemi duhovnimi silami je brez dvoma največja katoliška Cerkev (77). Kjer vera in Cerkev ni v čisljih, tam se pospešuje materializem, a prav iz materializma izvira komunizem (78). Zato svobodo Cerkvi! (79).

Na koncu se obrača papež še na tiste, ki jih je komunizem že zastrupil ali so v nevarnosti, da jih bo. Prosi jih, da bi slušali njegov glas. Boga pa prosi, da bi jih razsvetlil in odvrnil od njih grozečo pogubo (80).

Ta okrožnica žarko osvetljuje svetovni položaj. Komunizem je svetovna nevarnost za krščanstvo, krščansko kulturo in človeško družbo sploh. Papež, ki gleda s Petrove skale po vesoljnem svetu, ne bi tako nujno opominjal vseh in klical na odpor proti komunizmu in na obnovitveno krščansko socialno delo, ako ne bi videl, kako se valovi komunizma vale dalje in dalje, širje in širje, kako butajo ob temelje religije in npravnosti, družabnega in gospodarskega reda in groze pokopati vse, kar sta ustvarila zdravi naravni um in od Boga razodeto krščanstvo npravno lepega, kulturno velikega in zares človečanskega. Največ upanja proti tej nevarnosti daje papežu Katoliška akcija. Le-ta bo največ zmogla pri delu za »npravno in materialno odrešenje« delavstva, kakor se izraža v velikonočni okrožnici mehikanskim škofom. Glasno poudarja papež v tej okrožnici (kakor zopet v velikonočni) socialno pravičnost, ki je nje območje širše kakor območje menjalne pravičnosti, ki namreč v imenu socialne blaginje more zahtevati za delavstvo, česar stroga menjalna pravičnost ne zahteva. Prav tako pa naglašata tudi krščansko ljubezen, ki je tudi največja socialna sila, če je res prava ljubezen.

Naj bi papeževa beseda pretresla vse, ki še niso prav doumeli »znamenaj našega časa«!

A. U.

Dodatki iz apostolske poslanice mehikanskim škofom »Nos es muy conocida« (na velikonočno nedeljo 28. marca 1937).

Tudi v tej poslanici poudarja papež pomen krščanskega socialnega dela: »Nasproti pogostim očitkom, da Cerkvi ni mar socialno vprašanje ali da je nezmožna rešiti ga, treba vedno naglašati, da more samo nauk in delo Cerkve, ki je z njo božji Ustanovitelj, prinesiti pomoč v težkih stiskah človeštva.«

Krščansko socialno delo meri kajpada v prvi vrsti na duhovno rešenje, vendar tudi ne zanemarja »materialnega odrešenja«. Saj je tudi Kristus pomagal ljudstvu tudi v časnih potrebah in »dostikrat ni mogoče priti do duš drugače kakor s pomočjo v telesni in gospodarski bedi«.

Materialna pomoč, pravi papež, mora biti zlasti v tem, da »se bo uveljavljala v prid delavstva ne le menjalna pravičnost, temveč tudi socialna pravičnost z ukrepi, ki morejo izboljšati položaj delavcev«. S to socialno pravičnostjo je treba meriti taka težka socialna vprašanja, kakor so: agrarno vprašanje, omejitev veleposestev, zboljšanje življenjskih pogojev delavcev in njih družin. Seveda, pravi papež, mora bistvo nravnih in prvotnih pravic n. pr. lastninske pravice ostati, toda pomniti je, da »obča blaginja zahteva časih omejitev takih pravic in da je treba dandanes pogosteje kakor v preteklosti zateči se k socialni pravičnosti in uporabiti nje načela«.

Pri vsem tem socialnem delu se papež zopet zanaša posebno na Katoliško akcijo. Nje skrb se mora obračati na industrijske in poljske delavce, na izseljence, na dijaštvo; posebno tudi to, zakaj dijaki bodo imeli kdaj važna mesta v družbi in v javnem življenju, zato je zanje potrebna poleg verske in nravne vzgoje še posebna umska vzgoja, oprta na krščansko filozofijo. Katoliška akcija je pa tudi za nje borce same »najboljša šola kreposti in neomadeževanosti, najboljša vežbalnica krščanskega poguma«, ki jih obenem usposablja za delo med tovariši.

Zelo zanimivo je v tej okrožnici še vprašanje dejavnega odpora proti brezbožnim komunističnim nakanam držav. »Prava blaginja človeške družbe, pravi papež, sloni predvsem na večnem, neizpremenljivem evangeljskem nauku in na zvesto vršeni krščanski nravnosti. Zato bi bilo zelo pogršeno, ako bi Katoliško akcijo, ki je vzgojevateljica vesti in nravnosti, zapostavljali za kako drugo kakršnokoli vnanjo organizacijo, tudi če bi šlo za obrambo verskih in državljskih svoboščin. Resnično je kajpada, da potrebuje krščansko življenje, če naj se prav razvija, tudi vnanjih, čutnih sredstev. Tudi Cerkev, ki je družba ljudi, potrebuje glede na nravne zahteve življenja in razvoja neko svobodo delovanja, kakor imajo tudi verniki pravico, da jim država omogočuje življenje po zahtevah vesti. Zato je naravno, če se katoliškim državljanom kratijo najprvotnejše verske in državljske svoboščine, da se jim le-ti ne odpovedo kar kratko in malo. Vendar bo borba tudi za te pravice bolj ali manj primerna, bolj ali manj odločna, kakršne so pač razmere. Vi (mehikanski škofje) ste že ponovno opozarjali vernike, da je Cerkev za red in mir in da obsoja vsak krivični upor ali silo proti ustanovljeni oblasti. Vendar so nekateri izmed vas tudi dejali, če se oblast dviga proti pravici in resnici, tako da ruši sama temelje avtoritete, da ne vidijo, kako bi mogli tedaj obsojati državljskane, ki bi se združili, da z dovoljenimi in primernimi sredstvi branijo sebe in narod zoper nje, ki zlorablja javno oblast narodu v

počubo. Rešitev tega vprašanja je odvisna od razmer, moramo pa opomniti na nekatera splošna načela, ki jih je treba vedno imeti na umu. Ta načela so: 1. ta borba mora biti le sredstvo, torej le odnosen ne pa zadnji ali absolutni cilj; 2. da morajo biti dejanja kot sredstva dovoljena, nikdar ne sama na sebi ali notranje zla; 3. da se smejo ta sredstva, če naj bodo v skladju s smotrom, rabiti le toliko, kolikor služijo, da se celotno ali deloma doseže cilj, in pa tako, da se ne povzroči skupnosti še večja škoda, kakor je tista, ki se namerava popraviti; 4. da raba takih sredstev ter državljskih in političnih pravic v polni izmeri tudi za vprašanja, ki so zgolj materialna in tehnična, pa nasilna obramba, nikakor ne pristoji duhovščini in Katoliški akciji, dasi jima pristoji naloga, izobraževati in vzgajati katoličane za pravo rabo pravic in za njih obrambo z vsemi zakonitimi sredstvi po zahtevah obče blaginje; 5. duhovščina in Katoliška akcija, ki sta po svojem poslanstvu miru in ljubezni poklicana, družiti vse ljudi »z vezjo miru« (Ef 4, 3), morata delati za blaginjo naroda zlasti s tem, da gojita edinstvo med državljani in med razredi in sodelujeta pri vseh socialnih podjetjih, ki niso v nasprotju z dogmo in krščansko moralno.

Potem opominja papež katoličane, naj bi gledali na vse življenje z nadnaravnega vidika. Tako duševno razpoloženje katoličanov nikakor ne ovira, da izpolnjujejo svoje državljanske in socialne dolžnosti, nasprotno, to naravno izpolnjevanje vključuje in mu daje neko vzvišeno plemenitost. Katoličan, ki je tako vzgojen, ne bo n. pr. opustil volitev, če gre za blaginjo domovine in Cerkve, ne bo vstopal v organizacije, ki so v nasprotju z navodili cerkvene avtoritete, ali v skupine, ki si med seboj nasprotujejo, povzročajo zmedo in cepijo moči.

A. U.

KONGRES ZA KATOLIŠKO SREDNJO ŠOLO V LUXEMBURGU 1936.

1. V času, ko se toliko govori in piše o nezadostnosti sedanje srednje šole, bo morda zanimivo čitati poročilo o mednarodnem kongresu kat. srednješolskih profesorjev in pedagogov, ki so se lanske počitnice zbrali od 27. julija do 1. avgusta v Luxemburgu, da študirajo eno najtežjih, pa tudi najbolj zanimivih vprašanj: Kako vzgajati srednješolca, da bo sredi sodobnega sveta živel iz vere. Zanimivi tema je privabil zastopnike 28 narodnosti, ki se jih je bilo obenem z domačini udeležilo kongresa okoli 400.

Luxemburg sam na sebi je zelo prijetno mesto za prirejanje internacionalnih zborovanj, saj leži sredi zapadnoevropskih držav, katerih člani so srečni, če morejo najti vsaj nekje še nevtralna tla, da se posvetijo znanosti, ne da bi jim neprestano ob boku rožljala sablja in na ušesa zvenele samo besede sovraštva do drugih narodov. Za kat. kongres je tudi v Luxemburgu prav primerno, saj je majhna deželica skoraj popolnoma katoliška in to ne samo na tihem, ampak tudi javno.

Kongrese za katoliško srednjo šolo prireja zasebni centralni odbor, ki mu predseduje škof Beaussart iz Pariza. Ta odbor je priredil že dva taka kongresa, prvega l. 1930 v Haagu in drugega l. 1933 v Bruxellesu, kjer so razpravljali o delovni metodi v srednji šoli s posebnim pogledom na katolicizem.

2. Prvi dan kongresa je bil posvečen problemu religiozne osebnosti, o kateri je govoril voditelj belgijske vseučiliške mladine prof. J. Leclercq. Biti kristjan, je dejal, se pravi biti osebno povezan s Kristusom, biti s Kristusom po njegovi Cerkvi. Verska vzgoja mora zato

odkriti oziroma povzročiti to osebno povezanost s Kristusom in Cerkvijo in v neki dobi postaviti dijaka pred odločilno vprašanje: ali hočeš stopiti v prepričani osebni odnos do Kristusa.

Ravno tako mora verska vzgoja ločiti človekovo religiozno usmerjenost od drugih koristolovskih in včasih tako nejasnih smeri, ter jo odločno združevati z odpovedovanjem samemu sebi.

Danes človek, posebno tisti, ki je v veri vzgojen in je ne zna ceniti, želi tudi to izrabljati trgovsko: doseči čim večji uspeh s čim manjšim naporom. Zato seveda ni pravega hrepenenja po duhovnih vrednotah in je mnogo udajanja verskemu formalizmu: iskanju mehaničnih sredstev za zveličanje brez življenja po duhu vere.

Prva naloga verske vzgoje naj bi zato bila, da zbudi pozornost za ta vprašanja in razloži, da je mogoče govoriti o vernosti le tedaj, ko človek s celo svojo osebnostjo hoče biti veren. Vzgojitelj naj zatem tudi resnično privede dijaka do te odločitve.

Prorektor Kat. instituta v Parizu msgr. de la Serre je nato skušal pojasniti razmerje med kat. vero in sodobnim življenjem. Sodobno življenje veri ni naklonjeno. Še vedno so močni ostanki pozitivizma, ki odklanjajo idealizem. Moderni človek še vedno ni naklonjen čudežem. Mnogo smisla ima za to, kar je konkretno, prijemljivo, zato pa mnogo manj za duhovno. Pomanjkanje smisla za filozofijo sploh, obrat od metafizike k tehniki pomeni slab predpogoj za vero in nadnaravnost pri tej generaciji. Slabo vplivajo nadalje na sodobno mladino gojitev le telesne moči, rekordov, pretirane samostojnosti itd. Odločno se mladina ločuje od starih in jih odklanja kot tradicijo, nasprotno pa jo vabi revolucija s svojo mistiko.

Po predavateljevem mnenju bi bilo mogoče rešiti mladino, če jo od skrajnega individualizma kot tudi kolektivismu privedemo do lepe sinteze posameznika in družbe, države in Cerkve, narave in milosti. Katolicizem seveda ne sme žrtvovati nobene dogme in nobene moralne zapovedi, ker so prav v Kristusu in Cerkvi razmerja najlepše urejena.

3. Ker se vedno znova še pojavlja problem razmerja med vero in znanostjo, so prireditelji temu vprašanju posvetili drugi dan kongresa. Načelno je o tem razmerju govoril jezuit Dupré la Tour iz Beyrutha. Časi, ko so govorili o upravičenosti samo znanosti ali samo vere so minuli. Danes se splošno priznava, da imata vsaka svoje področje, ker imata različen objekt študija, znanost (eksaktna) fenomenalni svet, religija pa bistvo stvari v razmerju do Stvarnika. Vendar pa ta ločitev ne sme iti predaleč, ker dejansko tudi znanost pomeni iskanje resnice, katere polnost je v Bogu. Omejenost stvari dokazuje neomejenost prvega bitja. Kat. znanstvenik naj to stran znanosti zelo poudarja. Z ljubeznijo do znanosti in s solidarnostjo z znanstveniki more kat. znanstvenik, če je močna religiozna osebnost, mnogo storiti za njihovo bogousmerjenost.

Posebne težave v razmerju med vero in znanostjo more povzročati napačna razlaga posebno sv. pisma Stare zaveze. Zato je posvetil p. Lambert, prof. na univerzi v Louvainu temu vprašanju sledeče zanimive ugotovitve pod naslovom: verska resnica v bibliji.

Ako nočemo nasprotij med profano zgodovino človeštva, ki se nam vsak dan bolj odkriva, in med zgodovino, kot nam jo hrani sv. pismo, je v slednjem treba iskati in poudarjati predvsem versko resnico. Ko ugotavljamo to resnico, pa ne smemo pozabiti, da se je Bog človeštvu razodeval postopoma, da je Stara zaveza popolnoma razumljiva šele po Novi, da so izrazi za te resnice tudi izrazi časa in kraja, v katerem so

bile zapisane in da končnega kriterija za te resnice ni v sv. pismu samem kot hočejo protestanti, ampak bistveno v živem učiteljstvu Cerkve. Resnično v sv. pismu je tisto in tako, kar Cerkev kot tako uči in razlaga. Na ta način bo mogoče odstraniti težave.

Kot dopolnilo Lambertovega predavanja je predlagal univ. prof. C o p p e n s v temperamentnem govoru, naj tudi učbeniki obravnavajo zgodbe SZ tako, da bodo dijaki iz njih zaslutili sicer zgodovino Izraelcev, toda s v e t o zgodovino. Zato naj bi bil večji poudarek na verski resnici, posebno na razvoju mesijanske misli in lepega monoteizma. Naj pride do veljave »dinamizem sv. Duha« kot se kaže v SZ.

4. Naslednji dan so bile misli kongresistov osredotočene ob živem vprašanju, v k a k e m r a z m e r j u s o s i t e n d e n c e s o d o b n e m l a d i n e in nove vzgojne formule, ki jih prinaša naš čas. Predsednik italijanske fantovske KA Luigi Gedda je skušal zajeti študenta, kako nanj vpliva sodobnost. Zelo vpliva na današnjega študenta moderno komfortno življenje, ki ga oprostí mnogih nazorov in napravi komodnega. Dalje prodira vanj na vse načine sodobna r e k l a m a , ki more zelo slabo delovati na predčasno ali napačno prebujenje čutnosti. Moderna mladina je zelo senzualistična. Važen činitelj, ki ga med sodobnimi vplivi ne smemo prezreti, je h i t r i t e m p o vsega življenja, ki sicer olajša stik človeka s človekom, napravi življenje trgovsko praktično, toda povzroča mnogo patoloških obolenj in je izrazito nasproten notranjemu življenju. In res je sodobna mladina v zunanostih zelo živa in napredna, duhovno in po volji pa zelo slabotna. Značilno za to stanje je tudi č t i v o , po katerem študent danes sega: plitki romani, posebno policijski in humoristični. Značilno je nadalje navdušenje za kino in za telesnost, velika a b u l i j a , ki vodi do pogostejšega uživanja mamil.

Seveda pa ima sodobnost tudi nekaj dobrih strani, ki se jih da zelo izkoristiti tudi za vzgojo in duhovnost. Vse življenje mladega človeka je v znamenju tehnike, stroja, toda prav to ga vodi do štedenja z energijo, do zavesti smotrnega življenja, podrejenosti avtoriteti, do čuta solidarnosti. Tudi za zdravo krščansko socialno vzgojo je to koristno. Hitri tempo naših dni toliko bolj razgali ozkost in omejenost materije in vzbuja željo po neomejenem, po nadsvetnem...

Profesorju Bouchetu se zdijo nove vzgojne formule (skavtizem, šport, mladinske organizacije itd.) zelo primerne za sodobno mladino. Nekateri teh načinov so že »pokrístjanjeni«, nekateri pa so še versko indiferentni. Treba jih je znati prav porabljeti. Nič nasilja, nič apriorističnega vzgajanja! Sodobno mladino je treba spoštovati, pogledati, kaj je večnostnega v njenih težnjah in priznati, da je mogoče tudi táko vzgajati k svetosti, samo po pravih potih.

Navdušeno poroča o načinih skavtske vzgoje in o uspehih, ki jih je že dosegla pri mladini. Enako tudi druga mladinska gibanja. Kar pa še ni krščanskega, pa ima mladina rada, ji odgovarja, je treba še »krstiti«, da tako tudi to do Kristusa vodi. Prva pa je: vzgojitelj mora m l a d i n o r a z u m e t i , da ne bo delal nerodnosti, ali ji pa naravnost škodoval.

Vzporedno je predavala o vplivu sodobnosti na d e k l i š k o m l a d i n o ravnateljica H a p s iz Bruxellesa. Njeno predavanje je bilo temeljito, posebno v psihološkem razumevanju sodobnih teženj ženske mladine.

Prva zapoved je: v sedANJI ženi je treba rešiti njeno ženskost v najlepšem pomenu besede. Toda ta ima mnogo sovražnikov. Knjiga danes silno kvari dekleta. Romani vodijo do verske indiferece in do nemorale.

Še mnogo bolj pa to velja o kinu, ki dejansko sedanjega človeka popolnoma razosebi, depersonalizira. Kar vidi na platnu, to hoče biti sam. Seveda bi se ta moč filma mogla tudi dobro izrabiti.

Posebno opozarja ga. Haps na veliki prepad, ki je med sedanjimi dekleti in njihovimi starši. Ker v družini deklice ne najde razumevanja zase, gre v družbo, fantovsko in tam postane še bolj fantovsko kot fantje. Izgubi sramežljivost, ponižnost, sploh ženskost in pohujšuje v tem še moške. Tu bo treba reformirati družine, ki morajo dekletom pustiti tudi nekaj samostojnosti, da ne bodo bežale iz njih. Nova družina — nova družba! Nevaren je tudi tako zvani naturizem, ki bi lahko značil lepo ljubezen do narave in naravnosti, pa more voditi tudi v poganstvo oboževanje telesa, v katerem deklice kaj lahko pozabi na svoj »chic« v pravih mejah. Tudi sodobno deklice hoče skupnosti in se rada pridruži skupnim gibanjem, tudi uboga rada kljub vsej svoji emancipaciji, če je le tisti, ki jo vodi, res vreden imena avtoritete. To tendenco so dobro izrabila tako zvana katoliška stanovska gibanja mladine (Jac, Jic, Joc, Juc), ki so storila mnogo dobrega. Je seveda tudi v teh gibanjih nevarnost »Mädchen in Uniform«. Vendar, če bosta religija in kultura v pravem razmerju, bo to, kar ima najlepšega ženska narava, mogoče obvarovati in razviti.

K temu bodo pomagala nova gibanja za dekleta, o katerih je mladeniško navdušeno poročala ravnateljica Georget iz Pariza. Kot je v šoli zmagalo načelo individualne vzgoje in aktivne metode, tako mora tudi pri kršč. pripravi na življenje. Dosedanje verske organizacije se temu še niso mnogo prilagodile, zato ne vlečejo. Pač pa zelo skavtizem, ki s svojo tehniko in mistiko lepo vodi v življenje. Enako tudi prej omenjena stanovska gibanja, ki zato osvajajo, rastejo in vplivajo vedno bolj.

5. Zadnji delovni dan kongresa je bil namenjen razpravam o veroučiteljevi osebnosti. Univ. prof. M. Legaut iz Rennes — laik je poudarjal, da ravno verouk ne sme poznati povprečnosti. Tam je posebno mogoče izrabiti celotno osebnost učiteljevo; po njej dijak sodi vero in Cerkev. Zato mora biti pravi poklic.

Veroučitelj naj bi pokazal intimno zvezo vere z individualnim in socialnim človeškim življenjem. Poznati mora človeško življenje, notranje pa biti tako globok, da lahko hrani še druge. Bodi optimist glede človeške narave, ki je vedno zmožna tudi mnogo dobrega. Če naj druge vodi, je prav, če je sam junaško rešil probleme svojega življenja in se preko človeškega usmeril k Bogu, za kar mu je dala vera luč in moč.

Četudi nihče ne bo vedel za njegovo bol, bo ta dajala njegovim besedam posebni poudarek in vpliv.

Veroučitelj se mora zelo zanimati za sodobna socialna vprašanja in znati odkrivati v vsem dogajanju nevidni prst božje previdnosti. Da bo njegov socialni nauk živ in vpliven, bo seveda osebno moral biti prost mamonišičnega balasta. Kdor se je v tem smislu pripravil na svoje delo, bo mogel biti pravi duhovni oče mnogih otrok naših dni.

Jezuit Mersch iz Namurja v Belgiji je priporočal, naj veroučitelj svoje delo pojmuje zelo kot poslanstvo od Boga in naj se vprašuje, kdo ga je poslal, h komu, po kaj in kdaj. Ob vsakem teh vprašanju se mu rodi polno misli, ki jih mora upoštevati pri svojem delu. V vsem pa mora biti zelo širok in sodoben.

6. Centralni odbor za kongres je imel dobro idejo, da ob teoriji o zdravem kat. pripravljanju srednješolcev za življenje že tudi pokaže, kakšni

so uspehi dobre oz. slabe vzgoje pri tej mladini. Zato so bili naprošeni zastopniki različnih narodov, da poročajo o **univerzitetnih razmerah v svoji domovini s posebnim ozirom na kat. nauk in versko življenje**. In res so se med glavnimi predavanji vrstila mestoma zelo zanimiva in važna poročila o versko moralnem položaju vseučiliške mladine v Angliji, Franciji, Jugoslaviji, Poljski, Holandski, Luxemburgu, Švici, Kanadi, Irski, Belgiji, misijonskih deželah, Argentini, Čehoslovaški in dr. Iz teh poročil je bilo mogoče razbrati v glavnem tri skupine držav. Nekatere kot Poljska, Kanada, Irska imajo primeroma dobro srednjo šolo, ker je pač katolicizem zelo močan in javno vpliven. Zato je tam tudi univ. mladino v večini globoko verna in versko aktivna. Drugod, kjer je zelo razvito zasebno šolstvo kot v Belgiji, Franciji, ima sicer kat. srednja šola dobre posledice, vendar se na univerzi zelo začitijo slabe posledice verske prenasičenosti v internatih. Akademiki v verskem oziru predemnogokrat odpovedo. Treba bo reforme zasebnih šol v verskovzgojnem oziru. Tretja vrsta držav kot Jugoslavija, Čehoslovaška, Holandska bolehajo zaradi državne, v verskem oziru zelo pomanjkljive srednje šole, kar se kaže v veliki verski indiferenci univ. mladine. Potrebna je reforma srednje šole ali vsaj toliko večja aktivnost v drugih smereh, ki morejo zlu odpomoči. Omeniti pa je treba še posebej države s katoliško manjšino kot so Anglija, Švica in dr., kjer se kat. svetovni nazor zaradi omejevanja mnogo bolj okrepi in rodi tudi na univerzi lepe sadove.

7. Ta kongres je za veroučitelje imel še eno važno pridobitev. »K a t e h e t s k i c e n t r u m« na univerzi, ki je ustanovljen za temeljito in sistematično študiranje katehetskih vprašanj in posebno metod verouka na osnovni in srednji šoli, je ob tej priliki pokazal rezultate svojega dela. Pri tem »centrumu« sodeluje kakih 40 strokovnjakov iz raznih dežel. Ob priliki luxemburškega kongresa so priredili veliko razstavo katehetskih knjig in učil iz raznih držav.* P. Ranwez SJ je imel tudi predavanje, v katerem je skušal na podlagi omenjenih del razbrati glavne črte veroučnih metod in vzgojnih ciljev, ki jih hočejo veroučitelji doseči pri svojih dijakih v posameznih državah. Zanimivo je, da je mogoče opaziti glede obojnega precejšno razliko v posameznih državah, vendar pa se sedaj kaže povsod neka tendenca, napraviti verski pouk v šoli čimbolj živ in življenjski, čimbolj navdušiti dijaka za Kristusovo osebnost in ga v liturgiji čimbolj prikleniti na Cerkev. V ta namen se povsod tudi reformirajo učbeniki.

8. Kongres je svoj namen vsestransko dosegel. Kongresisti so se vračali sicer utrujeni, ali vidno zadovoljni. Saj pa njegova tema ni bila nikakor pust in prazen, ampak nasprotno kar najbolj aktualen. Zanimivo in važno je, da je bil duh kongresa in predavanj zelo mladinski, tudi v slovenskem pomenu besede, saj je kar najmočnejše poudaril vse tiste zahteve, ki jih je pri nas prineslo in uveljavljalo mladinsko gibanje. Zopet nov dokaz, da je to gibanje prav hotelo in da bo za sodobno mladino toliko boljše poskrbljeno, čimbolj se vzgaja v njej primernem mladem duhu pod vodstvom Kristusove Cerkve.

Dr. V. Fajdiga.

* Opomniti je treba, da na razstavi ni bila zastopana nobena slovanska država. Tudi v svetovnem pregledu teološke literature, ki ga sestavlja ista univerza, baje niso navajana dela slovanskih teologov. Pravijo, da nimajo sodelavcev. Katehetska društva slovanskih držav, posebno pa slovanski jezuitski teologi, ki študirajo v Louvainu, bi mogli to bolečo vrzel izpolniti.

KRITIKA JUGOSLOVANSKEGA KONKORDATA.

Literatura: članki v Glasniku, službenem organu srbske pravoslavne patriarhije, in sicer »Saopštenje o radu svetog arhi-jerskog sabora«, ki je bil sklican 24. nov. 1936 (št. 30/31 za l. 1936 z dne 19. decembra 1936, str. 687); O ko konkordata (št. 32/33 za l. 1936 z dne 7. jan. 1937, str. 744—757; pod tem naslovom je priobčenih 21 poročil iz tuzemskega in inozemskega časopisja ter trije članki: »Rerum orientalium«, »Crkva i Država«, »Papski nuncije«); »Povodom konkordata« (v isti številki str. 741—744); O ko konkordata (št. 1/2 za l. 1937 z dne 15. febr., str. 1/2); iz »Branica« (decembra 1936) ponatisnjen članek dr. Ivana Ribarja Konkordat (ista štev. str. 10 do 13), Sergije Troicki »Neuspela zaštita konkordata« (št. 3/4 za l. 1937 z dne 15. marca, str. 66—74), »Oštar protest protiv konkordata« (ista štev. str. 107), »Nekoliko objašnjenja o konkordatu« (št. 5/6 za l. 1937 z dne 12. aprila, str. 149—150, v opombi na str. 149 beremo, da je članek prevod nepodpisane slovenske brošure, ki se je pojavila v Sloveniji), »Jedan smušen letak« (ista štev. str. 156—157), »Narodna skupština i senat o konkordatu« (ista štev. str. 163—169); časopisna poročila o konkordatu (ista štev. str. 185/7). — »Primedbe i prigovori na projekat Konkordata između naše države i Vatikana, parafiranog 25. VII. 1935 god.; brošuro, katere avtor ni označen, je natisnila »Patriaršiska štamparija« v Sremskih Karlovcih l. 1936; priložena je bila kot »dodatak« št. 32/33 Glasnika za l. 1936. »Projekat jugoslavenskog konkordata i važeći konkordati. Prilog: Tekst projekta jugoslavenskog konkordata l. 1937. Avtor in kraj izdavanja nista omenjena. Brošura je bila priložena št. 1/2 Glasnika za l. 1937. Dr. Mihailo Ilić, Pred konkordatom (Biblioteka politika i društvo 1) 1937. O ko konkordata (Samouprava z dne 30. januarja 1937; odgovor na ta članek je v Glasniku št. 1/2 za l. 1937, str. 1/2). Cemović, Konkordat između Sv. stolice i Kraljevine Jugoslavije; isti Opet o konkordatu. Odgovor organu Kraljevske vlade »Samoupravi«. Dr. Novak, Tragična trilogija hrvatskog glagolizma (Javnost 9. in 27. februarja 1937). Dr. Al. Odar, Srbska pravoslavna cerkev o jugoslovanskem konkordatu (Bogoslovni Vestnik 1937, 71 do 88), isti, Ugovori proti jugoslovanskemu konkordatu (Bogoslovni Vestnik 1937, 137—170). Časopisni članki so registrirani v zgoraj navedenih številkah Glasnika, dalje v Arhivu za pravne i društvene nauke l. 1937, XXVII god., drugo kolo, str. 206/7 in v Franjevački Vijesnik 1937, št. 4/5, str. 167. Izšlo je tudi mnogo tiskanih in litografiranih letakov, ki jih pa ne omenjam.

1. Jugoslovanski konkordat je bil podpisan 25. julija 1935 v Rimu. Tekst je postal javnosti deloma znan v decembru l. 1936, ko ga je državna vlada predložila narodnemu predstavništvu. Konkordat moremo razdeliti v naslednje oddelke: 1. občene norme (čl. 1, 14, 15, 35, 37, 38); 2. cerkvene province (čl. 2), 3. hierarhija, kler in redovništvo (čl. 3, 4, 6, 7, 8, 10, 12, 13, 24, 25, 29, 30, 31); 4. imovinske zadeve (čl. 16—23); 5. šolstvo in vzgoja (čl. 26, 27, 28, 34); 6. molitve za vladarja (čl. 5); 7. narodne manjšine (čl. 11);

8. zakon (čl. 32); 9. Katoliška akcija (čl. 33); 10. diplomatska zveza s sv. stolico (čl. 9).

Konkordati zadenejo navadno ob svojem nastanku na najbolj različne ugovore in nasprotovanja. Iz naše zgodovine je znan v tem oziru avstrijski konkordat iz l. 1855. Danes je kar zanimivo prebirati očitke, ki so jih nagromadili proti njemu liberalni in protestantski krogi. Od konkordatov po svetovni vojni sta pretrpela največ napadov morda bavarski in romunski konkordat. Pri bavarskem konkordatu so bili največji kamen spotike člani o šolstvu. Pri sklepanju romunskega konkordata je propadlo najmanj pet načrtov. Težave so mu delali zlasti pravoslavni krogi. Podpisan je bil ta konkordat 10. maja 1927, ratificiran pa šele 7. julija 1929.

Tudi pri našem konkordatu je bilo že vnaprej pričakovati ugovore in nasprotovanje. V resnici se je pojavilo izredno veliko ugovorov, s katerimi se bavijo zgoraj omenjeni članki. Od teh ugovorov so nekateri naperjeni proti konkordatu sploh, drugi pa proti konkordatu, kakršen je. Srbska pravoslavna cerkev se n. pr. ni postavila proti konkordatu kot takemu, pač pa predloženemu konkordatu očita: 1. da so nekateri njegovi člani nevarni suverenosti države; 2. da več členov ni v skladu z državno ustavo in temeljno državno zakonodajo sploh; 3. da več členov podira enakopravnost med verami; 4. da nekateri člani nalagajo državi velike materialne obveznosti na korist katoliške cerkve; 5. da je od vseh konkordatov po vojni za državo najslabši; iz drugih konkordatov da je izbral tiste določbe, ki dajejo katoliški cerkvi največje pravice, tem določbam je dodal še druge, ki jih v ostalih konkordatih ni, določbe pa, ki so v drugih konkordatih za državo ugodne, je opustil ali spremenil v škodo državi. Konkordat je skratka tak, da bi z njim država postala podrejen organ Vatikana. Naš konkordat je izgubil značaj dvostranske pogodbe in postal diktat rimske kurije nad našo državo. Srbska pravoslavna cerkev ima zato sveto dolžnost, varovati sebe in državo pred takim konkordatom.

Do podobnih rezultatov je prišla tudi ostala kritika, ki je konkordatu nasprotna. Na prvi videz je ta kritika našega konkordata naravnost porazna. Toda v resnici stvar ni takšna. Kritiki, ki smo jih navedli, prvič ne morejo razumeti, da se katoliška cerkev ne more sporazumeti z državo, ako ji ta ne prizna pravic, ki jih cerkev smatra za osnovne; drugič so prezrli razvoj v povojnem konkordatskem pravu; tretjič pa dokazi, kolikor jih ugovori navajajo, nikakor ne dokazujejo tega, kar ugovori hočejo. O večini ugovor velja zato gratis assentur, gratis negatur. Mnogi ugovori vsebujejo očitne tendencioznosti in le preveč kažejo sovražno razpoloženje proti katoliški cerkvi.

Podrobno se proti posameznim členom v konkordatu tu ne moremo baviti, omenim naj le nekatere stvari o posameznih skupinah ugovorov; naštetih pa so vsi ugovori v Bogoslovnem Vestniku 1937, 71—88; 137—170.

2. Prva skupina ugovorov nastopa proti konkordatu kot takemu. Pripadniki legalne teorije o naravi konkordata, ki torej smatrajo konkordat le za notranji državni zakon, ne morejo razumeti, čemu bi bilo treba izdati državni zakon o katoliški cerkvi v taki nenavadni obliki slovesne meddržavne pogodbe, kot jo predstavlja konkordat. Če so bili izdani pri nas državni zakoni o srbski pravoslavni cerkvi, o evangeljskih cerkvah, o židovski in muslikanski verski zajednici v običajni obliki, zakaj ne bi take oblike uporabili tudi pri zakonu o katoliški cerkvi? Verska enakopravnost je žaljena, ako se dela izjema katoliški cerkvi. Vprašanje, čemu konkordat, muči tudi mnoge katoličane. Kardinal Faulhaber je moral pred nekaj me-

seci braniti nemški konkordat v münchenski katedrali tako proti nasprotnikom katolicizma kot proti nekaterim katoličanom, čeprav je imel težko nalogo zagovarjati pomembnost in koristnost konkordata v dneh, ko država brezobzirno gazi osnovne konkordatske člene.

Na te ugovore je odgovoriti dvoje. Prvič, da katoliška cerkev, ki se zaveda, da je po božjem pravu suverena družba, ne more priznati, da bi država s svojim zakonom urejala njene zadeve ali zadeve, ki se tičejo nje. Enostransko državno poseganje mora pač cerkev včasih pasivno prenašati, toda razmere ostanejo neurejene in pravega soglasja med cerkvijo in državo ni. Drugič je treba odgovoriti, da konkordat po katoliškem naziranju ni nujen potreben, pač pa je koristen in dejansko potreben način ureditve mešanih zadev. Koristen je za cerkev, ker pride z njim vsaj delno do pravic, ki jih ji areligiozne in versko indiferentne države nočejo priznati. Pomembnosti in praktičnosti poedine določbe v konkordatu pa seveda ne gre pretiravati. Konkordat je pomemben tudi za državo. V naši državi je n. pr. po državni statistiki katoličanov nad 37 odstotkov vsega prebivalstva. O drugih veroizpovedi imamo že državne zakone; treba pa je urediti tudi zadeve katoliške cerkve. Z enostranskim državnim zakonom se to ne da urediti. Najbolj enostaven način je pač dogovor s cerkvijo, kar je ravno konkordat, ki bo tudi pred inozemskim svetom pričal, da je v državi urejeno razmerje do katoličanov, kar spada, kot je znano med najtežje zadeve.

3. Preidimo k posameznim skupinam ugovorov proti določbam našega konkordata. Na prvem mestu smo omenili, da očitajo nekaterim določbam, da naravnost ogražajo suverenost naše države. Za takšne se smatrajo v »Glasniku«, službenem organu srb. prav. cerkve oni člani konkordata, ki sprejemajo kanonsko pravo ali se sklicujejo nanj. Tako določa čl. 14 konkordata, da priznava država pravno osebnost onim cerkvenim ustanovam, »ki po kanonskem pravu uživajo tako osebnost«. V čl. 16, odst. 3 je določba, da se upravlja imovina izpraznjenih beneficijev »po določbah kanonskega prava«. Po čl. 16, odst. 4 ostanejo imovina in ustanove v lasti katoliške cerkve, čeprav prebivalstvo preide v drugo vero. Po čl. 24 se urejajo duhovska semenišča po določbah kanonskega prava, po čl. 25 pa teološke fakultete po konstituciji Pija XI. »Deus scientiarum Dominus«. Čl. 32 priznava učinke zakonom, sklenjenim po kanonskem zakonskem pravu. Končno določa čl. 37, odst. 1: »Vsa ostala vprašanja, ki se nanašajo na cerkvene osebe in stvari kot takšne, a niso omenjene v prejšnjih členih, se bodo urejala po veljavnem cerkvenem pravu.«

Da bi delna recepcija kanonskega prava, ki je v navedenih členih obsežena, ogražala državno suverenost, je trditev brez dokazov.

4. Druga vrsta ugovorov trdi, da mnogi konkordatski člani nasprotujejo državni ustavi in temeljni državni zakonodaji. V zvezi s temi ugovori so oni, ki trdijo, da konkordatski člani podirajo enakopravnost med verami. Vseh teh ugovorov v tem poročilu ne morem navajati, ker trdijo, da je od 38 členov, ki jih ima konkordat, vsaj 31 takšnih. Sploh moram pripomniti, da kritika od vseh konkordatskih členov le proti četrtemu, ki določa besedilo prisege, ki jo bodo opravljali novi škofje, ni imela kaj pripomniti. Ustavni členi, ki so baje s konkordatom pogaženi, so členi 11, 16 in 22. Prvi opisuje našo državo kot paritetno državo. Čl. 16 govori o šolski vzgoji in čl. 22 o možnosti razlastitve privatne imovine. Ustavni členi so široko formulirani in se zato dajo različno natezati. Prav tako je tudi izraz verska enakopravnost nejasen. Možno ga je umeti v pomenu

vsaki religiji njeno, ali pa v pomenu vsem religijam enako. Srbska pravoslavna cerkev hoče n. pr. dokazati, da je dobila katoliška cerkev s konkordatom privilegirano stališče. Sama ne zahteva, da bi se njen položaj popravil, pač pa ugovarja, da je uspelo katoliški cerkvi, nekatere zadeve ugodneje urediti, kakor so urejene za pravoslavno cerkev. Po čl. 8 zakona o srbski pravoslavni cerkvi odnosno po čl. 46 in 99 ustave iste cerkve n. pr. mora potrditi izvolitev patriarha in škofov kralj z ukazom. V čl. 3 konkordata pa se omenja le predhodna naznanitev škofovskega kandidata državni vladi, če iz kakšnega političnega razloga ne želi predlagane osebe za škofa. Srbska pravoslavna cerkev in tudi ostala kritika ugovarja, češ da je s tem porušena verska enakopravnost. Toda stvar je drugačna. Paritetna država, ki hoče kolikor toliko zadovoljivo urediti razmerje do konfesij, se mora postaviti na stališče: vsaki religiji njeno. Katoliška cerkev hoče biti za vsako ceno svobodna pri imenovanju svojih hierarhov; ako druge konfesije ne stojijo na tem stališču, je to njihova stvar. Prav podobno je s šolstvom in zakonom. Nekatere religije nimajo pravega interesa na tem, da izvojujejo v teh stvareh pravice. Katoliška cerkev nasprotno sodi, da so to bistvene zadeve, ki jih je treba pri dogovoru z državo rešiti. Verska enakopravnost se skratka zaradi drugačnih načelnih zahtevkov ne more meriti po enem kopitu.

5. Četrta vrsta ugovorov napada čl. 18, 20, 21, 22 in 29 konkordata, češ da pomenijo težko finančno obremenitev države. Člen 18 govori o finančni podpori, ki jo bo država dajala katoliški cerkvi; čl. 20 vrača cerkvi verski zaklad; čl. 21 vsebuje določbe o osvoboditvi od patronata in o odškodnini za to osvoboditev; čl. 22 odreja odškodnino za zemljišča, ki so bila cerkvi odvzeta z agrarno reformo; čl. 29 določa honoriranje duhovnikov po bolnišnicah in po podobnih socialnih ustanovah.

Te določbe ne prinašajo prav nobene prednosti za katoliško cerkev; zgrajene so na načelu enakopravnosti. Za državni budžet bi pomenile le malenkostno obremenitev, ako se bo podpora delila v skladu z načelom enakopravnosti tudi drugim veroizpovedim. Če država cerkvi vrne verski zaklad, ki obstaja iz imovine, ki je bila nekoč cerkvi odvzeta, ali se zaveže plačati odškodnino za razlaščena cerkvena zemljišča, s tem pač izpolni, kar ji nalaga pravičnost.

Od teh ugovorov je omembe vreden le prvi proti proti čl. 18 konkordata. V prvem odstavku tega člena je rečeno o višini podpore, ki jo bo država dajala cerkvi, da »ne sme biti sorazmerno manjša od podpore, ki jo (vlada) odobruje ostalim dopuščenim ali priznanim veroizpovedim v kraljevini. Na osnovi tega načela enakopravnosti in da se zadosti stvarno dokazanim potrebam katoliške cerkve, bo vlada dajala katoliški cerkvi letno podporo, ki ustreza številu njenih vernikov, sorazmerno, kakor to dela za vsako drugo veroizpoved«. Državna ustava določa v čl. 11, odst. 6, da se morajo izdatki, ki so v državnem proračunu določeni za verozakonske svrhe, deliti med posamezna usvojena in priznana veroizpovedanja sorazmerno s številom njih vernikov in z dejanski dokazano potrebo. Kritika očita konkordatskemu členu, da premeteno izigrava citirano ustavno določbo; namesto dveh kriterijev, ki sta v ustavi jasno izražena, namreč število vernikov in dejansko dokazana potreba, ki se morata conjunctim upoštevati, pa konkordat uvaja nov kriterij, namreč sorazmernost, dejansko potrebo pa opušča in jo omenja le kot namen, za katerega se podpora daje. Ta sprememba bo prinesla državi veliko finančno breme, ker prejema n. pr. starokatoliška cerkev sedaj devetkrat

večjo državno podporo, kot ji gre po številu vernikov. — Na očitek je treba odgovoriti, da se mora verska enakopravnost v državi, ki jo vsi ugovori tako močno naglašajo, kazati v prvi vrsti pri razdeljevanju državne podpore veram. Kriterij dejansko dokazane potrebe brez zveze s sorazmerno enakostjo se more težko zlorabiti, kot jasno kaže pravkar omenjeni zgled.

Verski zaklad, ki bi se po čl. 20 konkordata vrnil katoliški cerkvi, bi bil v prvi vrsti v korist ljubljanski škofiji, ker je Kranjski verski zaklad finančno najmočnejši. Zato je umevno, da se »slovenska« kritika konkordata predvsem v ta člen konkordata začenja.

6. Zadnja vrsta ugovorov proti našemu konkordatu primerja naš konkordat z drugimi konkordati in pri tem skuša dokazati, da so bile v naš konkordat sprejete iz drugih konkordatov le take določbe, ki so za državo neugodne; za državo ugodne določbe v drugih konkordatih pa niso bile sprejete oziroma so še poslabšane. Vrh tega se v našem konkordatu nahaja veliko določb, za cerkev ugodnih, ki jih v drugih konkordatih ni. Te ugovore prinašata zlasti zgoraj omenjena »Projekat jugoslovenskog konkordata i važeći konkordati« ter Iličev članek. S podrobno analizo teh ugovorov se bavi članek v Bogoslovnem Vestniku 1937, 137—170. Pri kritični primerjavi členov našega konkordata s členi v drugih konkordatih moramo upoštevati troje: prvič načela poveljnega konkordatskega prava vobče, drugič razvoj posameznega vprašanja v konkordatih po vojni in tretjič posebne prilike v naši državi in stališče naše države do konfesij sploh, ki je prišlo do izraza zlasti v verskih zakonih iz l. 1929 do 1931 in v sledečih verskih ustavah.

Glede načel konkordatskega prava po vojni bi opozoril na članek v »Času« 1933/34, 10—18. O razvoju posameznega vprašanja o konkordatih naj omenim vsaj en zgled. V čl. 4 srbskega konkordata iz l. 1914, ki je bil zadnji konkordat pred svetovno vojno, je bilo glede imenovanja belgrajskega nadškofa in skopljskega škofa določeno, da bo sv. stolica sporočila pred definitivnim imenovanjem ime kandidata kraljevski vladi »per conoscere se vi siano fatti o ragioni di ordine politico o civile in contrario« (da spozna, če obstoje kakšna nasprotna dejstva ali razlogi političnega ali civilnega reda). Ob taki formulaciji je ostalo več vprašanih nerešenih. Prvič, kaj spada pod pojem »razlogov političnega ali civilnega reda«; dalje, ali se ta predhodna naznanitev (praenotificatio officiosa) krije s političnim nihilom (znani italijanski »nulla osta preventivo«) ali z veto pravico ali s pravico, izključiti »personam minus gratam« (nezaželjeno osebo). V prvem konkordatu po svetovni vojni (l. 1922) so že odpadli civilni razlogi in ostali le še politični; tako je v vseh naslednjih konkordatih. V badenskem konkordatu iz l. 1933 (čl. 3, odst. 2) so politični razlogi omejeni že na »Bedenken allgemein-politischer, nicht aber parteipolitischer Art«. Izraz splošno politični razlogi je nato zašel v naslednje tri konkordate (čl. 14, odst. 2 nemškega, čl. 4, odst. 2 avstrijskega in čl. 3, odst. 3 jugoslovenskega konkordata). V dostavku k čl. 14, odst. 2 nemškega konkordata je določeno, da bo nemška vlada razloge proti predlaganemu kandidatu kar najhitreje sporočila sv. stolici. Ako pa v dvajsetih dneh ugovora ne bo predložila, ima sv. stolica pravico smatrati, da ugovora ni in zato razglasiti ime novega hierarha. Določbo tega dostavka je prevzel čl. 4, § 2, odst. 3 avstrijskega konkordata, samo rok je skrajšan na petnajst dni, in čl. 3, odst. 3 jugoslovenskega konkordata, kjer je rok podaljšan na trideset dni. Že v modus vivendi s Češkoslovaško iz l. 1928 (odst. 4, 3) je bilo določeno, da

se bodo zadevni dogovori držali v tajnosti. To določbo so sprejeli vsi naslednji konkordati. V debatah, ki so nastale v Italiji l. 1929 takoj po ratifikaciji italijanskega konkordata, so nekateri istovetili omenjeno »prae-notificatio officiosa«, ki jo je urejal čl. 19 italijanskega konkordata, z »nihil obstat praeventivum«. Odgovoril je sam papež Pij XI. v lastno-ročnem pismu na kardinala državnega tajnika Petra Gasparrija, z dne 30. maja 1929, kjer piše: »Pravijo, da je država obdržala »nihil obstat praeventivum« pri cerkvenih imenovanjih; konkordat ne uporablja, ne enkrat ne, tega izraza. V tako važnih in delikatnih stvareh se morajo tudi izrazi pazljivo in precizno uporabljati.« V odst. 2 določba k čl. 14 nemškega konkordata, ki govori o »prae-notificatio officiosa«, pa že beremo: »Ein staatliches Vetorecht soll nicht begründet werden«. V avstrijskem konkordatu je končno rešeno tudi vprašanje, koliko pravno moč ima ugovor, ki ga predloži državna vlada proti škofovskemu kandidatu iz splošno političnih razlogov. Dostavek k ustreznemu čl. 4, § 2 konkordata namreč določa, da bosta sv. stolica in zvezna vlada skušali rešiti primer sporazumno; »sollte dieser Versuch erfolglos bleiben, so ist der Heilige Stuhl in der Durchführung der Besetzung frei«.

To je razvojni stadij, ki ga je doseglo imenovanje cerkvenih hierarhov v konkordatih po vojni. Podoben razvoj kažejo tudi nekatere druge določbe v konkordatih (n. pr. določbe o zaščiti narodnih in jezikovnih manjšin, o Katoliški akciji). Kdor torej hoče člene našega konkordata primerjati s člani drugih konkordatov, mora na ta razvoj paziti.

Nekatere določbe v našem konkordatu so odmev cerkvenopolitične zakonodaje v naši državi; te tukaj ne moremo popisovati; očrtana je v Bogoslovnem Vestniku 1934, 49—61; 132—163; 278—292.

Ako tako kritično pregledamo naš konkordat, se pokaže, da ustreza načelom novejšega konkordatskega prava in njegovemu dosedanjemu razvoju. Država v njem ne daje več pravic nego jih dajejo države v drugih konkordatih; prav tako pa moramo priznati, da država ne omejuje cerkve, kot nekateri drugi konkordati. Cerkev prav tako ne daje v konkordatu naši državi kakšnih posebnih predpravil, daje pa ji v bistvu vse, kar je dala drugim državam.

Dr. A. Odar.

Ocene.

Franc Grivec, **Kristus v cerkvi**. 1936. Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani. 8°, 270 str.

Bogoslovna literatura o cerkvi je v zadnjih desetletjih izredno narastla (prim. pregled literature na str. 257—259). V dobi, ko »so vse človeške tradicije omajane«, se namreč »zbežano oko ozira po trdni skali, ki zbuja toliko večjo pozornost, kolikor večje so razvaline vse naokoli« (str. 7).

Slovenske knjige, ki bi podajala katoliški nauk o cerkvi, in ki bi bila napisana za laično inteligenco, smo doslej zelo pogrešali. To vrzel je sijajno izpolnila sedanja knjiga univerzitetnega profesorja prelata Grivca, enega najbolj zaslužnih prvoboriteljev za cerkveno edinstvo. Njegovo prvo, obširno delo o »Cerkvi« (Ljubljana 1924), ki je bilo od najvišje cerkvene avtoritete in od strokovne kritike izredno pohvalno sprejeto, je bilo določeno predvsem za bogoslovni študij. Sedanje pa je namenjeno v prvi vrsti svetnim izobražencem; v predgovoru tudi avtor

sam naglaša, da je nastalo v stalnem stiku z njimi (str. 51). Posebna odlika dela je v tem, da vedno upošteva vprašanja in ugovore, ki so za naše razmere posebno aktualni; tako bo n. pr. vsak z velikim zanimanjem čital dognanja o nastopu škofa Strossmayerja na vatikanskem cerkvenem zboru (str. 90).

V uvodu (7—12) pokaže avtor na veličino in pomen cerkve, v kateri »živi in deluje Kristus« (8). »Po vsem svetu se... vzporedno z versko zavestjo budi tudi cerkvena misel«. Od cerkve pričakujejo krščanski narodi rešitve najtežjih socialnih in kulturnih vprašanj (11).

Obravnavana snov je razdeljena na štiri dele: Božje kraljestvo (13 do 51); Na trdni skali (53—112); Kristus v cerkvi (113—235); Dejstvo cerkve (237—256).

V prvem delu nas pisatelj seznanja s pojmom božjega kraljestva. Ta pojem je sicer »mnogoličen in mnogoznačen«, nikakor pa ne »meglen in nedoločen, marveč poln bogate vsebine« (35); v njem je »ob kratkem obsežena zgodovina razodetja in odrešenja« (25).

Drugi del razpravlja o cerkvi kot pravni organizaciji. Opirajoč se na Matejev evangelij kot najstarejši zgodovinski vir dokazuje avtor, da je »Kristus ustanovil cerkev kot trdno organizirano versko družbo« (57). Slede — izmed važnega naj omenjamo le najvažnejše — izvajanja v notranji in zunanji organizaciji apostolske cerkve, naslednikih apostolov, važnosti apostolata, pomožnem apostolatu (katoliška akcija!), o duhu cerkvene oblasti, o prvenstvu sv. Petra in rimskega papeža, o nezmotnosti cerkve in rimskega papeža, o nezmotnosti in svetosti, o notranji upravičenosti cerkve, o pokorščini cerkvi.

Medtem ko je drugi del motril cerkev kot organizacijo, jo tretji del prikazuje kot organizem — mistično telo Kristusovo v smislu vodilne misli apostola Pavla. Izhajajoč od Pavlovega doživetja pri Damasku nas uvaja avtor postopoma v razumevanje pojmovanja cerkve kot skrivnostnega telesa, čigar glava je Kristus. V luči te mistične zveze s Kristusom je motreno vse krščansko življenje, predvsem zakramentalno, pa tudi liturgično i. dr. Naravnost klasična in nad vse aktualna so tu izvajanja o župnijskem občestvu, o cerkvi in osebnosti, o mističnem telesu in hierarhiji, o mističnem telesu in cerkvi. Globoki nauk o cerkvi kot mističnem telesu Kristusovem je podan v kolikor mogoče lahko razumljivi obliki. Priznati moramo avtorju, da nam je v tem osrednjem vprašanju svojega dela pokazal mnogo zelo važnih problemov v novi luči.

Četrty del motri cerkev kot dejstvo in podaja na kratko splošni nauk o cerkvi. Tu je govor o človeškem elementu, o kriterijih prave Kristusove cerkve in o dolžnostih vernikov do cerkve, o pokorščini, ljubezni ter sodelovanju z njo.

Delo je pisano v lepem, klenem jeziku. Kratki in jedrnaty stavki bistveno olajšujejo razumevanje težavnih problemov bravcu, ki ni bogoslovno naobražen. Naj bi delo prišlo v roke kolikor mogoče vsakega slovenskega izobraženca in naj bi tako po avtorjevi želji (str. 6) vsepovsod budilo ljubezen do matere cerkve!

V drugi izdaji bi želel, da bi bil dodan tudi stvarni register, ki bi uporabnost knjige še povečal zaradi hitrejše orientacije v posameznih aktualnih vprašanjih. Morda bi kazalo dodati še uvodno poglavje, ki bi podalo osnovna načela traktata de vera religione.

Oprema knjige, zunanja in notranja, zasluži vso pohvalo. Naj bi založnica v tej obliki in načelno tudi v tem obsegu nadaljevala z zbirko

versko-znanstvenih del za svetno inteligenco. Naj bi kmalu sledili priročniki za cerkveno pravo, cerkveno zgodovino, patrologijo, moralko, dogmatiko, biblične vede i dr.

V. Korošec.

R. Nahtigal, Starocerkvenoslovanske študije. Razprave Znanstvenega društva v Ljubljani, 15. Filološko-lingvistični odsek, 3. Natisnila Učiteljska tiskarna v Ljubljani. 1936. 77+(3) str.

V tej knjigi je univ. prof. dr. Rajko Nahtigal združil tri razprave iz območja stosl. jezikoslovja: prvi del študije o kijevskih listih stosl. prevoda misala (sakramentarija), obsegajoč novo razlago liturgičnih izrazov *vūsā dū* in *rovaniję*; študijo o izrazu *potipęga*, *podūbęga* in pod. »uxor dimissa« v stosl. spomenikih in študijo o besedi *dzeluto* v Klocovem glagolskem spomeniku, I, 140; na koncu je še nekaj dodatkov z literaturo, seznamek važnejših besed in dokaj obširen nemški povzetek, ki tu pa tam kako zadevo točneje podaja kakor razprava sama.

I. Študija o Kijevskih listih je načelno važna, ker prinaša novih dokazil za to, da je bilo v Panoniji in na Moravskem krščansko izrazje za cerkvene in liturgične osebe, predmete in dejanja že pred prihodom slovanskih apostolov v mnogočem uvedeno in utrjeno po misijonarjih salzburške nadškofije ter njej podrejenih škofij (pač tudi — vsaj posredno — po misijonarjih oglejskega patriarhata). Sveta brata Ciril in Metodij sta to izrazje sprejela in uporabila pri svojem cerkvenem knjižnem delu, kakor sta sprejela in uporabila z učenci tudi že vpeljane in udomačene obrazce (prim. o tem Grafenauerjevo knjigo Karolinška kateheza ter izvor brižinskih spomenikov in Čina nadū ispovędajaštīmų sę v RZD v Ljubljani, 13; Filološko-lingvistični odsek, 2, Ljubljana 1936).

Beseda *vūsōdū* »c o m m u n i o« se ponavlja v kijevskih listih 14 krat, desetkrat v naslovih (postcommunio), štirikrat v molitvah samih, enkrat še v pridevniški obliki; izraz se je ohranil enkrat tudi v hrvaških glagolskih dunajskih listih (*vūsuda*) poleg izraza po brašnici, ki ga pogosto rabijo poznejši hrvaški glagolski misali, enkrat pa — spačen — v Žitju sv. Metodija, v pismu papeža Hadrijana ne tükūmo vūsudany crkve, kar je A. Šahmatov pravilno razložil kot ne tükūmo vūsuda nū i crīkūve, kar je tudi prof. Grivec pravilno tako prevedel [izobčen] ne samo od obhajila, ampak tudi iz cerkve (Žitja Konstantina in Metodija, Cvetje, 8, str. 105). — Vsi ti spisi so ali na Moravskem nastali ali pa so s tam nastalim slovstvom v neposredni zvezi. Drugod tega izraza niso razumeli, ker so rabili druge nazive, kakor brašnica, komka, komkanjje (to na Balkanu), pričestjje i. dr. Nahtigal najprej z dobrimi razlogi zavrača dosedanje poskuse, razložiti besedo iz slovanskega jezikovnega zaklada, pred vsem Jagićevo razlago iz adv. *visōdu*, *visjōdu* »to, kar je povsod, vsem skupno, commune«, ki sta jo sprejela tudi Meillet (na str. 8., v. 9. od sp. popravi *c o m m u n i s* v *c o m m u n i o*!), in Diels, dočim sta o njeni pravilnosti dvomila V. Vondrák in N. v. Wijk; z Jagićem zavrača N. tudi Šahmatovega razlago, ki je mislil, da je *vūsōdū* sestavljen iz *vū* in *sōdū* (iudicium) in preveden po grški besedi *ἐκκρίσις*; saj ta beseda nikjer nima pomena *communio*. Ker besede torej ni mogoče razložiti iz domačega jezikovnega zaklada, ker je nadalje Moravska s Panonijo dobila krščanstvo od misijonarjev nemških škofij, se je N. ogledal po kaki staronemški enačici. In res jo je našel v stvn. besedi *wizzōd* (wizzōth); besedo je V o n d r á k v svoji knjigi Studie z oboru církevnėslovanského písemnictví (Praha, 1903 str. 54) napačno primerjal z briž. »sveta večera«

(I, 18), kar je popravil Grafenauer v ČJKZ (VIII, 115, op.). Stvn. **wizzôd** ima prvotno pomen »lex« (got. *witôþ*), potem »testamentum, sacramentum, eucharistia«. Dodal bi, da se je ohranila beseda v različnih oblikah: *wizzôd, wizzud, wizzuth, wizzid, wizzut, wizzetm. n. f.* Prvotni pomen »lex« se je ohranil ne le v gotščini, ampak tudi v stvn., tako v trierskem kapitularju Ludwiga Pobožnega iz l. 818 (prevod iz 10. stl.: Boretius, *Capitularia regum Francorum*, MG, LL. sectio II., t. I. No. 182, v. 24, 25; Steinmeyer, *Die kleineren ahd, Sprachdenkmäler*, Berlin, 1916 = St. XL, 305, v. 21; *thie theru selueru uuizzîdi leuen, theru er seluo leuit — qui eadem lege uiuant, qua ipse uiuit*. Str. 306, v. 30.: *then uuizzut — eam legem*). Temu pomenu odgovarjajo tudi adj. *wizzod-haft, wizzed-haht »legitimus«* (St. XL, 305, 12; *uuizzetathia sala — legitimam traditionem*; St. 307, 6: *cen iarun uuizzethallichen, i. e. wizzethaht-lichen — ad annos legitimos*). S tem prvim pomenom je v tesni zvezi drugi pomen »testimonium«, pričevanje, ki je viden še v izpeljankah *gi-wizz-scaf f. »testimonium, zeugnis«* (anglosaks. *giwitscipi n.*) ter *gi-wiznessi n. (-i f.)*, ki pomeni razen »testimonium« tudi že »testamentum«; tudi pomen *wizzôdbrôd n. »panis propositionis«* je morda še v zvezi s tem prvotnejšim pomenom. Šele iz pomena »testamentum« se je razvil, kakor vse kaže, pomen »eucharistia«, in to v najtesnejši zvezi z besedami, s katerimi je postavil Kristus zakrament presv. Rešnjega Telesa in Rešnje Krvi: *Hic est enim sanguis meus novi testamenti* (Mt 26, 28, skoraj enako Mk 14, 24), *Hic est calix novum testamentum in sanguine meo* (Lk 22, 20, skoraj enako 1. Kor 11, 25); tudi liturgične besede spreminjevanja pri sv. maši rabijo besedo *testamentum*: »*Hic est enim calix sanguinis mei, novum et aeternum testamentum, mysterium fidei...*« Ker so do 12. stoletja sprejemali evharistijo tudi verniki v obeh podobah, je bil prehod od pomena »testamentum« do »eucharistia« prav lahák. V tem pomenu »eucharistia« se je rabila beseda *wizzôd* dosledno v frankovskih in alemanskih izpovednih obrazcih 9. in 10. stoletja (v bavarskih besede le zaradi tega ni, ker se zakrament Gospodovega Telesa in Krvi v njih sploh ne omenja), tako v spovednih obrazcih iz Lorsch, Fuldae, Mainza, Pfalze, Reichenaue (St. XLVI, 28, XLVIII, 13, XLIX, 11, L, 11, LI, 17). Saksonska izpoved pa tega izraza ne pozna, ampak »*usas drohtinas likhamon endi is blod*« (našega Gospoda telo in njegovo kri, St. XLV, 21). Enako tudi poznejši južnonemški obrazci »*vere in spovedi*« izraza *wizzôd »eucharistia«* ne poznajo, ampak rabijo iste izraze kakor saksonska spoved: »*daz ih den heligen gotes lichenamen nie so dicche* (pogosto) *genam so ih solte* (benediktburska spoved II, St. LII, 38—39; skoraj dobesedno enako se glasi benediktburska III, St. LX, 66, drugače le: *nie so emzige [marljivo] nam; slično monakovska spoved, St. LVI, 11).*

Ob popolnem skladu pomena so glasovne neskladnosti prav majhne. N. čisto pravilno kaže na to, da je imel nemški i za bilabialnim w toliko velaren zven, da ga je slovansko uho moglo slišati kot temen polglasnik, saj je v gornji lužiški srbščini iz nem. *wi* preko *vy* nastal celo *wu*. Samoglasnik drugega zloga po Nahtigalu tudi ni imel popolnega enačka med slovanskimi glasniki, tako da je ob naslombi na slovanske besede (kakor *sôdû, sôsôdû »vas, posoda«, sôdû »iudicium«, vîsôdu, vîsôdê »povsod« i. pod.) zmagal nosni vokal ô. Mislim, da se je to zgodilo toliko lažje, ker vokal v drugem slogu ni mogel imeti preveč določnega zvena,*

saj nas v rokopisih ne srečuje samo ô, ki se je morda že nagibal na poznejši uo, ampak tudi u, i in v sestavah celo tudi e (vse troje v trierskem kapitulariju).

V zvezi z vŭsŏdŭ opozarja N. še na srbsko besedo zakon v pomenu »communio, pričestje«, kar ima N. povsem pravilno za besedni prevod stvn. wizzôd, stcsl. vŭsŏdŭ; saj pomen eucharistia se na slovanskih tleh ni mogel samostojno razviti iz »testamentum« kot pri Nemcih, ker stcsl. prevod sv. pisma v zgoraj navedenih Kristusovih besedah za grški $\delta\iota\alpha\theta\upsilon\acute{\nu}\chi\alpha\gamma$ (lat. testamentum, zaveza) ne pravi zakon, ampak zavêtŭ »obljuba, zaveza«. Nemški vpliv na panonskomoravsko krščansko terminologijo potrjuje še vrsta drugih izposojenk in besednih prevodov, izmed katerih navaja N. le nekaj manj znanih ali kakor koli spornih; tako »malŷena dŷva« (14) iz Žitja Konstantina sv. Cirila, pogl. 11., kjer tiči v prvem delu stvn. mahal »foedus nuptiarum« (nem. Gemahl), kar potrjuje še poljski malżonkowie, dočim ima češčina manželé (iz malžen-); tako češke vánoce, slovaške vianoce iz stvn. wihennahten, winahten, za kar imamo v rezijanščini venahiti (tudi v ziljščini wiŏnahtŷ), prim. kor. pernahiti iz bav. berchtennacht. Obširneje govori o dvojni obliki besede cerkev (cŷky, cŷrŷky); cŷky je treba zvezati s solunskim območjem stcsl. jezika Konstantinovega, cŷrŷky pa z moravsko-panonsko-slovenskim jezikovnim območjem. Tudi za besedo papeŷi ugotavlja nasproti novim poskusom zvezo s stvn. babes, tudi p v izrazu »nadŭ oplatŭmŷ« (v kijevskih listih »secreta«), s čimer primerja č. oplatek, razlaga s starobavarskim izgovorom (20).

Med besednimi prevodi se mudi N. dalje pri besedi zakonnikŭ« v kijevskih listih (v prefaciji: »čistinago Klimenta zakonŷnika i močŷenika«), za kar ima padovski tekst iz 6/7. stoletja »sacerdos«; N. primerja stvn. êwart »custos legis« v pomenu »duhovnik«. Glede freis. zaconnic (III, 18), bi opozoril na to, da na tem mestu, kakor sem pokazal v »Karolinski katehezi« z latinsko sporednico, zakonnik ne pomeni niti »fidelium« (Kopitar, Vondrák) niti sacerdotum (Miklišič), ampak confessorum, spoznavalcev« (Gl. n. d., str. 51, 54/5, stvn. sporedni tekst je na str. 126. op. 31a); isto pomeni tudi izraz »vernikom« (vuernicom) v Freis. I., 6, kar dokazuje že mesto, na katerem v spovednem uvodu stoji; prevajalčeva neokretnost je pač dokaz za veliko starost prvega brižinskega spomenika. V stvn. tekstih stoji na tistem mestu izraz bigihtari, bihtari, srvn. bihtaere, Bekenner, Beichtvater (benediktburska spoved 11/12 stl.: minemo herren .s. Benedicte unde allen gotis bihteren, n. m., St. LII, 5—6). Nahtigalova nemška sporednica êwart zato nikakor ne izgubi svoje vrednosti, saj kakor je duhovnik varih in služabnik boŷje postave (zakona), »ewart«, tako je spoznavalec pač izpovedovalec te postave, confessor legis Dei, bihtari dera gotis êwa.

2. Prav težavna je bila pot, po kateri je našel N. verjetno razlago za drug doslej nepojasnen izraz kijevskih listov (Ib, 10), za »Rovanije« (z veliko začetnico) v začetku molitve »nadŷ oplatŭmŷ« (secreta). Razlagali so jo doslej kot površnostno okrajšavo iz besede »darovanja« (Jagić, Vondrák); a izpustitev celega zloga v začetku prve besede v obredni molitvi duhovniškega misala je prav tako malo verjetna kakor prememba sklanjatvene pripone -ja v je. N. opozarja na sporedno mesto v kanonu (pesmi) na čast sv. Večeslavu (Vaclavu) v novgorodskem (sofijskem) mineju za

28. september: rovanije, kar se je v poznejšem prepisu premenilo v »darovanje«. Na obeh mestih pomeni beseda »dar, munus«. N. besedo s precejšnjo verjetnostjo izvaja kot izposojenko iz domnevne izpeljanke korena, ki se je ohranil v gotščini kot adv. arwjc gr. δωρεάν, stvn. arwûn, arawûn, arawingûn, arowingûn, »vergebens«. Gotski izraz arwjo ima kakor gr. δωρεάν pomen »zastonj, brez plače, brez vzroka«; s korenem arw- se družiti torej po vsej verjetnosti pomen »dar«, »darovati«. Ako se je rabil v stvn. iz tega korena z -an-i izpeljani samostalnik arwani, bi se iz njega beseda rovanija f. kijevskih listov brez težave razložila. Zadnjo besedo bo imelo pri presoji Nahtigalove domneve pač germansko besedoslovje.

II. Tudi potipêga, podubêga (potibêga, podupêga) »uxor dimissa« je, kakor se kaže, panonsko-moravskega izvora. N. izvaja te oblike iz dveh poglavitnih stsl. sinonimov potipêga (Glagolita Klozov, Miroslavovo, Nikolsko ev. i. dr.) in podubêga (Assem. ev., Cod. Marianus i. dr.). Stsl. podubêga, stčeš. podbyeha »relicta« »žena pro cizoložství propuštěna« (še živa češ. podbêha »uxor dimissa«, mor. isto »laxe Weibsperson«) se veže nedvomno s češ. glagolom podbêhnouti se (od živine, o dekletu zaničljivo) »obrejiti se« (podbêhlá »breja«), podbêhnouti pannu »violare«. Za potipêga (potibêga) so iskali že najrazličnejše razlage: »možu zoprna« (poti, ievr. patis, gr. πῶσις; in pêga »madež«) »omadeževana«, ali »od moža pobegla«, »potepuhinja« (poti in bég-) i. dr. A še isti razlagalci so čisto neodločno nihali od te do druge razlage (Miklošič, Brückner i. dr.). Na osnovi besede potepiga »poteplja, slaba ženska«, ki jo je rabil J. A. Glonar v prevodu Reymontovih »Kmetov« in je v Slov. goricah po Glonarjevem in Šlebingerjevem pričevanju živo v rabi, si je N. osnoval novo, verjetno razlago. Ker ima potepiga očitno starega sorodnika v Trubarjevem pridevniku tepigovi možje »Männer aus dem Pöbel«, gre tu morda res za staro besedo, ne za novejšo ljudsko tvorbo, kakršne so Hipolitovi izrazi popádiga, poprímiga (oboje: birič), ponúdiga »Schmarotzer« ali Gutmännovi deržiga »stiskavec« (deržiga ima že Jambrešič v pomenu Parcipromus, Geitzhals, Knicker, povedal dr. A. Breznik), mojster skaziga »Pfuscher« ponudiga »Schandhure« (prim. potepiga), popadiga »Scherg« (Breznik, RZDHV, III, 140). Podstava tep-, s katero je potepiga v vsakem primeru v zvezi, pomeni razen vagabundiranja tudi umazanost, telesno in moralno; N. navaja za to staro kajkavsko nevtepena »immaculata« (lit. ne pateptas) in še zdaj običajno vtepsti se »umazati se« (Jagić); dodal bi, da velja to tudi za slovenščino; gl. pri Pletersniku izraze otepsti se (3) juž. Štaj. (rabi se tudi na Kranjskem), otepati se (3), otepanje (3). Iz te podstave izvaja N. besedo potipêga tako, da skrčeno nedoločniško osnovo glagola tipê-ti po 2. razredu III. vrste (prim. cvítê-ti, bŭdê-ti, zvŭnê-ti) razširi »predaj s predlogom po-, na koncu pa s pripono -ga (prim. stru-ga, prim. o-strov iz o-srov, gr. ἄσφ-α, ποή): po-tipê-ga. Jezikovna zavest poznejših časov je nedoločniško pripono -ê- pritegnila k besedotvorni priponi -ga in je nenavadno pripono -êga zamenjala z bolj pogosto rabljeno -yga, -uga, -uha, -aha i. pod., oslavljeni samoglasnik pa iz glagolske osnove zopet obnovila: slov. potep-iga, malor. potipaha »feile Dirne, Landstreicherin« (s pripono -ovišče malor. potipovišče »feile Dirne, Metze, Trulle«); z drugimi podstavami:

sl. vlačuga, r. kolotyga »nadležen klatež«, r. brodjaga »potepuh«, r. potaskúha »vlačuga« i. dr. Nahtigalova razlaga je boljša ko dosedanji poskusi; za utrditev pa je treba še novih podatkov iz slovanskih narečij in jezikovnih spomenikov.

III. Četrta beseda, ki jo N. pojasnjuje, dzêluto (sc. posoždenie) stoji v Glag. Cloz., v istem oddelku homilije negrškega izvora I. 39—160, II. 1—23), kjer se rabi tudi beseda potipêga. Pomen ji je že Kopitar pravilno dojel »validam« (sc. dijudicationem), razložili pa je dosedaj še niso zadovoljivo (Miklošič kot dve besedi: dzêlu to, Kopitar kot grško ξηλωτός). N. pravi, da je beseda izpeljana z ojačevalno pripomočjo iz pridevnika dzêlû in dokazuje to z nekdanjo in sedanjo razširjenostjo prislova dzêlo in iz dzêl- izpeljanih pridevnikov (56); na drugi strani potrjuje to tudi pogosta uporaba ojačevalne pripome -utû, -utk-, utek- posebno v ruščini, poljščini in češčini, posamno tudi v slovenščini in hrvaščini (sl. nemškuta, hrv. slanatak »Kichererbse« na Hvaru). V dobi, ko je nastala omenjena homilija, je bila torej izpeljava iz prid. dzêl- in pripome -utû popolnoma mogoča in je verjetna; kakor se zdi, kaže razširjenost pripome -ut-, da je prišla beseda v stosl. jezik v območju velikomoravske države. S tem bi bila potrjena tudi Vondrákova domneva o slovanskem izvoru naše homilije. Razen teh besed priča o velikomoravskem postanku tudi vsebina homilije: »Pridiga vladyka-mû zemljë o krščanskem vladanju in čistem življenju ima smisel« (kakor je razvideti iz legend o Konstantinu sv. Cirilu, o sv. Metodiju, o Klimentu i. dr., gl. str. 39—42), »za Svetopolkov čas, nikakor se pa ne prilega dobi bolgarskih carjev Borisa-Mihaela in Simeona ter Klimentovemu pisateljskemu delu v Makedoniji.«

Tako nam tudi Nahtigalove jezikovne študije pripovedujejo zgodbo o delu tako misijonarjev salzburške nadškofije, kakor tudi svetih bratov in njihovih učencev med Slovenci in Moravani, v Panoniji in v Veliki Moravski.

Ivan Grafenauer.

Jože Karlovšek: **Slovenski ornament.** Ljudski in obrtniški izdelki. V Ljubljani 1937. Izdalo Udruženje diplomiranih tehnikov v Ljubljani.

Prvemu ali zgodovinskemu delu spisa o Slovenskem ornamentu (gl. Čas 1936/37, 66) je K. objavil zdaj dopolnilo v naslovni knjigi, ki hoče biti nekaka sistematika naše ljudske umetnosti, podana s stališča ornamenta. »V tej knjigi navajam, kako se je naš okus na posameznih snoveh in predmetih praktično uporabljaj. S tem pa je opisana nehoté skoraj vsa naša etnografska umetnost.« (Uvod str. 3.) Da bi bila slika popolnejša, je avtor pritegnil tudi take predmete, kjer ni toliko čisto ornamentalnega, temveč nastopajo tudi figuralni in drugi motivi (na pr. panjske končnice). Cilj te knjige pa (po izvajanjih uvoda) ni znanstven, temveč praktičen, kajti pokaže naj, kako se naj naš ornament uporablja in izpopolnjuje v sodobnem umetnostnem obrtu.

Na 22 razkošno opremljenih tablah na umetniškem papirju nudi avtor najprej pregled naših ornamentalnih motivov, ki ga spremljajo kratke opombe v tekstu, str. 5 sl. To poglavje bi bilo lahko širše in v detajlih izčrpnjše. Nato prihaja pregled materiala, kjer nastopa ornament. Vrstijo se v lepem redu srednjeveški rokopisi, leseni stropi, zlati oltarji, skrinje, preslice, mali kruhki, pipe, panjske končnice, ljudsko podobarstvo,

kožuhi, prtički, mašni plašči, avbe, peče, čipke, papirnati prtički, keramika, steklo, tiskarska umetnost, piruhi in stavbni okraski. Izvajanja ponazorujejo table 23—112, ki so pač najbolj važen del knjige.

O tej knjigi kot celoti ni dosti reči; ker je zamišljena za prakso, bo praksa njene ugotovitve ali odobravalna ali odklanjala. Avtor se omejuje na golo opisovanje motivov oz. načina, kako se ornament na posameznih snoveh pojavlja. Želeli bi si pri poslednjih ostrejše delitve med lesom, kamnom, blagom in drugimi snovmi ter izdatnejšega podčrtanja razlik, ki pri tem nastopajo. Kot praktična knjiga se to delo tudi ne bavi s problemi, ki jih meče znanstveniku kritični pogled pred oči; slednji bo pogrešal ločitve med tkzv. narodno in ljudsko umetnostjo, kakor je sploh ves način obravnavanja v tej knjigi za znanstveno zahtevo preveč deskriptiven. To je končno razumljivo, ker je knjiga namenjena obrtnikom, ki naj jim nudi navodila, kako se uporablja ljudski ornament. Toda tudi v tem pogledu bi se dalo oporekati; ker se nočemo spuščati v podrobnosti, omenjamo samo, da se nam ne zdi pravilno, če se izrazito za lect značilni ornament prenašajo v vezeniško in blagovno stroko sploh. Če naj knjiga deluje normativno, potem bi morala poiskati čiste forme in ugotoviti, za katero snov je kak ornament značilen, za kakšen čas in kakšno okolje ta ali oni motiv, ta ali ona barva in podobno. Karlovšek bi bil lahko namesto blazin fotografiral resnične lectarske izdelke.

Številne reprodukcije v knjigi izvirajo iz del, ki so jih napravile moderne tverdke oz. zavodi v mestu. S praktično vzorčnega vidika je to docela dopustno; knjiga je res kompendij za danes izvršujočo meščansko roko, oz. točneje: reprodukcija »ljudske umetnosti«, ki pri nas v mestu nastaja. Vprašanje je le, ali je ta »ljudska« umetnost spontana ali ni. In potem ali je pravilna v onem smislu, v katerem bi jo moral in lahko podal kak znanstvenik, ki bi se zatekal k prvotnim in izvirnim oblikam ljudskega ornamenta. Zdi se nam, da je to le preveč ljudska umetnost, kakor si jo predstavlja meščan po raznih miselnih rekonstrukcijah, pretehtavanjih in občutjih, in moram samo ponoviti ono, kar sem bil napisal že ob prvem delu, da je namreč podoba našega ornamenta tu zelo enostranska in na škodo stvari precej subjektivna. Zato je zelo dobro, da K. povsod navaja starejšo literaturo, ki se je bo mogel vsakdo posluževati, da zasliši še kako drugo mnenje. S tem vrši nehote hvalevredno propagando za domačo znanost.

Delo razodeva zgleden trud, ljubezen do predmeta in razglabljanja ter končno požrtvovalnost, ki se ne straši nobenih stroškov. Posebno zaradi opreme zasluži knjiga vse priznanje.

R. L.

Zapiski.

VAŽNA IZJAVA PARIŠKEGA KARDINALA

»Nedavni pojavi v nekih glasilih katoliškega tiska bi mogli povzročiti obzalo vanja vredno needinost (division).

Papež nas je opozoril na tako nevarnost in z najostrejšimi besedami obsodil netivce needinosti, »ki«, pravi, »si nalagajo najstrašnejšo odgovornost pred Bogom«.

In če se zavedamo silnih nevarnosti, ki nas ogrožajo, ter veličastnega dela, ki so ga dolžni vršiti vsi katoličani, ali potem ni vprav edinost (union) za vse prva dolžnost?

Zato hočem danes spomniti vernike svoje škofije nekaterih načel morale in pravil cerkvene discipline. Le zvesto izpolnjevanje teh načel in pravil more zagotoviti edinost.

1. Cerkev nalaga svojim vernikom, kakor je vsem znano, dogmatične in moralne resnice, ki jih ji je njen ustanovitelj naš Gospod Jezus Kristus izročil, da jih varuje. Izven tega področja (domaine) pusti svojim otrokom upravičeno in pametno svobodo (une juste et sage liberté).

Točno označuje to dvojno stališče (attitude) cerkve zelo star izrek: In necesariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus caritas. Te besede moramo tako razumeti, da cerkev zahteva priznanje in pokorščino za resnice, ki jih proglašaja za razodete ali izvestne, za zapovedi, ki jih ima za potrebne ali koristne za zveličanje, za praktične smernice, ki jih daje za versko in moralno dobro.

Če pa gre za sporne nauke ali za stališča, ki morejo biti upravičeno (légitimement) različna, pusti cerkev vsakomur svobodo izbire. Končno zahteva, da se v vseh stvareh spoštujejo postave resnične ljubezni.

Zato so v cerkvi različne šole (struje, écoles), množestevilne ustanove in zelo raznovrstni tokovi mišljenja in dejavnosti. Vsa ta gibanja skupaj dokazujejo ljubezen do modre svobode in tako pospešujejo pravi napredek.

Tekom svoje dolgoletne zgodovine je cerkev poznala izredno odločilne trenutke. Morala se je, ne da bi zatajila samo sebe, zateči k novim sredstvom, da bi pridobila svet za Jezusa Kristusa. Prav v začetku se je vprašala, ali mora ohraniti judovske obrede, v katerih so bili vzgojeni vsi apostoli. Genij sv. Pavla je zmagal nad vsemi pomisleki in

tako so Kristusovi poslanci odšli s pravnimi sredstvi, da osvoje svet.

Pij XI. je napravil podobno gesto. Tudi sodobni svet je treba osvojiti za Jezusa Kristusa. Tej neizmerno veliki nalogi kler sam ne more biti kos. Papež kliče na pomoč krščanski laikat. Prosi ga, naj se udeležuje hierarhičnega apostolata. To je Katoliška akcija. Nova doba se začinja za cerkev. Duhovniki, redovniki in laiki se posvečajo delu v gibanju, ki toliko obeta.

A tej ogromni armadi za dobro more le red zagotoviti uspeh. Red pa predpostavlja, da vsakdo ostane na svojem mestu in tu opravi svojo dolžnost. Cerkev predvsem zelo modro zavrača, da bi se delala zmešnjava glede oblasti (confusion des pouvoirs). Taka zmeda rodi v vsaki družbi anarhijo, ki je najhujše zlo.

3. V vseh časih je cerkev imela dvojno poslanstvo: varovati čredo in jo povečavati s tem, da pridobiva nove vernike. V sedanjih razmerah je to dvojno poslanstvo bolj ko kdaj potrebno. Z bolejšjo ugotavlja na splošno, da pojem avtoritete bolj in bolj izginja iz zavesti modernih in da je lojalnost do zakonitih oblasti (pouvoirs établis), ki so jo prvi kristjani celo v časih krvavih preganjanj tako plemenito z dejanjem dokazovali, včasih le še prazna beseda.

Dalje vidi cerkev z ljubeznijo, polno bridkosti, kako se delavske mase izmikajo njenemu materinskemu vplivu. In vendar, kako zelo jih želi v njihovo srečo pripeljati nazaj h Kristusu!

S tem namenom je v zadnjih časih zelo pogumno in prav izredno razvila svoj tradicionalni socialni nauk. Tako je potrdila (légitimé), da so mnoge delavske zahteve upravičene. Po drugi strani: Medtem ko cerkev bdi z ljubosumno skrbnostjo nad svetim zakladom dogme, morale in svojih izročil, pa želi, da vsi njeni otroci uporabljajo in realizirajo (adapter) po svojih najboljših močeh to bogastvo v novih razmerah, spominjajoči se evangelijske besede: »Božji človek prinese iz svojega zaklada nova et vetera, novo in staro bogastvo.

To delo uporabe skušajo vršiti vsi plemeniti duhovi. Vsi se strinjamo, da je to delo zelo kočljivo (délicate). Neprevidevne pobude, nevarni kompromisi, besede in spisi, v katerih se tradicionalni nauk cerkve včasih spregleda (méconnu) ali predrugači (travesti), vse te slabosti se lahko dogode človeku in se jih je treba v tem tako novem področju posebno bati.

¹ Gl. La Croix 29. IV. 1937.

Cerkev to dobro ve in prav zato zahteva od hierarhije, da bdi nad temi predstražami (troupes d'avant garde) in izločuje njihove zmote in napake, pa vendar pri tem ne pogasi njihovega navdušenja (élan). A z enako odločnostjo prepoveduje drugim svojim otrokom, da bi se sistematično postavljali za sodnike svojih bratov, in kar je še hujše, da bi jih obsojali tako, da izgleda, kakor bi to delali v vlogi in namesto hierarhije (au lieu et à la place de la Hiérarchie).

Gotovo je dovoljeno v območju svobodnih mej in stališč, ki so prepuščena svobodi poedinca, delati pripombe, izraziti pomisleke in tudi ocene. Tudi iz te svobode deloma izvira napredek. A da so te pripombe ali ocene upravičene (légitimes), morajo spolniti več pogojev.

a) Ohraniti morajo zasebni značaj (caractère personnel). Nikdar se ne smejo, posebno ne od strani laikov, izraziti v imenu cerkve ali namesto hierarhije. Ne pozabimo, da hierarhija sama sodi o svoji osebni dejavnosti in da ona navadno bolj razsodno nastopa in za trajno bolj blagodejno kakor pa hrupno obravnavanje po časopisju, kjer se včasih slabo prikriva osebna ali strankarska korist (intérêt personnel ou partisan).

b) Te pripombe ali ocene se morajo izogibati vsake apriorne pristranosti (parti pris), najtankovestneje skrbeti za resnico in biti prežete po bratovski ljubezni.

c) Prav posebno pa se morajo, ko gre za posamezne slučaje, varovati tistih posplošenj, ki so navadno pravo obrekovanja. Kako lahko je v polemikah zagrešiti krivice!

Naj naše vernike v njihovem pisanju in govorjenju navdihujejo ti jasni nauki in modre resnice cerkve.

Tako se bodo izognili neednosti, ki žalostijo njihovo mater, ogražajo dobro ime katoličanstva in slabijo tudi moralni in verski napor, ki edino more rešiti državo (le Pays).«

† Je an cardinal Verdier,
pariški nadškof.

Ne mislim razlagati teh smernic pariškega kardinala, saj sam poudarja, da so to smernice cerkve. Pojasniti hočem na kratko le dogodke v francoski katoliški javnosti, ki so dali povod za nastop cerkvene avtoritete.

»Sept«, tednik francoskih dominikancev, je objavil v začetku februarja pod naslovom Le Christ et l'ouvrier (Kristus in delavec) intervjuje različnih osebnosti. Posebno pozornost je zbudila izjava predsednika vlade L. Bluma o vprašanju, ali po njegovem mnenju morejo katoličani sodelovati z vlado ljudske fronte. O

Blumovem naziranju je poročalo takrat tudi naše časopisje. Ministrski predsednik misli, da je tako sodelovanje mogoče in celo zaželeno. Saj so ideje o demokratični svobodi, socialni pravičnosti in miru zelo blizu izjavam v socialnih enciklikah (Rerum novarum, Quadragesimo anno). Uredništvo je dodalo Blumovi izjavi več opomb, s katerimi natančneje omeji možnost takega sodelovanja. L. Blum je govoril kot predsednik vlade. On pač ve, kaj je Pij XI. v okrožnici Quadragesimo anno napisal o nemogočnosti sodelovanja katoličanov s socializmom. Tudi gre za čisto določen slučaj sodelovanja katoličanov z zakonito državno vlado, ki jo sicer vodi socialistično mišljenje (d'inspiration socialiste), ki pa zatrjuje, da izvaja politiko ljudske skupnosti (rassemblement populaire), ne pa socialistične stranke.

Nato poudarja članek, da hočejo katoličani vedno braniti svojo svobodo, ki je predpogoj za duhovno življenje in apostolat. Ko govori o socialnem delu, citira najprej iz pisma kardinala Verdiera 5. jun. 1936 besede: Vsi se moramo dvigniti nad strankarske zamisli in žrtvovati naše prepire, naše posebne politične in socialne težnje in v neki meri naše koristi, kadar gre za ta socialni mir; dolžni smo, da lojalno povemo, kar nam naša vest narekuje kot najboljšo rešitev problema in nato prepustimo našim zakonitim ustanovam skrb, da to učinkovito in pravično izvedejo. Komentar nazadnje izjavlja, da je mogoče podpirati vlado ljudske fronte, seveda pa se vedno varovati pred zmedo enostavnega sodelovanja s socializmom in se truditi, da reform ne pokvari socialistični in materialistični duh, ampak da prodre vanjo, kolikor je mogoče, krščanski duh.

To stališče »Septa« je zbudilo v nekaterih katoliških krogih veliko razburjenje. Zelo mnogi katoliški časopisi so začeli ostro napadati »Sept«. Tudi »Bulletin officielle de la Fédération Nationale Catholique«, ki je njen predsednik general Castelnaud, se je pridružil tem napadom. In posebno ta zadnji nastop je povzročil, da je kardinal nastopil. Če bi si hoteli ustvariti še natančnejšo sliko razmer v francoskem katoličanstvu glede teh nesoglasij, bi morali pregledati ves razvoj od Leona XIII. in socialne borbe od okrožnice Rerum novarum. Mnogo težav je bilo z raznimi katoliškimi podjetniki, posebno v industrijski severni Franciji. Spomnimo se le na težave, ki jih je imel zelo socialno čuteči kardinal Liénart iz Lillea. Žal, da mnogi katoličani tudi v Franciji sicer z veseljem sprejmejo papežev poziv na boj proti komunizmu, ne kažejo pa dosti

smisla, ali pa so celo nezadovoljni, če papež opozarja, da so v socialnem delu mnogo zamudili, in jih poziva, naj s pozitivnimi socialnimi reformami skrbijo za delavstvo.

Tudi glede španske tragedije nimajo vsi francoski katoličani enotnih nazorov. Dočim so tako zvani desničarji popolnoma za Franka, zavzemata dominikanska lista »Sept« in »La Vie intellectuelle« zelo rezervirano stališče. Znano pismo toledskega kardinala na voditelja Baskov je Fédération nationale catholique razposlala v posebni brošuri vsem duhovnikom po Franciji. Kardinal Verdier je prepovedal to brošuro deliti v cerkvah. »La Vie intellectuelle« je napisala članek, v katerem ostro razloči frankovstvo od katolicizma.

To kratko pojasnilo o konkretnih razmerah med francoskimi katoličani naj zadržuje. Iz njega je razvidno, da so smernice pariškega kardinala nekoliko pomembne tudi za naše razmere. Posebno opomin k edinosti, smernice glede svobode, razpravljanja o problemih in presoje različnih nazorov. Najmanj, kar neposredno iz teh smernic sledi, je to, da katoličane pri presoji teh res z a p l e t e n i h p r o b l e m o v i n p r e ž a l o s t n i h d o g o d k o v m o r a v o d i t i v n j i h o v e m p i s a n j u i n n a s t o p a n j u z m e r n o s t, p r e v i d n o s t i n l j u b e z e n. Fabijan.

VISOKOŠOLSKI TEDNI V SALZBURGU

Že od l. 1931 se v mesecu avgustu v Salzburgu prirejajo visokošolski tedni.¹ Letos bodo od 9. do 28. avgusta. Zelo zanimivi predmeti predavanj so razdeljeni v štiri skupine: 1. Katoliški izobrazbeni ideal (Das katholische Bildungsideal). Ta skupina obsega 15 predavanj, ki jih bo imel za vse udeležence tečajev znani pisatelj, privatni docent dr. Mih. Pfliegler z Dunaja. 2. Druga skupina ima naslov: Teologija kot znanost, in obsega predavanja: a) o teologiji med znanostmi (15 ur, univ. prof. dr. p. Anzelm Stolz O. S. B. — Rim), b) o položaju teologije v sedanjosti (15 ur, predavatelj še ni določen); c) o teologiji in filozofiji religije (15 ur, priv. doc. dr. p. Karel Rahner S. I. — Innsbruck). Tej in naslednji skupini so pridruženi posebni seminarji in pa še posebno predavanje (Vortrag). V seminarju druge skupine bo obravnaval prof. dr. Th. Eschmann iz Kölna 5 ur problem krščanske svobode, dr. Fr. König iz St. Pöltena pa bo imel 12 urni repertorij. O teoloških osnovah katoliškega pesništva pa bo dve uri razpravljaj

¹ Glej poročilo o II. letu v »Času« XXVI (1931/32), str. 405.

docent, ki še ni določen. 3. V tretji skupini z naslovom Krščanska izobrazba in vzgoja bo imel univ. prof. dr. R. Meister z Dunaja 15 predavanj o »vzgoji, kulturi in svetovnem nazoru v njihovih teoretičnih odnosih«. Dr. J. Lehl (Dunaj) bo 15 ur razpravljaj o vzgojnih obcestvih (družina, narod (Volk), država, cerkev); univ. prof. dr. J. Beeking (Salzburg) pa o osnovnih vprašanjih vodstva mladine (15 ur). Iz seminarjev te skupine omenim poleg 12 urnega repertorija obravnavanje posebnih vprašanj o katoliški ideji univerze. V posebnih po dve uri obsegajočih predavanj bodo razpravljali o salzburški univerzi in izobrazbi baroka (priv. doc. dr. V. Redlich, Salzburg), o angleškem kolegiju kot vzgojnem in izobrazbenem zavodu (univ. prof. p. W. Schmidt S. V. D. — Dunaj), o univerzitetnem idealu kardinala Newmanna (univ. prof. dr. p. John Murray S. I. — London).

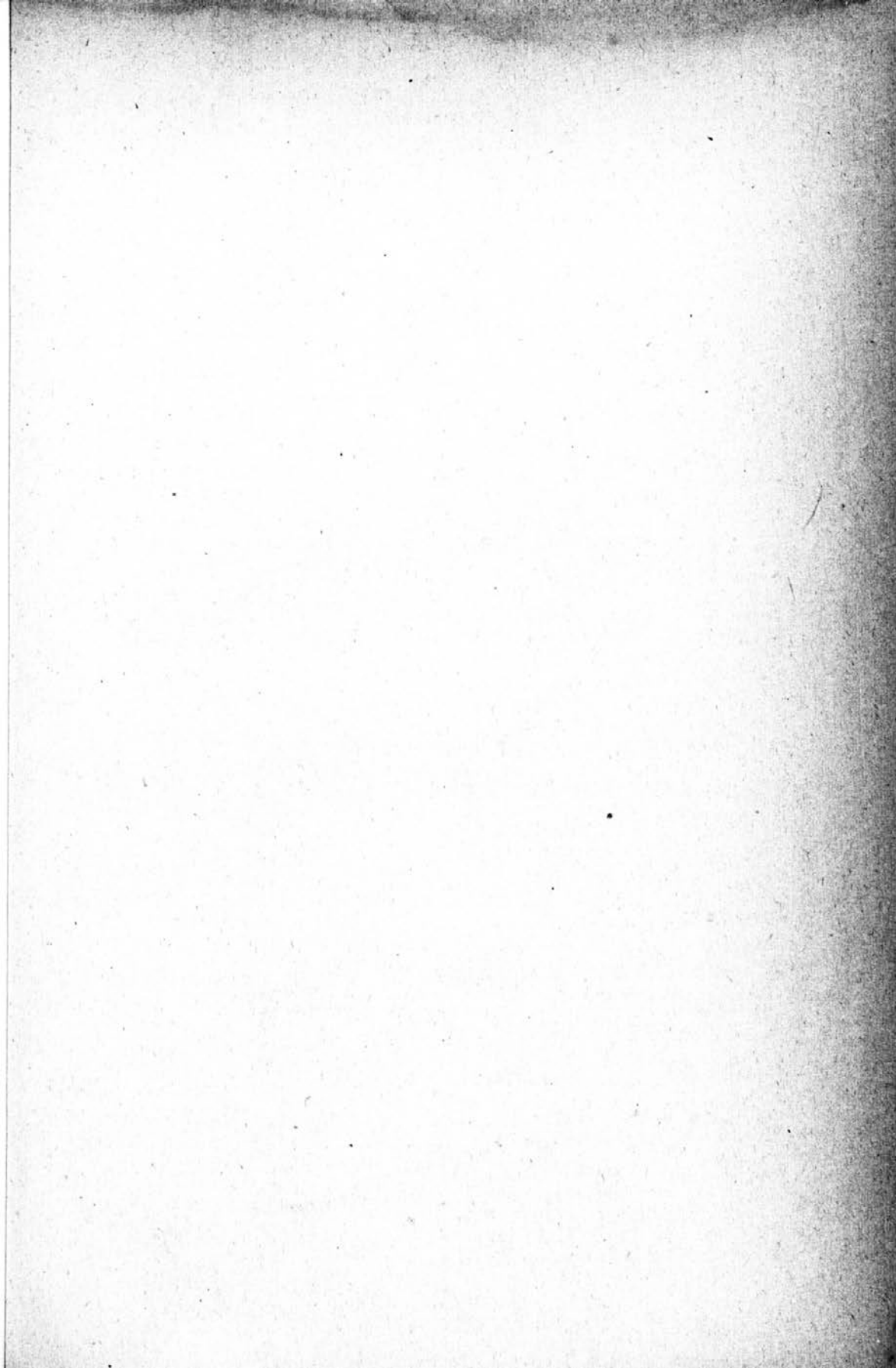
4. Zelo zanimiva in gotovo sodobno pomembna je zadnja skupina predavanj in razprav o »religiji in medicini«. — Dr. Gottfr. Freiherr von Engerth, asistent na dunajski univerzitetni kliniki za psihiatrijo in živčne bolezni bo razpravljaj o problemu »telo - duša« v medicini (psihologija, psihopatologija, pastoralna psihiatrija in psihoterapija); univ. prof. dr. G. Baumgartner (Salzburg) o teoloških osnovah medicine v dogmatiki, morali in pravu; dr. A. Niedermayer (Dunaj) pa o najvažnejših poedinih vprašanjih zdravstvene morale (umor telesnega plodu, operativni posegi, zloraba zakona, periodična zdržnost, sterilizacija, evtanazija). V seminarjih bo lektor dr. Schwendinger razlagal okrožnico Casti connubii (5 ur), primarij dr. E. Domanig pa bo vodil po salzburških bolniških zavodih in klinikah. O krizi medicine bo 2 uri govoril prof. G. Clement iz Fribourga v Švici, drugi predavatelj pa o poklicnem pojmovanju medicincea.

22. avgusta bo slavnostna prireditev (akademischer Festakt) salzburškega univerzitetnega društva. V času visokošolskih tednov se prirejajo tudi znani »Salzburger Festspiele«.

Pristojbina za udeležbo pri visokošolskih tednih znaša za akademike 12 šilingov, za druge inozemce pa 24 šilingov. Prenočnina po skupnih spalnicah je za osebo 0.80 šil., posamezne sobe pa od 3.50 šil. navzgor. Prehrana bo stala od 2.50 do 4.50 šil. na dan.

Vsi udeleženci imajo po avstrijskih železnicah 25% popusta, akademiki in abiturienti pa 50%.

Kdor želi natančnejših pojasnil, se lahko obrne na »Kanzlei der Salzburger Hochschulwochen, Salzburg, Dreifaltigkeitssgasse 12. F.

Publikacije Leonove družbe:

Občni zbor Leonove družbe je cene za nekatere svoje publikacije znatno znižal. Odslej se prodajajo po teh cenah:

- Slovenci v desetletju 1918—1928. Zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine. Uredil dr. Josip Mal. Str. 776. Cena broš. 100 Din, vez. 124 Din.
- Dr. Fr. Kos, **Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku**. I. knjiga broš. 100 Din, vez. 120 Din (razprodana); II. knjiga broš. 140 Din, vez. 160 Din; III. knjiga broš. 120 Din, vez. 140 Din; IV. knjiga broš. 140 Din, vez. 160 Din; V. knjiga broš. 140 Din, vez. 160 Din. — Kdor kupi vse knjige naenkrat, dobi še 20% popusta od cele vsote.
- Dr. Jos. Gruden, **Slovenski župani**, broš. à 8 Din
- Dr. Jos. Gruden, **Cerkvene razmere med Slovenci v XV. stol. in ustanovitve ljubljanske škofije**, à 25 Din.
- Dr. M. Opeka, **Rimski verzi**, à 10 Din.
- Paul Bourget-Kopitar, **Zmisel smrti**, à 20 Din.
- Bazin-Iz. Cankar, **Gruda umira**, à 30 Din.
- Baer-Hybašek, **Zadnja pravda**, à 20 Din.
- P. St. Škrabec, **Jezikovni spisi, snopič** à 5 Din.
- Dr. P. Blaznik, **Kolonizacija selške doline** à 30 Din
- Dr. A. Gosar, **Kriza moderne demokracije** à 3 Din.
- Dr. A. Gosar, **Poljedelska statistika** à 3 Din.
- Dr. A. Brecelj, **Seksualni problem** à 3 Din.
- Dr. Kolarič, **Miklošič** à 3 Din.
- Fr. Zwitter, **Starejša kranjska mesta in meščanstvo** à 24 Din.
- E. Bojc, **Slomšek naš duhovni vrtnar** à 6 Din.
- Dr. R. Andrejka, **Selški predniki J. E. Kreka** à 20 Din.
- Okrožnica *Casti Connubii* à 4 Din.
- Okrožnica *Quadragesimo anno* je razprodana.
- Naročniki »Časa« dobijo vse knjige 25% ceneje.** Naročila naj se pošiljajo na upravo »Časa«, Ljubljana, Miklošičeva c. 5.